OM SYFILIS'S EPIDEMISKE OPTRÆDEN I EUROPA

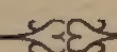
I SLUTNINGEN AF FEMTENDE AARH.

OG DE ÆLDSTE FORFATTERES VIDNESBYRD OM SAMME

AF

DR. A. L. FAYE

(VIDENSKABS-SELSKABETS SKRIFTER. I. MATHEM.-NATURV. KLASSE. 1909. NO. 4)

CHRISTIANIA
I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD
1909

Fremlagt i Fællesmødet 4. December 1908.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

Indholdsfortegnelse.

Rettelser.

Side 5, linje 5 fra o. staar: lidt efter; skal være: lidt efter lidt.
Side 16, linje 9 fra o. staar: Det er kun; skal være: Det var kun.
Side 24, linje 1 og 3 fra n. staar: ARDREN; skal være: ARDERN.
Side 30, linje 6 fra n. staar: CHERTIER; skal være: CHERRIER.
Side 31, linje 7 fra n. staar: mægtig; skal være: mægtig konge.

I.

Om syfilis's epidemiske optræden og udbredelse i slutningen af 15. aarh.

Dass die Europäer die Pocken nach Amerika gebracht haben, ist viel gewisser, als dass von daher die Lustseuche nach Europa gekommen sey.
Fr. Schnurrer.

Den epidemiske optræden af den sygdom, som vi nu kalder syfilis, hører til en af de mærkværdigste, men tillige ogsaa til en af de sørgeligste begivenheder i medicinens historie. Med et slag saa at sige opstod der nemlig i slutningen af 15. aarh. en for datiden helt ny og frygtelig sygdom, der ved sin voldsomhed og hastige udbredelse overalt slog verden med forfærdelse. En farsot, der ikke som saamange andre og mere dødbringende sygdomme igjen efter en tid ophørte, men som fra første stund af slog varig rod iblandt folkene! Tidspunktet for smitsotens optræden pleier man gjerne, for at faa et let tilknytningspunkt for erindringen, at henlægge til den franske konge Karl 8's berømte hærtog til Italien høsten 1494. Ganske nøiagtig er denne tidsangivelse vistnok ikke, da sygdommen i virkeligheden optraadte lidt tidligere; men først fra denne tid tog den overhaand, og først fra da af gik den som et herjende uveir over landene.

Som resultat af Karl 8's tog blev intet tilbage, siger historieskriveren Gregorovius[1] uden: „die furchtbare Lustseuche, welche sich mit pestartiger Schnelligkeit über Europa verbreitete".

Hvad var dette for en sygdom? Hvorfra kom den? Hvorledes opstod den, hvorledes skulde den behandles? Saa lød nu snart spørgsmaalene fra alle læber, og mange mærkelige meninger og betragtninger saa dagens lys i denne anledning. Heftig blussede striden herover op baade blandt

---

[1] „Geschichte der Stadt Rom". 7. B. 1876. S. 386.

læger og lægfolk; men netop herved fik ogsaa denne begivenhed, saa sørgelig som den i sig selv var, en uanet, god og eiendommelig virkning for det hele aandsliv, idet epidemien tvang lægerne til at tænke selvstændig. Hidtil havde de lærde medici i aarhundreder i det hele og store kun holdt sig til Avicenna og Arabernes Galen; men her var ingen hjælp og lærdom at finde i denne sag. Trods alle bestræbelser kunde man ikke med nogen overbevisende sikkerhed gjenfinde sygdommen i de arabiske lægeskrifter og heller ikke hos de faa antike forfattere, som man dengang var begyndt at stifte et lidt nøiere umiddelbart bekjendtskab med. Men fandt man end ikke hos Hippokrat og de andre, hvad man haabede, saa fik lægerne ialfald nødtvungne øiet op for betydningen av Hippokrats uvægerlige fordring, at man selv maa studere naturen og selv gjøre sine iagttagelser og erfaringer, om lægekunsten skal faa den rette fremgang.

Efterat lægerne, siger Albert von Haller [1], nu havde maattet vænne sig til selv nøie at udforske denne nye og afskyelige sygdom, lærte de herved ogsaa ved andre leiligheder at give agt paa naturens gjerninger.

Den antike oldtid.

Angaaende syfilis's oprindelse har der i lange tider staaet to hovedmeninger mod hinanden og gjør det fremdeles; snart har den ene været mere fremherskende, snart den anden. Den ene anskuelse er den, at sygdommen allerede forefandtes i en vis udstrækning i den antike oldtid, at den derefter traadte tilbage i middelalderen for saa med en gang at flamme op igjen i slutningen af 15. aarh. som en ny farsot og langt frygteligere end nogensinde tidligere.

Ifølge den anden mening blev syfilis derimod først indført til Europa ved Columbus og hans følge, da han kom tilbage fra Vestindien efter sin første opdagelsesreise.

Til nærmere belysning af den første mening skal jeg her med nogle faa ord omhandle de veneriske sygdommes gang i historien, saaledes som jeg har opfattet den sag, og for kortheds skyld skal jeg her væsentlig kun holde mig til den antike oldtid.

Hos de gamle Ægyptere tales noksaa ubestemt om blemmer og saar paa kjønsdelene o. a. lign.[2]

---

[1] „Bibliotheca medicinæ practicæ". T. I. S. 474.

[2] J. Lieblein: „Lægekunsten hos de gamle Ægyptere". Norsk magasin for lægevidenskab. 1880.

Inderne har derimod mere utvivlsomt lidt af forskjellige kjønssygdomme[1], baade af udflod og saar; sandsynligvis har der ogsaa optraadt konstitutionelle symptomer efter de lokale onder.

Hos Hippokratikerne og de andre græske læger i den ældre tid findes intetsteds nogen sikker omtale af veneriske lidelser. De forskjellige sygdomsbeskrivelser, som man har ment hentydede til saadanne lidelser, og som jeg senere skal komme lidt tilbage til, synes mig for uklart affattede, til at man med nogen rimelighed tør drage en saadan slutning.

I »Aforismerne« tales der saaledes om, at hos personer, der har knudedannelser — *φύματα* — i urinrøret, taber smerten sig, naar knuderne bryder op og danner materie[2]. (Gonorrhoe?)

Naar der i et andet hippokratisk skrift[3] kun med et par ord siges, at den fønikiske sygdom er den forfærdeligste — *θανατωδεστάτος* — af alle, er denne neppe, som enkelte har ment, nogen venerisk lidelse, men snarere spedalskhed[4]. Denne sygdom var endnu ikke optraadt i nogen fremtrædende grad i Grækenland og var derfor Hippokratikerne mindre kjendt.

Hvad den saakaldte Baal Peor's plage, som rammede Israeliterne efter deres omgang med de moabitiske kvinder[5], har været for en sygdom, lader sig ikke bestemt sige; men efter beskrivelsen maa den dog rimeligvis have været en smitsom genitallidelse[6]. Tydeligere tales der derimod et andet sted[7] om en sygdom, som ikke godt kan have været andet end gonorrhoe.

Først i den senere antike tid og særlig i den romerske keiserperiode taler lægerne hyppigere om forskjellige lokale, ofte ondartede genitallidelser,

---

[1] Smlgn. H. HAESER: „Geschichte der Medizin". 3 Aufl. 1. B. S. 24.

Naar nogle har ment, at de saakaldte „indiske giftpiger" — der fra barndommen af var opfødte med gift, og hvis omfavnelse eller endog blotte aande bragte døden — egentlig havde været syfilitiske personer, er dette lidet rimeligt, efter fortællingerne om dem at dømme. — Der gik i Europa i middelalderen mangfoldige eventyrlige sagn om saadanne „giftige væsener", fortællinger, der først kom frem i et verk, som blev oversat fra arabisk i 12. aarh. Bogen, der kaldtes „De secretis secretorum", blev tilskrevet Aristoteles og fordunklede snart alle andre „aristoteliske" skrifter. Aristoteles skulde, heder det bl. a., i Indien have advaret Alexander for en saadan farlig skjønhed! Se W. HERTZ: „Die Sage vom Giftmädchen". Abhandlungen der kgl. bayerisch. Akademie der Wissenschaften. 22. B. München 1897. S. 91 fg.

[2] 7. afsnit; pkt. 57. LITTRÉ's udgave.

[3] Anden bog af „Forudsigelserne", Prædicta. Pkt. 43. L.s udg.

[4] Denne mening støttes af en udtalelse i et senere skrift, der — maaske med urette — er tillagt GALEN. — Den medicinske historiker JULIUS ROSENBAUM mener derimod, at der her tales om en genitallidelse. Se hans „Geschichte der Lustseuche im Alterthume" etc. 3. Abdruck. Halle 1882. S. 264 fg.

[5] 4. Mosebog; kap. 25.

[6] Dette er ROSENBAUM's mening. L. c. S. 76 fg.

[7] 3. Mosebog; kap. 15. Smlgn. ROSENBAUM l. c. S. 322.

saasom rubigo et satyriasis[1] ɔ: gonorrhoe, om ulcera, buboner, om kirurgiske operationer for forsnevringer af urinrøret o. a.

Det samme kommer fremdeles igjen hos de senere byzantinske læger, ORIBASIUS († 403), AETIUS fra Amida (6. aarh.) og end mere hos PAULUS fra Ægina (7. aarh.). Ved siden heraf omhandles ogsaa forskjellige lidelser, der nærmest maa forklares som konstitutionelle sygdomssymptomer. Om nogen forbindelse mellem disse onder eller om aarsagsforholdene i det hele udtaler de antike læger sig gjennemgaaende ikke[2].

Sexuelle lidelser var ogsaa, som det sees, vel kjendte av lægmænd. PLINIUS d. æ. omtaler saaledes om sig gribende saar — nomæ, især optrædende paa kjønsdelene[3].

PLINIUS d. y. fortæller i et — mindre paaagtet — brev[4], at en mand i Norditalien paa hans tid dræbte sig selv og sin hustru af fortvivlelse over at have faaet en langvarig ulceration af »de skjulte legemsdele«, et onde, som hun(!) ansaa for uhelbredeligt.

— — — maritus ex diutino morbo circa velanda corporis ulceribus putrescebat; uxor ut inspiceret, exegit. . . . Vidit, desperavit. Hortata est, ut moreretur, se cum marito ligavit abiecitque in lacum. —

Om keiser Galerius fortælles der, at han døde — 311 e. Kr. — af en skjændig sygdom i kjønsorganerne, som varede et helt aar og fortærede hans legemsdele. En tabes horrenda! Forgjæves var alle lægernes raad, siger den samtidige kirkefader LACTANTIUS[5], — forgjæves alle anraabelser om gudernes bistand!

Det oftere nævnte spottende epigram af MARTIAL[6] om den familie, hvor alle medlemmer var plagede af „figensvulster“ — fici —, er ikke klart. Man har tænkt sig, at dette ord skulde betyde „brede kondylomer“[7].

[1] Dette udtryk omfatter dog vistnok ogsaa visse eiendommelige sygdomstilstande af mere psykisk art.

[2] Angaaende alle disse ting, — udtalelser fra lægerne, sygdomshistorier o. s. v., kan her for enkelthedernes vedkommende kun henvises til den udførlige fremstilling i PHILIP G. HENSLER's klassiske skrift „Geschichte der Lustseuche, die zu Ende des XV Jahrhunderts in Europa ausbrach“. Bd. I. 1783. Senere medicinsk-historiske forfattere, som ROSENBAUM, SIMON A. HIRSCH, HAESER o. a. har derfor i virkeligheden i denne henseende kun havt lidet at tilføie. — H. HAESER: „Geschichte der Medizin“. 3. udg. 3. B. 1882. S. 228.

[3] Herimod anbefales vadskninger af saaret med den syges egen urin, tilsat med natron. „Histor. natural.“ SILLIG's udg. 28, 18.

[4] „Epistolæ“. Lib. VI; epist. 24. C. F. MÜLLER's udg. Leipzig 1903.

[5] „De mortibus persecutorum“. Kap. 33. Opera omnia. Leipzig 1715. S. 1106.

Denne plaga insanabilis havde keiseren faaet til straf for sine grusomme kristenforfølgelser!

Sygdomshistorien gjengives ogsaa hos SIGONIUS („De occidentali imperio“. Lib. II; anno 311), hvor det heder, at Galerius døde af en morbus foedissimus, der ødelagde hans instrumentum libidinis.

[6] 7. bog; epigr. 71. FRIEDLÄNDER's udg. Leipzig 1883.

[7] I en anmærkning af udgiveren oversættes ordet med „Geschwür“.

Ficosa est uxor, ficosus et ipse maritus,
Filia ficosa est et gener atque nepos . . .

Det ligger under disse forhold ikke fjernt, forekommer det mig, at antage — med den bekjendte syfilidolog i 18. aarh. FRANZ SWEDIAUR[1], at disse genitallidelser lidt efter har udbredt sig i det græsk-romerske rige fra østen af under den stigende samfærdsel med Indien.

I dette land var disse sygdomme som nævnt rimeligvis hjemmehørende fra gammel tid af; og efter Alexander den stores tog blev jo efterhaanden forbindelsen mellem Indien og de nystiftede græske riger i Forasien og senere med Persien livlig nok.

Alle er vistnok nu for tiden af den anskuelse, at lokale, veneriske lidelser har hersket i den senere antike oldtid; men man tvister derimod fremdeles om, hvorvidt der i denne tid ogsaa optraadte konstitutionelle symptomer i deres følge. Dette mener jeg maa efter de forskjellige forfatteres udtalelser efter al sandsynlighed have fundet sted, om ikke netop saa hyppig.

Der kan ikke være nogen tvivl om, siger A. HIRSCH[2], „dass im Alterthume und Mittelalter constitutionel-syphilitische Erkrankungen vorgekommen sind".

Sygdomsforløbet maa imidlertid i disse tilfælde vistnok i almindelighed have været meget mildt, hvorfor symptomerne endog oftere har været rent overseede. Under alle omstændigheder maa aarsagsforbindelsen mellem det første lokale onde og de senere sygdomsudbrud i det hele have undgaaet lægernes opmærksomhed paa grund af de lange, frie mellemrum.

For en del skyldtes maaske denne de gamle lægers mindre nøiagtige kjendskab til sexuelle lidelser en meget eiendommelig, falsk skamfølelse[3], som var fremherskende i oldtiden, ikke blot hos kvinder, men ogsaa hos mænd. Man maatte ikke blotte pudenda paa nogen maade, ikke gjerne tale om saadanne ting[4]! Men handlinger, det var en anden sag!

---

1 SWEDIAUR (s. SCHWEDIAUR), — tyskfødt læge, bosat i London, senere i Paris, —: „Traité complet sur les symptomes, la nature et le traitement des maladies syphilitiques". Paris 1798. T. 1—2. Introduction I; 39 fg. og II; 42 fg.

Her findes ogsaa gjengivet en række udtalelser af antike forfattere angaaende veneriske lidelser.

2 „Handbuch der historisch-geographischen Pathologie". Zweite Bearbeitung. Stuttgart 1883. 2. Th. S. 41.

3 A. HIRSCH. L. c. S. 42.

4 Derfor omhandler CELSUS i sin „De Medicina" (Lib. VIII; kap. 18) genitalsygdommene temmelig ufuldstændig, „da dette ikke godt kunde ske uden at krænke sømmelighedsfølelsen. Man maatte ogsaa bruge græske ord her, da de var mindre ildeklingende end de latinske!"

De gamle folks udprægede renlighedssans, deres stadige vadskninger og badninger, maaske ogsaa deres depilation af skamhaarene[1], der ialfald i en senere tid var noksaa almindelig hos kvinderne, hvortil hos Semiterne ogsaa kom omskjærelsen, alt dette maa sikkerlig have bidraget til i høi grad at hemme udbredelsen af baade lokale og af konstitutionelle veneriske lidelser trods de slappe sæder. Hvilken anledning til smitteoverførelse gav f. ex. ikke tilstrømningen til de store templer for Afrodite — og lignende gudinder — med den talrige befolkning af kvinder, som der var. Der er dog ikke anført noget fra den antike tid, der skulde tyde paa, at disse steder var særlig frygtede for sin smittefare.

De her nævnte forklaringsgrunde strækker imidlertid ingenlunde alene til; der maa ogsaa have været dybere, ukjendte grunde til dette saa paafaldende gunstige forhold. Smittestoffet maa sandsynligvis i hine tider paa en eller anden maade have været af en langt svagere og mindre ondartet natur end senerehen.

Den tidligere middelalder.

Hvorledes tilstanden i saa henseende blev under *folkevandringerne*, og hvorledes forholdet i det hele var i den tidligere middelalder, derom kan kun lidet sikkert oplyses. Nærmest synes dog tilstanden som ovenfor antydet at have været overmaade gunstig. De germanske folk — ialfald de mere nordlig boende — maa efter alt, hvad der foreligger, i det hele længe have holdt sig fri for veneriske lidelser. I de gammelfranske epos, »Chansons de geste«, hvor der leilighedsvis tales om sygdomme hos heltene, nævnes intet, som med nogenlunde rimelighed kan henføres herhen. Det samme er tilfældet med et andet gammelt fransk digt »Les miracles de Sainte Geneviève[2], staden Paris's skytshelgeninde. Her regnes der op en mængde plager og sygdomme — hoste, hudsygdomme, rheumatiske lidelser, alskens smertefornemmelser o. m. a. — hvilket G. altsammen helbreder med største lethed; men ingen af alle disse onder peger, saavidt man kan se, i retning af veneriske sygdomme.

Heller ikke i de mærkværdige, storartede bodsprædikener, der er opbevarede fra middelalderen[3], findes der bestemte hentydninger til saadant.

---

[1] ROSENBAUM l. c. S. 320 fg.

[2] O. KÜHN: „Über Erwähnung und Schilderung von körperlichen Krankheiten in altfranzösischen Dichtungen". Breslau 1902.

[3] Dr. med. et philol. L. KOTELMANN: „Gesundheitspflege im Mittelalter. Kulturgeschichtliche Studien nach Predigten des 13., 14. und 15. Jahrhunderts". Hamburg u. Leipzig 1890. S. 163.

En af de vældigste af disse prædikanter, BERTHOLD fra Regensburg († 1272), nævner i sine tordentaler mod ukyskhed iblandt de straffe og sygdomme, som fulgte heraf: blindhed og lamhed, stinkende lugt fra legemet, og det at man kunde blive uzsetsic ɔ: spedalsk.

„Naar bodsprædikanterne ikke omtaler syfilis, da kommer dette af, mener KOTELMANN, at denne sygdom kun forekom enkeltvis i 14. aarh., men epidemisk først i slutningen af 15. aarh.

Ligesaalidt findes der i de forskjellige oldnordiske overleveringer noget omtalt, der skulde pege paa udbredelse af veneriske sygdomme blandt *Nordboerne*; og heller ikke findes tegn til forudgangne lidelser af denne art paa de hidtil opgravede ben fra fortiden. — En enkelt mand kan jo sagtens en eller anden gang være bleven smittet paa et vikingetog til syden eller som Væring i Myklagard, men derom siges der intet.

Hvad *Araberne* angaar, maa vistnok disse have lidt af lokale lidelser, hvad enten de har været endemiske hos dem fra gammel tid af, eller de fik dem ved sin fremtrængen og berørelse med orientens folk. Nogen større udbredelse kan de dog vistnok ikke have havt iblandt dem, at dømme efter, hvor lidet de store arabiske læger beskjæftiger sig hermed[1]. Om konstitutionelle symptomer i sammenhæng med de lokale er der, saavidt vides, ikke nogetsteds tale; men heraf følger jo ikke, at de ikke kan have optraadt, men kun at lægerne ikke har forstaaet dette.

RHAZES († ca. 923) taler noget ubestemt om „bothor in virga"[2] og om cancer hos kvinden i de udvendige kjønsdele og i modermunden. Etsteds nævnes angivelig, at der kan komme et ulcus penis ved ascensione mulieris in coitu supra virum![3]

Perseren ALI ABBAS († 994) taler baade om udflod fra urinrøret med tilstopning (striktur?) af samme og ulcera, som kommer paa lemmet.

AVICENNA († 1037) kjender ulcera virgæ (= penis) et testiculorum, endvidere pruritus in virga, som opstaar ved dannelsen af en tyk materie. Efter al rimelighed det samme som en senere tids ardor urinæ ɔ: gonorrhoea!

Den lidt tidligere levende store kirurg ABUL KASIM i Spanien taler om det samme og ligeledes om pustler i forhuden og i glans. Efter ham kan der ligeledes optræde en nigredo her ɔ: sorthed, vistnok gangræn o. a. Der siges dog ikke udtrykkelig, at disse lidelser kommer ved smitte fra en uren person.

Eiendommelig nok heder det hos den langt senere levende OSEIBIA († 1229), at der kan komme en betændelse — inflammatio penis. — post concubitum cum bestia.

---

1 En fuldstændig gjengivelse — i latinsk oversættelse — af kjendte udtalelser herom af Araberne findes i CHR. G. GRUNER's samleverk: „Aphrodisiacus sive de Lue venerea". Jena 1789. (LUISINUS III).

2 Bothor eller buthur betyder nærmest en „pustel".

3 Smlgn. fremstillingen hos den engelske medicinske historiker JOHN FREIND († 1728): „Historia medicinæ, Anglice scripta, Latine conversa". Leyden 1734. S. 405.

„Kvinden tør ei være som en mand in coitu", sagde den førnævnte bodsprædikant Berthold fra Regensburg. KOTELMANN l. c. S. 158.

Den bekjendte oversætter af de arabiske forfattere og kyndige orientalist Italieneren Constantinus Africanus († 1056) taler om pustler og saar i kjønsdelene baade hos mænd og kvinder.

Imod pruritus virgæ (ɔ: antagelig gonorrhoe) anbefales indsprøitning af en vædske tilsat med crocus og kamfer.

Den senere middelalder.

I den senere middelalder forandrer imidlertid dette lidt ubestemte, tidligere billede sig ganske betydelig i det kristne vesten til det værre; og heri har sikkerlig korstogene, der saa høilig bidrog til at fremme usædeligheden, en ikke ringe del. Fra 12.—13. aarh. og fremover finder man nemlig nu en hyppigere og hyppigere omtale af veneriske lidelser. Fra Salernitanerskolen og forskjellige andre forfattere tales der nu hyppig nok om: ardor urinæ s. arsura, — chaude-pisse, verbrennen, alt udtryk for, hvad der i vor tid kaldes gonorrhoe. Der anbefales profylaktiske udskylninger, indsprøitninger o. a.[1]

I et fransk digt fra 13. aarh.[2] udtales ønsket om, at slyngler maatte faa rogne (kløende udslet), — vairole, — apostume (byld), — fièvre — et la chade (chaude) pisse.

Der omhandles alskens genitalsaar: cavarus, cancer, caroli, chancre o. a. Der tales om smitte, — infexcie, som Nederlænderen Jehan Yperman ca. 1300 kalder det, — fra en »mulier foeda, immunda, ulcerosa, cancrosa«.

Italieneren Guilielmo de Saliceti siger, at der kan komme cancer propter coitum cum meretrice[3]. Efterpaa kan der komme bubo vel dragoncelli i lysken. Hans efterfølger Lanfranchi i Paris taler ligeledes om bylder som følge af saar paa penis. Der kan, heder det videre, opstaa cancer, idet filum virgæ brister.

Farlig for manden og i tilfælde endog for fostret er det, siger en fremstaaende læge Michael Scotus (13. aarh.), at udøve samleie med en menstruerende kvinde. Derfor maa manden afholde sig fra dette, og kvinden maa ikke tilstede det[4]!

---

[1] Saadanne raad findes bl. a. optagne i det populære, meget udbredte Regimen Salernitanum. Renzi: Collectio Salernit. B. 2. S. 512.

[2] Dr. Edmond Dupouy: „Le moyen âge médical. La Syphilis". S. 105 fg. Paris 1895.

[3] Haeser l. c. I, 762 fg., III, 227 fg. Dupouy l. c. Dragoncelli er et vulgært udtryk for bubo! (Haeser).

[4] „De procreatione hominis Phisionomia" fra omkring midten af 13. aarh.; gjengivet i Gruner's Aphrodisiacus. S. 19.

Michael var en skotlænder af fødsel og levede ved keiser Fredrik 2.s hof, hvor han stod i stor anseelse.

. . . . si vero mulier fluxum patiatur, et vir eam cognoscat, facile sibi virga patiatur, et tunc vir se debet abstinere a coitu, et mulier debet ei resistere cum sagacitate.

En omtrent samtidig fransk læge GERARD DE BERY kommer med den samme advarsel og siger, at det hele legeme kan fordærves herved.

. . . . nam virga inficitur, et aliquando alterat totum corpus[1]. Men hvori det sidste skulde bestaa, nævnes ikke.

GUY DE CHAULIAC omtaler endog forskjellige arter af genitalsaar, nylig opstaaede saar, gamle ulcera[2], ondartede saar, saa at omgivelsen bliver sort (phagedæmisk) o. a.

Der fandtes saaledes i den senere middelalder nok af veneriske lidelser, og mod dem søgte man da at værge sig paa forskjellig vis. Mange gode og mange forunderlige var ogsaa de raad og regler, man opstillede i saa henseende. Vadskninger med edike og vand, udskylninger o. lign.

Kvinderne i Salerno, der meget almindelig gav sig av med at behandle sygdomme i de mandlige kjønsorganer (!), brugte efter PLATEARIUS at sammenklemme lemmet for „at faa pustelen til at briste". . . . Virgo . . . repente comprimatur. Per talem enim compressionem quandoque rumpuntur pustulæ. Sic consueverunt facere mulieres Salernitanæ[3].

At vulva tiltrækker giften, var eget nok en almindelig tro, hvorfor man bl. a. ved smitte anbefalede samleie med en ren kvinde som helbredelsesmiddel. Derfra er antagelig ad omveie den skjæbnesvangre tro kommen ind blandt folket, at kjønsomgang med børn skulde være særlig lægende.

Der tales ogsaa i middelalderen — saaledes som nævnt for oldtidens vedkommende — om veneriske lidelser med dødelig udgang. I aaret 1305 døde saaledes kong Wenzel i Böhmen af en sygdom i kjønsorganerne, som han havde faaet af sin elskerinde Agnes, om hvem der gik det ord, at hun havde »gift i sit skjød«[4].

Optræden af konstitutionelle symptomer efter foregaaende smitte nævnes ligesaalidt nu som tidligere paa nogen klar og overbevisende maade.

Dette kunde jo — nu som før — enten have sin grund deri, at saadanne tilfælde aldeles ikke optraadte i denne tid, eller som det forekommer rimeligere, at de nok muligens forekom, men meget sjeldent, saa at sammen-

---

1 LITTRÉ i „Janus" I. S. 594. HAESER l. c. 3; 233.

2 HAESER (3; 228) formoder, at CHAULIAC herved mener „indurerede saar".

3 H. HÄSER: „Geschichte der Medizin" (3, 230). „Histor.-patholog. Untersuchungen" I; 197 fg. Smlgn. L. FAYE: „Om den medicinske skole i Salerno i middelalderen". Kristiania 1892.

4 Ganske vist en gjenklang af sagnene om giftpigerne! (Smlgn. HERTZ l. c. s. 191).
De forskjellige historiske tilfælde er omhandlede af HENSLER († 1805) i det førnævnte verk.
Smlgn. HAESER: „Historisch-pathologische Untersuchungen". Dresden u. Lpz. 1839.

hængen mellem det oprindelige onde og de senere udbrud fremdeles ikke blev forstaaet.

Henimod slutningen af 15. aarh. indtraf, som det synes, enkelte sikre tilfælde af virkelig syfilis[1]; men heller ikke disse forløbere, om man kan kalde dem saa, vakte nogen videre almindelig opmærksomhed.

Saa brød endelig uveirstormen løs i 1490-aarene; og nu blev det ikke længere saa vanskeligt at følge sygdommens udvikling, hurtigforløbende som denne nu i saa høi grad blev. Hvilke de dybere aarsager hertil imidlertid var, hvorfor sygdommen nu — og ikke tidligere — med en gang antog en fast pandemisk karakter, derpaa kan intet tilfredsstillende svar for tiden gives. Maaske aldrig! Man kan jo enten antage, at en ny sygdomsgift af skjulte grunde nu blev fremavlet, eller, som antydet, at en gammel næsten slumrende spire da blev vækket til nyt liv, med nye, voldsomme kræfter. Denne sidste tanke er en italiensk læge Georg Vella[2] i Brescia — ca. 1500 — allerede fuldstændig inde paa.

En ting er det at kjende en sygdoms umiddelbare forplantelsesmaade, en ganske anden sag er det at kjende de egentlige grundbetingelser for dens første opstaaen. Her møder man som nævnt ialfald indtil videre uløselige gaader.

Den amerikanske theori.

Den anden mening, at sygdommen først blev indført i Europa efter Amerika's opdagelse, er unegtelig langt simplere, letfatteligere og meget bestikkende. Selv om jo heller ikke der oplyses noget om syfilis's første opstaaen, saa løser den ialfald paa en maade alle vanskeligheder for Europa's vedkommende. Men er den rigtig?

Denne »vestindiske theori«, om man tør bruge et saadant udtryk, blev noksaa tidlig fremsat, men er dog egentlig først bleven fastslaaet som en formentlig sikker sag i medicinens historie i 18. aarh.

Iblandt de vigtigste medicinske historikere, der i dette tidsrum hævdede denne lære, var først den nævnte anseede englænder John Freind. Uden nærmere bevis udtaler han i sin »Medicinens historie« kun kortelig, at Columbus bragte en ny sygdom med sig tilbage fra Vestindien — lues venerea.

---

1 Haeser l. c.

2 „Opusculum de morbo Gallico" 1508. — Luisinis samleverk: „Aphrodisiacus de Lue venerea, in duo volumina bipartitus, continens omnia quæcunque hactenus de hac re ab omnibus medicis conscripta". — Leydenerudgaven 1728, med forord af Boerhaave. T. I; s. 210 fg.

. . . . hæc a Columbi comitibus huc apportata est ex India occidentali.

Men lige derefter siger han rigtignok, at der allerede i 1492 fandtes enkelte spor til sygdommen, hvilke man imidlertid ikke lagde videre mærke til. Herved afkræfter han jo i virkeligheden fuldstændig sin egen tidligere paastand.

. . . . aliqua ejus vestigia A. D. 1492 apparuerant: sed cum haud ita multum se diffudisset, vix a hominibus notata est . . .[1]

Af langt større betydning blev imidlertid den lidt yngre samtidige, lærde franske læge JEAN ASTRUC's († 1760) optræden. Han udgav et stort og omfattende, men ikke netop saa aldeles paalideligt verk om de veneriske sygdomme[2] og hævder heri, at saadanne overhovedet ikke fandtes i oldtid og middelalder, men at de er komne efter Amerika's opdagelse.

I fuld tilslutning til ASTRUC udgav dernæst en bekjendt læge i Göttingen CHRISTOPH GIRTANNER († 1800) en del aar senere ligeledes et større verk[3], hvorom vel med rette en endnu skarpere dom maa fældes end om ASTRUC's arbeide. Mange gange er da ogsaa denne lære grundigen bleven tilbagevist som usandsynlig og det allerede i 18. aarh. af mænd som den anseede Portugiser RIBEIRO SANCHEZ († 1783) og end mere den førnævnte PHILIP GABRIEL HENSLER, — o. m. a. senerehen.

ASTRUC hat viel gelesen. Das ist sicher. Aber auch genau? Est ist mir leid zu sagen, dass er Vieles übersehen, Vieles missverstanden hat. PH. G. HENSLER[4].

. . . . Er (ASTRUC) vertheidigt und glaubt mehr an das hergebrachte, wenn auch unrichtige Alte, und bestreitet oft die wichtigen Neuerungen seiner Zeitgenossen. J. K. PROKSCH[5].

. . . . Auf fabelhafte Gerüchte gestützt vertritt er (GIRTANNER) die Ansicht von dem amerikanischen Ursprung der Krankheit. A. HIRSCH[6].

Men den gamle, seiglivede paastand er dog trods alt atter og atter dukket frem igjen, saaledes med fornyet kraft ogsaa i den allersidste tid. Iblandt de forskjellige mænd, som i vor tid har gjort sig til talsmænd for den vestindiske theori, kan nævnes dr. BINZ i Bonn[7], dr. SCHEUBE[8], dr. IWAN BLOCH[9], Berlin, dr. ROTSCHUH[10] o. a.

---

1 J. FREIND: „Historia Medicinæ. Anglice scripta. Latine conversa". Leyden 1734. S. 396.
2 „De morbis venereis". 2 Bd. Lutetiæ Parisiorum 1740.
3 „Abhandlung über die venerischen Krankheiten". 3 Bd. Göttingen 1783—89.
4 L. c. 1. bog; s. 1.
5 J. K. PROKSCH i A. HIRSCH's Biographisches Lexikon der hervorragenden Ärzte. I; s. 215. 1884.
6 HIRSCH's Lexikon. II; s. 569.
7 „Deutsche med. Wochenschr." no. 44. 1894.
8 Flere artikler i „Janus" 1901—1902; den sidste 15. januar 1902.
9 „Das erste Auftreten der Syphilis in der europäischen Kulturwelt". Jena 1904, o. a. st. — BLOCH mener (l. c. s. 15) sig at have løst „die ganze Frage in einer endgültig entscheidenden Weise" (!).
10 „Archiv für Schiffs- und Tropenhygiene". H. XII. 1908.

Med største iver og flid søger man nu paa den ene side at bevise, at der aldrig optraadte konstitutionelle veneriske sygdomsformer i den antike oldtid, og paa den anden side at hævde sygdommens vestindiske udspring.

Forfatteren af det her foreliggende arbeide kan imidlertid ikke finde de anførte grunde for den sidste mening fyldestgjørende, hvad der skal søges godtgjort i det følgende.

Efter læren om sygdommens *amerikanske oprindelse* skulde syfilis som nævnt være bleven indført til Europa i 1493, da Columbus landede 4. marts dette aar ved Tajoflodens munding og kom 15. marts til Palos (nær Cadiz) efter tilbagekomsten fra sin første opdagelsesreise[1]. Hin sørgelige og i Europa's historie saa mærkelige dag, som det pathetisk er blevet sagt[2]! Columbus reiste snart efter — hvad man har fæstet sig ved, — til Sevilla, hvor han blev til 30. marts; han gik derefter tilbage til Palos og tog nu landveien til Barcelona[3] efter indbydelse af det spanske kongepar Ferdinand og Isabella, som dengang var der. Didhen kom den store opdager i midten af april sammen med sine reisefæller og tillige nogle indfødte fra Antillerne[4]. Overalt udsaaede nu angivelig han og hans følge den nye sygdom; særlig i Barcelona udbredte den sig snart med stor hurtighed og voldsomhed!

Columbus førte maaske med sig nogle meretrices fra Vest-Indien (Calicut), siger den italienske læge Giovanni Battista Morte († 1551) troskyldigen[5].

Fra Spanien skulde sygdommen videre have forplantet sig til de Franske, som nogle mente ved spanske leiesoldater i Karl 8's hær. Denne skulde da igjen have ført sygdommen til Italien![6]

Til denne paastand skal kun bemærkes, at det er aldeles ubevist, at der overhovedet fandtes spanske krigsfolk i den franske hær. Man kan jo heller ikke saa let tænke sig muligheden af, at Franskmændene skulde have modtaget saa farlige, aabenbart syge i sin midte.

Mere almindelig tiltro vandt vistnok en anden beretning, som gjengives hos den berømte anatom og læge Gabriele Falloppio († 1562)[7]. Idet han taler om de store opdagelser af fremmede lande, om disses rigdomme og mange mærkværdigheder, heder det videre: Der var dog en torn her (blandt roserne), — der blandedes aloë i honningen, thi Columbus førte den nye lues

[1] Columbus reiste ud med 3 skibe, men vendte kun tilbage med to. Disse blev adskilte under hjemreisen; og det skib, hvorpaa C. ikke var, kom først tilbage til Spanien igjen, nemlig til en liden havn i Galicien. Det laa der nogle dage og kom saa samtidig med Columbus's eget fartøi ind til Palos.

[2] Christoph Girtanner: l. c. I; 28.

[3] Roselly de Lorgues: Vie et voyages de Christophe Colomb. Paris 1862.

[4] Der skal ialt have fulgt 82 skibsfolk og 9 Indianere med Columbus tilbage til Spanien. Schnurrer l. c. II; s. 32.

[5] „Tractatus de morbo gallico". Luisinus I; 583.

[6] Saaledes hed det hos Spanieren Diaz de L'Isla og Italieneren Giovanni Manardi, om hvilke nedenfor.

[7] „Tractatus de morbo gallico". C. 1560. Luisinus II; s. 761 fg.

med sig tilbage. *Hans krigsmænd var mere belastede med sygdom end med guld(!).*

. . . . Est etiam adjuncta spina, atque alöe melli admixta . . . . milites (Columbi) non tanto auro, quanto morbo onustos . . . .

Disse folk spredte sygdommen hurtig ud hjemme, da Spanierne er synderlig hede af sig . . . . Hispani calidissimi sunt homines[1]! Saaledes var den nye sygdom meget udbredt iblandt de spanske soldater i Neapel, da kong Karl beleirede staden, „hvor min fader (ɔ: F.'s) dengang opholdt sig". For nu rigtig at bringe ulykke over sine fiender fandt Spanierne paa at sende en del smittede scorta formosissima over i den franske leir for at faa sygdommen udbredt der. De blev angivelig vel modtagne, og de sørgelige resultater viste sig ogsaa snart[2].

Denne smukke historie, som jo er at tage og føle paa ikke godt kan være andet end det rene opspind, falder ogsaa udenvidere til jorden, naar man mindes den simple kjendsgjerning, at der aldeles ikke fandt nogensomhelst beleiring af Neapel sted. Byen blev nemlig, da de Franske nærmede sig, feigt rømmet uden sværdslag[3] af den da regjerende konge Alfons.

Giovanni Monte, der er inde paa den samme fortælling, taler[4] dog noget mere nøgternt kun om spanske overløbere som smittebærere.

Historien kommer fremdeles igjen, men paa en lidt anden maade hos Girtanner[5], hvor det siges, at sygdommen forplantedes til de Franske ved de spanske soldater, som Ferdinand den katolske sendte over til Neapel for at bekjæmpe den styrke, der var efterladt der af den franske konge.

Krigslykken var vexlende, heder det. — Snart indehavde Spanierne en stad, snart igjen de Franske; og saaledes gik det en tidlang frem og tilbage, inden Spanierne fuldkommen vandt seir. De spanske krigsfolk førte da regelmæssig den nye sygdom over paa egnens kvinder, og disse førte den ligesaa sikkert igjen ved passende leilighed videre til de Franske. Kvinderne var jo stedse krigsbyttet! — Imidlertid, — da alt dette skulde have foregaaet, havde forlængst den franske hovedstyrke under kong Karls ledelse forladt Neapel og draget nordover, medbringende sygdommen i rigeligt maal iblandt soldaterne.

Modstandere af den amerikanske lære.

Selv om man imidlertid virkelig havde ret i den førnævnte antagelse, at der ikke havde optraadt konstitutionelle veneriske sygdomsformer i den

---

1 Faloppio l. c. Luisinus II; s. 762.

2 Eiendommelig nok har hele denne fortælling et fuldstændigt sidestykke i den indiske sagnkreds. W. Hertz l. c. s. 141.

3 Derfor kunde ogsaa pave Alexander 6 i harme over Italienernes — og sin egen — usle optræden i denne tid spottende sige, at Gallerne havde overvundet Italien med træsporer paa sine støvler og et kridtstykke i haanden. — Træsporer anvendtes i Frankrige dengang til almindelige spadserridt, og kridtstykket anvendtes til at afmærke de forskjellige indkvarteringssteder.

Smlgn. Fr. Schnurrer: „Chronik der Seuchen". 2. Th.; s. 40.

4 L. c. — M. er forøvrig upaalidelig ogsaa med andre historiske oplysninger; han fortæller saaledes, at Columbus kom tilbage 1496, og at paa den tid(!) angreb Carolus Neapel med en stor hær.

5 L. c. I: s. 44.

antike tid, er det jo dermed selvsagt ikke paa nogen maade bevist, at sygdommen kom med Columbus fra Amerika. Dette er en sag for sig, en mening, som staar eller falder af ganske andre grunde uafhængig af det ovennævnte spørgsmaal.

Iblandt de forskjellige skrifter fra den sidste tid, der gaar imod den amerikanske lære, skal jeg først og fremst minde om en indgaaende afhandling om syfilis's oprindelse af den fremragende, nylig bortgangne medicinske historiker professor THEODOR PUSCHMANN († 1899) i Wien, som efter »*fornyet granskning af spørgsmaalet*«[1] afviser den amerikanske lære. Er der da nu kommet nogetsomhelst nyt til af betydning, gaaende i modsat retning. Neppe! I det nye internationale medicinsk-historiske tidsskrift »Janus«, hvor dette emne som nævnt i det sidste gjentagende har været drøftet, har der i 1906 staaet en afhandling herom af en spansk læge COMMENCE, den jeg vil udhæve som ganske særlig betydningsfuld. COMM. siger nemlig, at han tidligere har været en tilhænger af troen paa syfilis's overførelse fra Amerika, men at han efter en nøiagtig gjennemgaaelse af stadsarkivet i Barcelona er kommet til et andet resultat. Meget er dog endnu uklart, mener han, »et adhuc sub judice lis est«. Ja mangfoldige ting staar vistnok her uopklarede, men dog neppe længere spørgsmaalet, om Columbus er skyld i denne ulykke eller ikke!

I en kort skildring af den nuværende stilling af spørgsmaalet om sygdommens oprindelse siger en yngre fremstaaende medicinsk historiker KARL SUDHOFF[2], at den amerikanske teori nu atter har overmagten, og at dens tilhængere istemmer en seirsjubel. Men, føier han rolig til: »den nøgterne kritik peger dog paa, at kjendsgjerningerne holder sig i labil ligevægt. Beviserne for indførelsen af sygdommen fra Amerika er helt igjennem af usikker natur i forskjellige henseender . . . »und können nur den überzeugen, der überzeugt sein will«. Nyt materiel paa dette felt er neppe vundet og neppe til at vinde.

I det hele helder dog S. tydelig til den mening, at den antike verden maa have lidt af genitalsygdomme. Hvormange rare lidelser i vagina og port. vaginal. uteri maa dog de skjønne i Pompeji ikke have lidt af, udbryder han, siden man har kunnet finde en saadan mængde af gode, to- og trebladede vaginalspeil der!

For at faa afgjort spørgsmaalet, siger han, maa man lade en og samme mand eller en og samme kommission gjøre systematiske undersøgelser i Amerika og overalt forøvrig. Alle samlinger af opgravede ben i Europa maa saaledes undersøges og ligeledes alle gamle nedlagte kirkegaarde, især alle de klostre og gravlunde, der aktmæssig kan bevises at have været brugt efter aaret 1494 (!). — Er dette forslag spøg eller alvor?

---

[1] Se „Wiener medizin. Wochenschrift". No. 25—26. 1896.

[2] „Archiv für Geschichte der Medizin". Bd. I. Martsheftet 1908.

Maaske skal imidlertid de mange udgravninger, der saa ivrigen foretages forskjellige steder i syden i vor tid, kunne give uventede bidrag til løsningen af spørgsmaalet, om der fandtes veneriske sygdomme i oldtiden. I nogle af de mange interessante terrakottafigurer, som man i det sidste har opgravet i ruinerne af det gamle Smyrna, har man nemlig fundet flere, der viser, at de gamle mestre ogsaa har givet sig af med at afbilde pathologiske tilstande. I en figur er saaledes næsepartiet ligesom sammensunket, hvorhos der ogsaa er gjengivet andre tegn til sygdom af ansigtsdelene. Om betydningen af dette fund udtaler en fransk læge FELIX REGNAULT, der har studeret disse figurer nøiere, meget forsigtig følgende[1]:

„I vore dage vilde man skrive et saadant udseende paa syfilis's regning; de nuværende dermatologer vilde sikkerlig indrømme, at dette degenererede individ var et offer for den nedarvede syfilis, saameget mere som man ved at betragte figuren nøiagtig, især med lupe, vil opdage, at fortænderne har indsnit paa randene og den Hutchinson'ske fure paa forfladen.

. . . . les incisives ont des encoches sur leurs bords et ont sur leur face la raie d'Hutchinson.

Mulig forekomst af syfilis i Nordamerika i fortiden.

Det er her ikke stedet til nærmere at gaa ind paa det vel endnu ikke ganske afgjorte spørgsmaal, om der som paastaaet findes tegn til forudgaaet syfilis paa gamle skeletter, der er opgravede paa forskjellige steder i Nordamerika. Professor VIRCHOW har i en længere patologisk-anatomisk udredning udtalt sig derimod[2]. Levealderen for disse skeletter er, som V. udhæver, heller ikke ganske kjendt. De kan ligesaa godt have tilhørt personer, der har levet efter som før Columbus's tid. Sandsynligt er det saaledes ikke, efter alt hvad der foreligger, at sygdommen har hersket i Nordamerika i en tidligere periode. De første europæiske nybyggere, der kom did, vidste som bekjendt heller ikke at fortælle om, at noget saadant var tilfældet hos de Indianere, de først stødte paa[3]. Men da Europæerne

---

[1] F. REGNAULT: „L'oto-rhinologie devant l'art antique et les terres cuites de Smyrne". Archives internationales de Laryngologie. 1908. — K. SUDHOFF, der omhandler dette i „Mitteilungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften (7. B. no. 4, udk. 12/6 1908), siger lidt spøgende i den anledning, at den sagkyndige Franskmand udtrykker sig saa diplomatisk, da han naturligvis er fortræffelig „geschult in den modernen Amerikanistenideen".

[2] I „Zeitschrift f. Dermatologie". Januar 1896. Den førnævnte SCHEUBE ser sig nødt til at paastaa, at syfilis paa Columbus's tid kun herskede paa Antillerne, ja maaske kun paa enkelte af øerne (! !).

[3] I en meddelelse i Det medicinske selskab (24. marts 1909. — N. m. f. l.) udtalte professor HARBITZ, at han under et ophold i De forenede stater havde havt sin opmerksomhed rettet paa dette spørgsmaal, men ikke kunde finde noget bestemt, der tydede paa en præhistorisk optræden af syfilis i Nordamerika. Paa et stort pathologisk-anatomisk museum fandtes der ikke tegn hertil paa forskjellige udgravede gamle skeletdele.

ASTRUC mente, at det var i særdeleshed paa Hispaniola, at Columbus's folk smittedes. (L. c. I; s. 74 fg.). — Men, hvorledes kan nu A. egentlig vide det?

havde været tilstrækkelig tid i landet, blev forholdet rigtignok anderledes!

Sygdommen synes i ældre tider at have hersket paa forskjellige andre steder i den gamle verden foruden som nævnt antagelig i Indien.

I en længere udvikling hævder Astruc[1] — og det, efter hvad han selv siger, imod indbyggernes egen mening, at lues venerea ikke kan have været endemisk i Kina, men at den i en tidlig periode maa være bleven ført til de østlige og sydlige provinser udenfra, og at den saa videre har trængt derfra opover til de nordlige landsdele.

Simon[2] mener, at Portugiserne har ført lues til Kina. Det er kun Kinesernes bekjendte forfængelighed og lyst til at hævde, at de har havt alting tidligere end alle andre folk, der forledede dem til at svare paa denne maade, da en fransk missionær efter Astruc's tilskyndelse spurgte de indfødte læger herom (!).

I *Japan* maa sygdommen efter de foreliggende beretninger have bestaaet i lange tider. I en gammel lægebog — angivelig fra c. aar 800 e. Kr. — tales nemlig om ulcerationer paa kjønsdelene og senere udbrud af forskjellige hudlidelser o. a., der tydelig sættes i forbindelse med andre primære onder[3].

Virchow vil have fundet tegn til forudgaaet syfilis paa skeletter fra en hule paa en af Filippinerne[4].

Nogen paastand om en amerikansk oprindelse kom først frem adskillige aar senere end Columbus's første opdagelsesreise. Den mand, der tidligst antydede et saadant udspring, var en spansk læge Rodrigo Diaz de Isla, der boede i Barcelona i begyndelsen af 16. aarh. Han skrev et verk om den nye sygdom, der imidlertid først utkom i aaret 1539, men forskjellige udtalelser skal dog skrive sig fra det første tiaar af 16. aarh.[5]. Her fortæller Diaz bl. a., at der paa hjemreisen viste sig tegn til sygdommen hos Columbus's styrmand Pinzon, og at han havde behandlet nogle af søfolkene for lues. Denne beretning kom imidlertid som nævnt

---

1 „Dissertatio de origine, appellatione, natura et curatione Morborum venereorum inter Sinas". L. c. I; s. 537 fg.

2 F. A. Simon: „Kritische Geschichte des Ursprungs, der Pathologie und Behandlung der Syphilis" etc. Hamburg 1858. 2. Thl. 1. Abtheil. S. 58.

3 Dr. Scheube har med bistand af en japanesisk elev oversat de to kapitler i bogen, hvor dette omhandles, og gjengivet indholdet i Virchow's „Archiv für pathologische Anatomie". Bd. 91; h. 3. 1883. S. 448—453. Om sygdommens smitsomhed tales ikke klart. — Behandlingen bestod i anvendelse af forskjellige plantemidler. Brugen af merkur synes Japanerne først at have lært at kjende af Europæerne.

4 Haeser l. c. 3; s. 259.

5 Et uddrag af samme har H. Haeser gjengivet i „Canstatt's Jahresbericht über die Leistungen und Fortschritte der gesammten Medizin". 1867. I; s. 387 fg. Smlgn. fremstillingen hos Haeser l. c. 3; s. 280 fg.

saa sent frem, at den ikke paa nogen maade kan tillægges afgjørende betydning. Paa Antillerne havde DIAZ aldrig sat sin fod!

Seine (ɔ: DIAZ's) Behauptung, dass die Lues „in insula Hispaniola ab antiquissimis temporibus" endemisch sei, entbehrt jeweder historischen Stütze; zudem ist seine Schrift voll von confusem Zeug. J. K. PROKSCH[1].

DIAZ fortæller bl. a., at mange dyr blev angrebne af sygdommen; men hvilke nævner han desværre ikke.

End kraftigere fremholdes sygdommens vestindiske oprindelse af lægmanden FERNÁNDES DE OVIEDO, der blev statholder i Vestindien 1515 og i denne stilling afgav en udførlig beskrivelse af øerne til keiser Karl 5 i aaret 1525[2].

Han har mange gange smilet, siger han, naar han hørte Italienerne kalde sygdommen „el mal Francese" eller Franskmændene give den navnet af „malum Neapolitanum". Han vidste det bedre!

Selvfølgelig kan dog dette skrift, der fremkom saa mange aar efter sygdommens udbrud, heller ikke paaberaabes som gyldig hjemmel for troen paa det vestindiske udspring. Skrivelsen er forøvrig tildels lidt uklart affattet, saa man endog har tvivlet paa, om O. i det hele omhandler det skjæbnesvangre aar 1493, eller om han ikke egentlig taler om 1496.

Eget nok forekommer der to ganske forskjellige udgaver af dette OVIEDO's brev til keiseren. I den ene, der er aftrykt av den spanske historieskriver BARCIA, nævnes Vestindien bestemt som udgangspunktet for den nye lues. I den anden gjengivelse, der er optaget i et verk af en spansk prest DELGADO, — hvorom nedenfor, — siges det derimod kun, at *sygdommen er meget almindelig paa disse øer*[3].

Nei, naar sygdommen herskede saa stærkt paa Antillerne i O.s tid, er det nok, som SCHNURRER siger, mere end sandsynligt, at Spanierne selv havde ført den didhen, end at de havde faaet den der. Columbus's søn HERNANDO taler i sin levnetsbeskrivelse af faderen[4] om, at i 1495 fandtes kolonien paa Hispaniola i en sørgelig forfatning. Mange af kolonisterne var døde, mange led af *Mal Francès*. Hvorfor kalder H. nu sygdommen med dette navn, og hvorfor nævner han ikke ved denne leilighed, at denne sidste ulykke var paaført Spanierne af de indfødte, om dette havde været tilfældet. Efter ordlyden siger han i virkeligheden tvertimod det modsatte!

1 Artikel i HIRSCH's Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte. 2. B. 1883.

2 Oviedo sendte først et brev derom til keiseren, og dette blev senere optaget i et stort verk om Vestindien: „Historia general y natural de las Indias". GRUNER: LUISINUS 3. S. 132 fg.

3 Den anseede medicinske historiker CONRAD HEINRICH FUCHS († 1855) mener, at Delgado af egen sørgelige erfaring kjendte bedre til sagens sammenhæng og derfor selv havde gjort denne rettelse. Se herom afh. i „Janus". Gotha 1853. 2. B.; s. 193 fg. Smlgn. fremstillingen hos HAESER l. c. 3; s. 282.

4 La historia del Almirante Don Christoval Colon. GRUNER: LUISINUS III; s. 116.

Nogen historisk betydning kan det heller ikke have, naar den fromme, medynksfulde geistlige Las Casas[1] senere hyldede Oviedo's mening. Denne fik imidlertid i det hele adskillig tilslutning; det synes fast, som om man gjerne optog denne lære, fordi Spanierne deri fandt et slags undskyldning for sin grusomme adfærd mod de indfødte. Dette var jo kun en retfærdig straf for disses tidligere store brøde, at have paaført dem denne store plage!

En anden eiendommelig, halv religiøs, medicinsk tro i fortiden bidrog ligeledes til at støtte paastanden om sygdommens vestindiske oprindelse, og det var den mening, at naar der herskede en endemisk sygdom i et land, maatte man ogsaa netop der finde det rette lægemiddel mod ondet. Da man nemlig efter nogen tids forløb blev opmærksom paa, at de indfødte paa de vestindiske øer med held brugte et afkog af Guajaktræets[2] ved imod flere, baade indvendige og udvendige lidelser, begyndte man ogsaa at anvende dette middel mod den nye lues; og da man nu fandt, at denne behandlingsmaade viste sig overmaade virksom, laa det ikke saa fjernt for en senere tid at slutte tilbage: altsaa maa ogsaa lues have været endemisk i Vestindien.

Med styrke fremholder Oviedo[3] en saadan betragtningsmaade: „for vore synders skyld er sygdommen kommet over os, og af sin barmhjertighed har forsynet givet os midlet — Guajacum — derimod".

Lignum guajacum blev allerede indført til Europa omkring 1508, men kom dog først rigtig i anseelse — for en tid — ved den kraftige anbefaling, den bekjendte, urolige ridder og digter Ulrich von Hutten († 1523) gav midlet efter erfaring paa sig selv[4]. I otte samfulde aar havde han lidt af sygdommen, og elleve gange havde han efter eget sigende forgjæves anvendt smørekur, indtil han endelig blev helbredet ved Guajak.

En samtidig tysk læge Schmaus[5] i Salzburg, der var en tilhænger af den amerikanske lære, og som paastod, at denne mening da var almindelig antaget — compertum est jam omnibus — støtter sig i denne sin antagelse ikke mindst til den store nytte, Guajak viste imod sygdommen.

Uagtet S. saaledes holder paa den vestindiske oprindelse, vil han dog til forklaring af sygdommens optræden i Europa ikke udelukke medvirkning af „en for varm og fugtig tilstand af luften". . . . . aëris intemperies calida et humida. . . .

Hans standpunkt bliver herved imidlertid noget vaklende og usikkert.

---

[1] Han kom først til Vestindien i 1502 som attenaarig yngling. Paafaldende nok omtaler Bloch i den førnævnte afhandling kun disse sidste tre personer og et par andre spanske forfattere, medens han ikke med et ord omhandler en del andre, langt vigtigere mænd, der nedenfor skal omtales.

[2] Der er to arter af samme, Guajacum officinale og Guajacum sanctum; begge var i brug under forskjellige navne: Franzosenholz, Pockenholt, lignum sanctum, lignum vitæ o. a.

[3] Gruner l. c. S. 132 fg. Las Casas antyder, at Oviedo ved sine meddelelser vilde fremme handelen med denne værdifulde plante. (Haeser).

[4] „De morbi Gallici curatione per administrationem Ligni Guajaci". 1519. Luisinus I; s. 275 fg.

[5] En kort „Tractatus de morbo Gallico". 1518. Luisinus I; s. 383 fg.

En fransk kronikør JEAN de BOURDIGNÉ — i den første halvdel af 16. aarh. — taler ogsaa med lovord om Guajakens gode virkning, uden at han dog derfor siger, at lues stammede fra træets hjemland[1].

En lidt nærmere betragtning af de forhold, under hvilke Columbus tilbragte tiden lige efter sin hjemkomst fra det første ophold i Vestindien, vil forøvrigt ogsaa strax vise, hvor aldeles usandsynligt det er, at han skulde have bragt den nye lues med sig. Denne side af spørgsmaalet synes mærkelig nok hidtil ikke at have været tilbørlig paaagtet. Columbus kom som nævnt med sine ledsagere til Barcelona først omkring midten af april 1493. Om noget tidligere udbrud af sygdommen i Palos og Sevilla, hvor C. forinden var i mange dage, hører man imidlertid ikke tale. Et hospital for de syge blev her først oprettet paa det sidstnævnte sted i aaret 1502. I Barcelona blev C. modtaget med de største æresbevisninger af fyrsteparret og alle andre; han var stadig ved hoffet, red omkring ved kong Ferdinands side o. s. v.[2] Er der nu nogen rimelighed i at antage, at dette kunde have fundet sted, om Columbus og hans følge — hvide og farvede — skulde have ført med sig en sygdom[3], hvis store smitsomhed og ondartethed var saa aabenbar for alle og enhver. De skulde jo efter FALLOPPIO's udsagn være mere »belastede med sygdom end med guld«! Columbus fik imidlertid ikke blot disse store æresbevisninger for sin saa lykkelig udførte reise; men han fik ogsaa strax kraftig understøttelse til et nyt togt til disse farlige egne. Det er dog ikke meget antageligt, at man vilde modtage en smitteførende mand paa denne maade og endnu mindre hjælpe ham til at skaffe mere af denne onde sæd over til Europa.

Sygdommen var mild blandt de indfødte, siger FALLOPPIO, men viste sig strax voldsom i Europa. Hvor ved han det fra? Var dette imidlertid rigtigt, maatte vel under alle omstændigheder sygdommen ogsaa strax have vist sig fremtrædende hos Columbus og hans mænd. Og enda blev de vel modtagne!

Med rette har man ogsaa endvidere fæstet sig ved den omstændighed, at iblandt de mange klagemaal, som nogle aar senere blev rettede imod Columbus, og som ledede til hans uværdige domfældelse, findes der ingen hentydning til nogen beskyldning i denne retning. Dette vilde dog have været meget paafaldende, om han virkelig havde bragt denne ulykke over Europa.

En anden eiendommelig omstændighed, som heller ikke har været tilbørlig taget hensyn til, skal i denne forbindelse ligeledes bringes i erindring.

---

[1] GRUNER: Aphrodisiacus etc. S. 133 fg.

[2] ROSELLY DE LORGUES l. c.

[3] OVIEDO, der fortæller, at han i sin tidlige ungdom var øienvidne til C.s ophold i Barcelona, nævner dog intet om, at han har seet sygdom hos nogen af hans følge.

Under tilbagereisen fra Vestindien 1493 blev det skib, Columbus selv var paa, forslaaet af en stærk storm hen til en af de azoriske øer, hvorhen han kom 15. februar 1493[1]. Her blev Columbus kun daarlig modtaget af den portugisiske befalingsmand, som endog for en tid holdt hans mandskab i fængsel. C. slap dog bort og landede som nævnt 4. marts i Tajo's munding, hvorefter han blev modtaget i høitidelig audients af kong Johan 2 af Portugal. Hvorfor blev nu under disse omstændigheder ikke dette land — og Azorerne — strax smittet? Der forlyder dog ingensomhelst beretning herom. Havde det virkelig været tilfældet, kan man da tvivle paa, at Portugiserne med al sin avindsyge i hin tid mod Spanierne skyndsomst og høilydt havde klaget herover til den ganske verden? Det navn, Portugiserne senere satte paa sygdommen, »mal de Castilla«, viser klart, fra hvilken kant smitten tilsidst kom, — fra øst og ikke fra vest. — Det andet skib af Columbus's eskadre kom først ind til en havn i Galicien; men heller ikke herfra høres tale om noget udbrud af den nye lues ved den leilighed[2].

Tidlige forfattere om den nye sygdom.

Iblandt de forskjellige tidligste spanske forfattere fra denne tid skal i det følgende enkelte omhandles lidt nærmere, forsaavidt man af deres skrifter kan drage nogen slutning vedrørende det foreliggende spørgsmaal. Først og fremst maa her nævnes den dygtige læge Alvarez Chanco, som fulgte med Columbus paa dennes anden reise til vesten, et togt, der allerede udgik fra Palos i slutningen af septbr. 1493. Efter sin hjemkomst i juni 1496 skrev Chanco et stort verk[3], hvori han nøie skildrer alt, hvad han har seet og forefundet af interesse i de fjerne, fremmede lande. Han beskriver dyre- og planteverdenen paa øerne, omhandler de indfødtes udseende, deres levevis, sygdomme o. s. v., men den nye, farlige smitsot omtales ikke med et ord. Er nu ikke en saadan mands taushed angaaende dette saa vigtige punkt betegnende og talende nok? Hvorfor skulde han tie, om han havde noget at fortælle?

Den samme betydningsfulde taushed som Chanco iagttager en anden bekjendt, samtidig spansk forfatter Gaspare Torella, — biskop og liv-

[1] Smlgn. G. Weber: Allgemeine Weltgeschichte. 9. B.; p. 472 fg.

[2] Girtanner (l. c. I; s. 28) siger, uden at anføre nogetsomhelst bevis for sin paastand, at sygdommen blev indført til fire forskjellige steder af Spanien samtidig, nemlig der, hvor Columbus's skibe løb ind, „zu Liszabon, Sevilla, Barcelona und in Galizien".

[3] Et længere uddrag heraf er gjengivet i „Janus", augustheftet 1906. Under denne færd behandlede Chanco Columbus for typhus og et anfald af malaria, en sygdom, som meget hjemsøgte Spanierne derover; nogen „ny lues" nævnes ikke.

læge hos paverne Alexander 6 og Julius 2 — i et skrift[1], som han udgav i aaret 1497.

Det samme er tilfældet med et lignende skrift[2] fra 1499 af hans landsmand PETRUS PINTOR, der ligeledes var pavelig livlæge.

Er det nu ikke aldeles urimeligt at tænke sig, at saa dygtige og saa fremragende mænd i de omgivelser, som de var i, skulde forsætlig have fortiet en saa betydningsfuld og saa opsigtsvækkende begivenhed, en sag, som den hele verden havde været vidne til, og som alle vidste fuld besked om? Netop en saadan betragtning var det jo, som bragte COMMENCE til at skifte mening. Betydningen af denne paafaldende taushed hos de ældste spanske forfattere har ogsaa en tysk læge, dr. FINCKENSTEIN, for en del aar tilbage skarpt fremhævet. Han betegner den amerikanske mening som »eine unsinnige und unhistorische Behauptung«[3].

Men selv om man trods denne iøinefaldende usandsynlighed dog skulde tænke, at de spanske læger alligevel havde vovet at gjøre dette, drevne af et slags falskt, patriotisk hensyn, selv om altsaa noget saa taabeligt havde været gjort, forandrer dette i virkeligheden ikke sagen. Man finder nemlig heller ikke nogen hentydning til eller nogen tanke paa et amerikansk udspring af sygdommen hos en eneste af de tidligste forfattere herom, være sig i Italien eller i Tyskland, hvorom nedenfor. Hvorfor skulde nu alle disse udlændiske mænd ogsaa tie?

—

Det af forskjellige samtidige temmelig bestemt angivne tidspunkt for sygdommens optræden i Italien taler ganske klart imod den amerikanske theori, selv om man noksaa meget tager sygdommens daværende store smitsomhed med i betragtning. Foruden de førnævnte vidnesbyrd, der gaar i denne retning, siger saaledes den italienske historieskriver COCCIUS SABELLICUS[4] († 1506), at den nye sygdom begyndte at udbrede sig i Italien aaret forud for »Gallernes indfald«.

---

1 „Tractatus cum consiliis contra pudendagram sive morbum gallicum". LUISINUS I; s. 451 fg.

2 „De morbo foetido et occulto, his temporibus affligente". Romæ 1500. — Gjengivet i GRUNER's samlerverk: „Aphrodisiacus sive de Lue venerea". Jena 1789.

3 Dr. RAPHAEL FINCKENSTEIN: „Zur Geschichte der Syphilis. Die ältesten spanischen Nachrichten über diese Krankheit und das Gedicht des FRANCESCO LOPEZ DE VILLALOBOS vom Jahre 1498". Breslau 1870. S. 20.

4 „Rhapsodiæ historicæ ab orbe condita". Enneades X; lib. IX; s. 1037. Baselerudgaven 1560. — SABELLICUS kjendte sygdommen vel af egne, bitre lidelser; tilsidst døde han angivelig af den som 70-aars mand. GRUNER: LUISINUS III. S. 116 anm.

. . . . per idem tempus novum morbi genus coepit tota Italia vulgari, sub primum Gallorum in ipsam terram descensum priore anno (sc. 1493) inchoatum, et ob eam rem, ut credere est, Gallicus nuncupatur (!)[1].

En anden samtidig historiker, Genueseren JOHANNES FULGOSUS[2], siger, at denne nye sygdom — som *lægerne ikke vidste noget raad imod eller kjendte noget navn paa* — allerede viste sig et par aar før Karl 8.s hærtog.

. . . . biennio quoque, antequam Carolus veniret, nova ægritudo inter mortales detecta, cui nec nomen nec remedia medici ex veterum auctorum disciplina inveniebant. . . .

FULGOSUS er af den mening, at sygdommen *stammede fra Æthiopien.*

Den førnævnte læge GEORG VELLA[3] siger, at der var indtruffet lignende tilfælde hist og her i Italien før 1494, men at sygdomsmaterien og dens putredo da var blevet saa meget mere ondartet og heftigere end tidligere paa grund af en skjult luftforandring, ex influxu coelesti.

Hvorfor søger nu ikke disse samtidige italienske forfattere at vælte skylden for ulykken over paa Spanierne?

Et endnu kraftigere, positivt vidnesbyrd i samme retning findes hos den bekjendte, høit anseede italienske læge GIROLAMO FRACASTORO[4] fra Verona (1478—1553), der i et viden berømt astrologisk-mythisk digt[5] gav den nye sygdom sit blivende navn.

»Jeg har nøie overveiet sagen«, siger FR., »og hvis det fortjener tiltro, som grundigen er iagttaget, da kan jeg ikke tænke dette (ɔ: nogen amerikansk oprindelse). Thi ikke er det troligt, at sygdommen er os fremmed — peregrinus — og kommet hid over havene; og ei kan den have spredt sig saa viden omkring i saa kort tid. Heller ikke var det Iberiske folk det, som først kjendte sygdommen.«

[1] Rom var det første sted, som fik sygdommen (særlig) at føle, siger den samtidige læge LEONICENUS.

[2] Søn af en doge i Genua, var han selv doge der fra 1478—1483; i det sidstnævnte aar blev han afsat og begyndte derefter at sysle med historiske studier. — *„Testis fide dignissimus“*, siger GRUNER (Aphrodisiacus l. c. p. 115, anm.).

F. udgav et stort verk: „Factorum dictorumque memorabilium libri IX“. Pariserudgaven 1578. Lib. 1; kap. IV; s. 29.

[3] „Opusculum de morbo Gallico“, — c. 1508. LUISINUS I; s. 210 fg.

[4] FRACASTORO's fødselsaar, der tidligere gjerne er blevet angivet til 1483, maa efter de nu foreliggende oplysninger sættes tilbage til 1478. Se dr. jur. W. PFLUG: „Syphilis oder Morbus Gallicus“. Strassburg 1907. S. 20.

[5] „Syphilis sive morbus Gallicus“. Verona 1530. Mangfoldige nye udgaver og oversættelser. Her er fulgt en af dr. TH. LENZ med tysk hexametrisk oversættelse. Leipzig 1881. — FRACASTORO's digt, der efter dets indhold, siger LENZ, maa have været omtrent færdigskrevet i 1521, blev imidlertid lidt omarbeidet i 1525 og endelig udgivet i 1530. Det er skrevet i et smukt latin og skaffede sin forfatter navnet af Italiens Vergil. I FR.s fødeby Verona blev der opreist en statue af ham.

. . . . præterea et tantum terrarum tempore parvo
Contages non una simul potuisset obire.
. . . . *nec eam cognovit Ibera gens prius*[1] . . . .

Det samme gjentager FR. eftertrykkelig i et andet, prosaisk skrift herom[2].

Til et lignende resultat kommer ogsaa den pavelige livlæge, historikereren PAULUS JOVIUS[3] (1483—1552).

Aldeles ubestemt siger en tysk magister GRUNPECK i et forøvrig meget indholdsrigt skrift, hvorom nedenfor, at sygdommen oftere var optraadt i Frankrige før Karl 8.s tog — antehac sæpius —, idet han samtidig nærmest udtrykker sin forundring over, at smitsoten ikke tidligere havde udbredt sig stærkere.

Medens vistnok saaledes ingen samtidig taler om nogen amerikansk oprindelse af sygdommen, er rigtignok til gjengjæld deres egne beretninger om sygdommens opstaaen og hjemstavn ofte forvirrede og usikre nok.

Sygdommen skal, efter hvad der fortælles(!), siger TORELLA, tidligst have vist sig i Auvergne, i aaret 1493, og derfra ad smittens vei have forplantet sig til Spanien, Italien og det hele Europa.

. . . . Incepit, ut ajunt, hæc maligna ægritudo in Alvernia, et sic per viam contagionis pervenit in Hispaniam et insulas, in Italiam et finaliter serpendo totam Europam peragravit[4] . . . .

I samme retning gaar ogsaa en i flere henseender meget betydningsfuld udtalelse av en Italiener NICOLAUS SCYLLATIUS[5], der i foraaret 1494 opholdt sig i Barcelona, hvor han fandt sygdommen meget udbredt. Han fortæller, at paa hans forespørgsel havde stadens læger forsikret, at sygdommen stammede fra den franske grænseprovins Narbonne og var derfra kommen over til det uskyldige Spanien.

. . . Hispanias nuper invasit innocuas . . . Novam istam luem ex truculenta (grumme) Gallia affirmarunt (medici) deduxisse . . .

---

1 1 bog; v. 59 fg.

2 „Lucubratio de Syphilide seu morbo Gallico". Ex lib. II de morbis contagiosis. LUISINUS I; s. 201.

3 GRUNER l. c. S. 125.

4 LUISINUS I; s. 493.

5 I et brev fra 18. juni 1494 til en AMBROSIUS ROSATI, physicus et astronomicus singularis: „De morbo, qui *nuper ex Gallia defluxit* in alias nationes". Trykt sammen med andre skrifter i Pavia 1496.

Gjengivet af H. HAESER i: „Historisch-pathologische Untersuchungen". Leipzig 1839. 1. Th.; p. 226.

Om Columbus taler ikke SCYLLATIUS et ord; og det var dog kun et aar, siden han med sit følge havde været i staden, saa at alt vedrørende denne sag maatte jo endnu staa i det friskeste minde hos alle.

Paa lignende maade udtaler ogsaa en patricier fra Verona, SUMMARIPA, sig i et lidet digt fra 1496, hvor det heder, at »fra det troløse og fiendtligsindede Gallien er denne morbus putridus kommen«[1].

Mere udsmykket og sagnmæssig lyder en udtalelse af en spansk geistlig FRANCESCO DELGADO, som selv havde lidt forfærdelig af morb. gall. i hele 23 aar[2]. Ifølge ham tog nemlig sygdommen sin begyndelse allerede 1488 i Rapallo i nærheden af Genua iblandt franske krigsfolk til straf, fordi disse havde plyndret et leproseri der.

Disse beretninger faar nu selvfølgelig staa ved sit værd, og maaske man i virkeligheden aldrig lærer den fulde sammenhæng med sygdommens epidemiske udbrud at kjende. Hæc quæstio certe adhuc sub judice!

Den tanke, at morbus gallicus egentlig kun var en forandret form af den gamle lepra, som dengang omtrent var forsvundet i det sydlige Europa[3], kommer forøvrig flere gange frem i denne tid.

Af denne mening var saaledes den førnævnte samtidige læge GIOVANNI MANARDI (1462—1536) i Ferrara, en lærd og fordomsfri mand, en fiende af astrologien. Under sin overveielse frem og tilbage angaaende sygdommens oprindelse forkaster han først læren om noget vestindisk udspring og bliver tilsidst staaende ved »den ældre opfatning, der var støttet til bedre vidnesbyrd«, nemlig at sygdommen tog sin begyndelse i Europa. . . . . Hæc est antiquior sententia et majoribus fulta testimoniis[4]. . . !

Dernæst fortæller han en historie om, at en spedalsk ridder i Valencia havde havt omgang med en scortum nobile, som derved fik den nye sygdom. Hun smittede igjen i kort tid over 80 personer (!), hvoraf nogle — som før nævnt — tog tjeneste hos den franske konge og bragte sygdommen med sig til hæren[5].

---

[1] „Enarratio satyrica" etc. H. HAESER: „Historisch-pathologische Untersuchungen". 1839. S. 227 fg.

[2] Blev omsider helbredet ved brugen af Guajak, hvis lægedomskraft mod sygdommen han derfor ogsaa høilig priser. D. blev antagelig smittet i aaret 1501 eller 1502 og udgav 1529 et skrift om den nævnte plantes rette anvendelse.

Se C. H. FUCHS: „Francesco Delgado über den Guajak". „Janus"; 2. B. Gotha 1852. S. 193 fg.

[3] „Lepra forekommer nu hyppigere i Gallien end i Italien, hvor den er rarissima", siger FALLOPPIO. L. c.

[4] „Duo epistolæ de morbo Gallico". LUISINUS I; s. 606.

[5] ASTRUC, der vil bortforklare alle beretninger, der tyder paa optræden af veneriske lidelser i oldtid og middelalder, siger (I; s. 52) endog, at hvad en bekjendt engelsk kirurg i 14. aarh. JOHN ARDREN kaldte „arsura" (sammentrukket af ardor urinæ), ikke var gonorrhoe, men et onde, som man fik ved samleie med en spedalsk kvinde (!). Sygdommen kunde ikke være farlig, mener A., siden ARDREN anbefaler herimod indsprøit-

I en gammel Nürnbergerkrønike[1] siges fra aaret 1495, at de Franske havde blandet „Sundersiechenbluot" (ɔ: spedalskhedsblod) op i landsknægtenes vin, og at disse derigjennem havde faaet „die boese kranckheit"(!).

I mærkværdige, men delvis meget dunkle udtryk hævder senerehen ogsaa den bekjendte PARACELSUS († 1541) den galliske sygdoms afledning fra spedalskheden. Han udvikler[2] nemlig, hvorledes »Frantzoser« er fremkommet som en bastard af to sygdomme, hvoraf den ene var den »fuldkomne spedalskhed«, som var hos manden, og den anden en »ufuldkommen«, der alene viste sig i kvindens vulva. Den nye sygdom opstod da ved en forening af disse to i lighed med mulæslets afstamning fra æselhingsten og hoppen.

. . . . Sie (die Frantzosen) werden geboren von zweyen Aussetzigen Kranckheiten, also zuverstehen von einem Aussatz, der volkommen gewesen ist, offentlich, durchaus: zum anderen von einem Aussatz, der allein in loco gewesen ist: diese zween Aussatz haben die Kranckheit geben . . . auz dem ist der Mulus geboren der Frantzosen, *Mulus Gallorum* genannt . . .

Also merckent auff den ersten Ursprung, dasz sich eine Conjunction zusammen vermehlet hat: Als nemlich eine Lepra und Cambucca[3], und durch eine Transmutation in ein Mulum geboren Lepra ist gewesen im Mann: Cambucca ist gewesen in der Frauen . . . .

Et andet sted heder det: Wiss, dass die Frantzosen eine newe Kranckheit seind, — wie sie so seltsam entsprungen ist, nemlich von einem aussetzigen Frantzosen und einer Schlierigen Mätzen, welche durch ihre Unkeuschheit vergifft hat andere, die dann in die Frantzosen gefallen seind . . . Also von Schlier und Aussatz ist entsprungen die Kranckheit der Blatern[4].

I den latinske udgave[5] er dette gjengivet saaledes: ex coitu Leprosi Galli cum scorto impudenti *bubonibus venereis laborante,* quod deinde scortum

ning i lemmet af melk fra en kvinde, som havde født en gut, tilsat med forskjellige milde stoffe, som ol. violæ, lac amygdalar. o. a.

(Melk fra en „guttefødende kvinde" ansaaes fra gammel tid af som et kraftigt lægedomsmiddel).

[1] C. FUCHS: „Nachträge zur Sammlung der ältesten Schriftsteller über die Lustseuche". Göttingen 1858. S. 16.

[2] PARACELSUS: „Chirurgische Bücher und Schriften" etc. Strassburg 1605. — „Von der grossen Wundartzney, 3. bog: Von den Frantzosen"; kap. 2. 3. S. 133—135.

[3] Hvad det fremmede udtryk „Cambucca", der egentlig betyder en krum stav, en hyrdeeller biskopstav, — her skal betegne, er aldeles uklart. Ordet synes imidlertid benyttet om en eller anden genitallidelse, — nærmest om bubo eller ulcus genitale (SUDHOFF). Der siges saaledes et sted: *„Ein jeglicher Cambucca ist der Schlier"*. (Dette sidste ord betyder paa gammeltysk et „ulcus", især paa skamdelene. J. & W. GRIMM: Deutsches Wörterbuch).

„Grosse Wundartzn. Von Offnen Schäden, Geschweren" etc. Kap. 24; s. 591. — Kap. 23 sammesteds har til overskrift: „De bubone, vulgo der Schlier". — Cambuccæ ulceratio ex bubone . . . evadit . . . Si pudendi Ulcus seu Cambucca tibi offeratur . . . („Chirurgia magna". Pars IV: „De tumoribus, pustulis et ulceribus morbi Gallici". 3. b. kap. 6, s. 117. 9. b.; kap. 6; s. 140). I 5. bog; kap. 7; s. 126 heder det: *„Si in luem veneream degenerare incipiat Elephantiasis"* etc.

[4] „Grosse Wundartzney". 2. bog; 1. traktat; kap. 7; s. 67.

I det førnævnte verk „Kritische Geschichte des Ursprungs der Pathologie und Behandlung der Syphilis, *Tochter und wiederum Mutter des Aussatzes* (2. Th.; 1. Abth. S. 261) udtaler SIMON sig for en nærmere, indre forbindelse mellem Syphilis og Elephantiasis.

[5] „Chirurgia magna". Secund. part.; tract. I; cap. 7, s. 44.

contagio omnes infecit, qui postea in ejus amplexus venerunt atque sic ex *Lepra et Bubone venerea* Gallica ista Lues orta. . . .

Ukyskhed, siger PAR. videre, er moder til den galliske sygdom; derfor bør ogsaa denne tage sit navn fra Venus, som nu hersker mere end nogensinde.

Wer will solch widerreden, die Unkeuschheit der Frantzösischen Kranckheiten ein Mutter ist[1]. — Nuhn wissent[2], dass die Luxuria (udsvævelser) und die Venus so gewaltig nie gewesen sind als zu der Zeit dieser Geberung (denne ɔ: sygdommens tilbliven).

PARACELSUS fandt derfor det navn, som en samtidig bekjendt, fransk læge JACQUES DE BETHENCOURT[3] havde givet sygdommen i et skrift, nemlig *morbus venereus*, for særlig passende. Navnet, hvoraf det tyske »Lustseuche«, slog ogsaa meget an!

Noksaa eiendommeligt for sin tid er det, naar VON HUTTEN[4] fortæller, at man i hans tidlige ungdom talte om nogle vingede smaaorme — vermes alati — som sygdommens overførere. Rigtignok troede man, at de skulde findes blandt ærterne, som det derfor var forbudt at spise!

H. tordner forøvrig — ligesom PARACELSUS — mod tidens yppighed og udskeielser. „Hvad vilde Carolus Magnus, hvad vilde Ottonerne sige, om de kom tilbage og blev vidne til vort levnet?"

Ved siden af de førnævnte tilforladelige forskjellige vidnesbyrd i sin almindelighed om, at sygdommen viste sig i Italien før Karl 8.s tog, er der ogsaa som før antydet opbevaret meddelelser om enkelte tilfælde af sygdommen hos bestemt angivne personer længe før Amerikas opdagelse. Forløbere, som disse tilfælde ovenfor er kaldt! Beretningerne tør dog neppe siges at være ganske historisk sikre.

Ganske betydningsfuldt er i denne henseende et trøstebrev[5], som en italiensk statsmand PETRUS MARTYR DE ANGLERIA (ANGLERIUS) sendte, — efter hvad der angives under 5. april 1488, — til en ven i Spanien, BARBOSA[6], lærer i græsk i Salamanca. I brevet udtalte PETRUS nemlig sin beklagelse over, at »B. var falden i den eiendommelige sygdom i vor tid« — in peculiarem nostri temporis morbum, som heder bubas i Spanien, i Italien morbus gallicus, og som af nogle læger kaldes Elephantia, af andre for et andet navn. ANGLERIUS bruger saaledes her de samme sygdomsnavne, der i de nævnte to lande senere vedblev at være betegnelsen for den nye lues, ligesom de angivne symptomer øiensynlig peger i denne retning. Der tales saaledes om stivhed, svækkelse og stærke smerter i ledene, hæslige saar i munden o. a.

---

[1] „Grosse Wundartzn". 2. bog; s. 67.

[2] „Gr. Wundartzn. Von Ursprung und Herkommen der Frantzosen". 1. bog; kap. 3; s. 191.

[3] „Nova poenitentialis quadragesima, nec non purgatorium in Morbum Gallicum sive venereum". Paris 1527. — Smlgn. fremstillingen hos K. SPRENGEL: „Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde". 3. Th., p. 85.

[4] LUISINUS I; s. 275.

[5] „Opus Epistolarum". Amsterdam 1570. Lib. I; epist. 68.

[6] Ogsaa kaldet ARIUS LUSITANUS, da han var Portugiser af fødsel.

. . . . articulorum impedimentum, internodiorum hebetudines, juncturarum omnium dolores intensi, ulcera et ori foeditas . . . „Men du (Barbosa) maa ikke fortvivle! Den vise hverken kues af modgang eller opblæses af lykken . . . Du maa kjæmpe og stole paa Deum rerum principium, da vil du alligevel føle dig tilfreds, uagtet Saturn, fra hvem denne sygdom stammer, nu plager dig“ . . . .

PETRUS, der var en af de tidligste kronister over Vestindien[1], siger ikke, at sygdommen var endemisk der, men tvertimod, at det var Spanierne, som havde ført den did i aaret 1518[2].

Til det gamle Mexiko kom lues gall. først i aaret 1520 ifølge den spanske munk TORIBIO (16. aarh.), der efter i en aarrække at have opholdt sig i dette land som missionær skrev et stort verk om samme[3]. Han fortæller, at da lues engang var kommet did, bortrev sygdommen i kort tid mangfoldige mennesker, deriblandt keiser Quetevaco, en broder og efterfølger af den ulykkelige Montezuma.

Kan man saa godt komme forbi et saadant vidnesbyrd? Og er det nu rimeligt, at Mexiko skulde være gaaet fri indtil det nævnte aar, for da med saa stor hurtighed at blive smittet over det hele, hvis lues havde hersket endemisk paa øerne siden urgammel tid?

Naar der nævnes[4] et tilfælde fra 1472, hvor en korsanger angivelig blev fjernet fra sin stilling ved en stiftelse i Mainz, fordi han led af den morbus fetulentus, som kaldes Mala Franzos, da er det anførte tal maaske ikke til at stole paa!

I et andet sikkert tilfælde fra 1463 skræmte en kvinde i den franske by Dijon en geistlig person, der vilde have omgang med hende, strax bort fra sig ved at raabe, hun havde »le gros mal«. Hvad der mentes hermed, lader sig jo ikke afgjøre, men udtrykket var altsaa kjendt som betegnelse for en svær genitallidelse; — det ligger ikke fjernt at tænke paa morb. gall.[5]

Der er endvidere opbevaret et træsnit fra Nürnberg[6], hvor en helgen St. Minus anraabes om beskjærmelse mod »die grausamlich und sorgklich

---

1 „De Orbe Novo“. Han gav Antillerne deres navn, — efter en mytisk ø „Antiglia“, der i 15. aarh. troedes at ligge etsteds i havet vest for Europa.

2 SCHNURRER l. c. 2; s. 66.

3 SCHNURRER l. c. 2; s. 67. — Af det mandskab, hvormed Cortez drog ud i aaret 1518 for at erobre Aztekerriget, fandtes der angivelig ikke nogen, der led af morb. gallic. Dette skulde derimod have været tilfældet med en enkelt af de folk, som den avindsyge guvernør paa Kuba, Velasques, sendte ud imod Cortez 1520 (TORIBIO).

4 Omtalt hos HAESER l. c. 3; s. 253.

5 HAESER l. c. 3; s. 231.

6 Gjengivet hos H. PETERS: „Arzt und Heilkunst in der deutschen Vergangenheit“. Leipzig 1900. Paa titelvignetten sees syge tilbedende St. Minus, bedækkede med pustler, selv udenpaa klæderne (!).

kranckheit der blattern genannt mala frantzsoss. Træsnittet angives at være skaaret i aarene 1470—80. K. SUDHOFF[1] sætter dog først tidspunktet til »omkring 1490«. Under alle omstændigheder paaagtningsværdigt nok!

Sygdommens udbredelse.

Ethvert folk vilde vistnok paa den tid gjerne forlægge det første udbrud af en saa afskyelig sygdom som denne til et andet land end sit eget; men som gjentagende nævnt hentyder ingen af de tidligste forfattere til, at den skulde have taget sin oprindelse fra Amerika.

Det folk, som derimod saa at sige efter alle andres mening — med rette eller urette — blev udpeget som det, hvorfra sygdommen stammede, eller som ialfald var dens første og vigtigste forplanter, var det franske. Derfor fik ogsaa snart sygdommen overalt det gjængse navn af »den franske syge« — morbus gallicus.

Forskjellige samtidige beretninger peger jo som omhandlet hen til det sydøstligste hjørne af Frankrige eller til den saakaldte liguriske kyst — den nuværende Riviera — som sygdommens udgangspunkt.

Franskmændene eller Gallerne, som de endnu oftest kaldtes paa den tid, syntes nu selv ikke videre godt om dette navn.

ULRICH VON HUTTEN beder derfor i sit førnævnte skrift om undskyldning, fordi han kalder sygdommen morbus gallicus. Dette gjør han kun, siger han, fordi dette nu engang var det almindeligste navn, men ingenlunde for at krænke et saa udmærket folk som det galliske, der i kultur og forekommenhed neppe havde sin lige paa den tid.

. . . . qua vix alia (natio) sit hoc tempore civilior aut hospitalior. . . .

Franskmændene kaldte igjen sygdommen for morbus neapolitanus[2] eller gâle ɔ: scabies de Naples[3], som om de skulde have faaet denne nye smitsot under deres ophold i denne stad udover vaaren 1495 (22. februar—12. mai). Dette var imidlertid neppe tilfældet, da sygdommen nemlig efter al rimelighed optraadte i den franske hær — maaske hos kongen selv ikke

---

[1] „Archiv für Geschichte der Medizin". Bd. I; h. 5, s. 375. — S. mener, at bønskriftet stammer fra Frankrige.

[2] Herom minder jo fremdeles det ikke saa sjeldent brugte udtryk unguentum neapolitanum om den veltjente graa kviksølvsalve.

[3] „Galler", der er et gammelfransk ord, betyder baade det at klø og at klø sig. — Scabies var dengang i det hele et gjængs udtryk for et eller andet kløende, stikkende udslet. Det er derfor ikke udelukket, siger HAESER (l. c. 3. b.; s. 251), at sygdomsnavnet fra begyndelsen ikke havde noget med „gallisk" at gjøre; men senere, da „Gallerne" fremfor alle fik skyld for ulykken, fik ordet en saadan overført betydning. — Dr. FINCKENSTEIN er inde paa den samme tanke. L. c. S. 15. — Et andet gammelfransk ord, som man ogsaa her kan tænke paa, er „gale" = nydelse, vellyst. (FR. GODEFROY: „Dictionnaire de l'ancienne langue française". Paris 1885. T. IV. S. 208). Et angelsaksisk ord „gal" har en lignende betydning.

længe efter deres indrykning i Italien høsten 1494. Men lues rasede rigtignok aller frygteligst iblandt krigsfolkene, medens de var i Neapel, hvor soldatesken i endnu høiere grad end noget andet sted under deres forøvrig saa fredelige marsch igjennem halvøen hengav sig til de værste og vildeste udskeielser[1].

I tilslutning til det foregaaende skal her den franske konges sygdom lidt nærmere omhandles, da den sag unegtelig har en ikke ringe medicinsk-historisk interesse og betydning.

I den sidste halvdel af august 1494 satte den i hin tid store franske hær[2], der var samlet ved den italienske grænse, sig i bevægelse og marscherede under den vanføre Karl 8.s anførsel over Mont Genèvre ind i Italien. Allerede fire dage efter ankomsten til Asti i Piemont, nemlig 13. septbr., — blev kongen angrebet af en sygdom, som offentlig blev kaldt „la petite vérole" ɔ: smaakopper — børnekopper —, men som man dog senere fik mistanke om i virkeligheden havde været et tilfælde af den nye lues, der kom til at bære hans folks navn.

„A Asti le roi tomba malade, les uns disent de la petite vérole, d'autres de la maladie nouvelle, qui éclata cette année même, qui envahit l'Europe, et qu'on apella le mal Français". (Michelet)[3].

Ved sin ankomst til stedet blev kongen — efter en beretning af den samtidige italienske historieskriver Bernardino Corio[4] († 1519) — modtaget af endel smukke kvinder, som Karls forbundsfælle hertug Lodovico il Moro af Mailand havde sendt did til kongens forlystelse[5]. Men derefter, heder det

---

[1] G. Weber l. c. B. 9. I Rom, hvor den franske hær rykkede ind om eftermiddagen 31. december og blev til i februar, var ligeledes udskeielserne ganske forfærdelige.

[2] Størrelsen af den felthær, som marscherede nedigjennem i Italien, angives meget forskjellig. Den kan maaske nærmest sættes til omkring 30 000 mand ialt.

Smlgn. E. Lavisse: „Histoire de France". T. V. Paris 1903. S. 28 anm.

Hæren bestod foruden af franske soldater tillige af tyske og schweiziske landsknægte og o. a. Spanske leiesoldater fandtes der som ovenfor nævnt ingen af.

Det tunge franske kavalleri havde store heste, der var „sans queue et sans oreilles"(!) og derfor forekom Italienerne at være „des monstres". Mest skræk stod der imidlertid af det for sin tid udmærkede artilleri, — 36 broncekanoner. Michelet l. c. 7; s. 2.

[3] „Histoire de France". 7. B. S. 25. I en anmærkning (s. 320) heder det udenvidere, at kongen var iblandt de allerførste i hæren, som blev angrebet — frappé — af denne „grande maladie du temps, qui absorba toutes les autres".

[4] Se Gruner: „Scriptores" etc. S. 452.

[5] I et slags dagbog, der senere faldt i Italienernes hænder, optegnede kongen navnene paa alle de kvinder, han efterhaanden gjorde nærmere bekjendtskab med under felttoget, — med tilføielse af afbildninger(!). Schnurrer l. c. 2; s. 40.

Hvad kunde man ikke finde paa i hin tid? I et mærkeligt skrift fra ca. 1500, — „Le Vergier doneur" (ɔ: d'honneur) — der tilskrives en geistlig Octavien de Saint Gelais, og hvori den franske konges oplevelser under felttoget omhandles fra dag til dag, fortælles det, at da Karl kom til staden Chieri i Piemont, lod øvrigheden kongen faa den fornøielse at overvære en smuk kvindes nedkomst paa et offentligt torv(!). Omtalt i Fr. Benjamin Osiander's „Lehrbuch der Entbindungskunst". 1. Th. Göttingen 1799, S. 101. — Fraregnet, at der nævnes et feilagtigt aarstal, maa man med føie spørge, om det virkelig var muligt at anordne et saadant skuespil. — Smlgn. en lignende udtalelse herom af dr. Fr. v. Winckel (München) i en afhandling „Shakespeare's Gynækologie". — Volkmann's Sammlung klinischer Vorträge. No. 441. Serie XV; Heft. 21. S. 160.

videre, blev kongen paa grund af en luftforandring — per la mutation dell' aëre — syg af „varuole".

Den franske statsmand PHILIP DE COMINES, der fulgte med paa hærtoget og har beskrevet dette, siger[1], at kongen blev angrebet af „la petite vérole"[2] og kom i livsfare, fordi der stødte feber til, — parce que la fièvre se mesla parmy. Feberen varede angivelig dog kun 6—7 dage, og kongen kom sig igjen efter forholdsvis kort tid.

Under kongens sygdom gik man meget hemmelighedsfuldt tilverks. De læger[3], som behandlede ham, maatte ikke forlade huset; dette blev afstængt og alle tilgange bevogtede af soldater. Hvorledes behandlingen var, omtales ikke.

Under alt dette opstod der imidlertid adskillig uro og forvirring i den franske hær, hvis fremmarsch herved standsedes i længere tid. COMINES siger, at han endog frygtede for, at man vilde vende om igjen. Kongen tilfrisknede imidlertid forholdsvis hurtig, og det hele kom snart atter i orden; allerede 21. septbr. var han i god bedring, heder det. Nogle dage senere — 30. septbr. — turde Comines forlade ham, idet han da han skulde gaa som afsending til Venedig. 6. oktober brød kongen op fra Asti for at slutte sig til hæren, som allerede var draget afsted.

Hvad denne sygdom egentlig har været for noget, kan efter de foreliggende, sparsomme og ufuldstændige oplysninger som antydet ikke bestemt afgjøres, noget der jo vilde have sin store interesse og være af stor betydning ligeoverfor syfilis's historie.

COMINES's udtalelse, at sygdomstilfældet — la petite vérole — tog en saa farlig vending, fordi der stødte feber til, er uklar; men meningen maa vel være den, at det var feberens heftighed, som gjorde tilstanden farlig; thi ellers var det dog lidet at tale om, at der optraadte feber i børnekopper, noget der var en saa dagligdags sag. Derimod var feber dengang en forholdsvis sjelden foreteelse ved morbus gallic.; og i dette tilfælde kunde COMINES under alle omstændigheder have god grund til udtrykkelig at nævne det.

Man maa efter alt uvilkaarlig anse det som det sandsynligste, at kongen i virkeligheden baade har havt „la petite verole" og et — ialfald i sin første optræden — meget mildt anfald af den nye lues, la grande vérole, som den snart blev kaldt. Men hvorledes og af hvem kongen kunde have faaet den sidste sygdom, lader sig desværre ikke eftervise. Bragte han lues med sig fra Frankrige eller paadrog han sig den i Italien? Hvilken historisk betydning vilde det ikke have, om man kunde bringe dette paa det rene. — Nogen anden smitte end muligens denne her, er der, saavidt vides, ikke nogetsteds tale om.

Af børnekopperne, om kongen har lidt af dem, kom han sig som nævnt hurtig, men blev rimeligvis aldrig ganske helbredet for den anden sygdom.

Karl døde faa aar senere — 7. april 1498,[4] kun 28 aar gammel af „den bræk", som det heder det i en tysk krønike[5], „der kaldes Mala franntzos".

---

[1] „Collection complète des Memoires, par Petitot." Memoires de Philippe de Comines. T. 13. Paris 1826. S. 35.

[2] Saaledes er ogsaa fremstillingen hos MR. DE VARILLAS: Histoire de Charles VIII. Haag 1691. Livre 3; p. 246.

[3] Iblandt disse nævnes en ukjendt THEODORUS af Parma, hvem kongen sagdes at have megen tillid til.

C. de CHERTIER: „Histoire de Charles VIII". Paris 1868. T. I; s. 446. Smlgn. den lignende fremstilling hos ERNEST LAVISSE: „Histoire de France". 5. B; 1903. s. 31 fg.

[4] Hans dødsdag skal være bleven forudsagt af den berømte munk SAVONAROLA i Florents. MICHELET l. c. 7; 93.

[5] „Chronicon Austriacon", pars posterior, af en JACOBUS NURESTUS paa keiser Maximilians tid. R. FUCHS; „Die ältesten Schriftsteller" etc. S. 312.

Idet Comines gaar noget mere ind paa enkelthederne, fortæller han, at kongen døde af et pludseligt — apoplektiformt — sygdomsanfald [1], der ramte ham tilsyneladende ganske frisk. Ved to—tretiden om eftermiddagen mistede kongen mælet og bevidstheden. Han kom sig vel atter lidt et par gange, men døde endnu samme dag, kl. 9 aften[2].

Omkring midten af mai 1495 forlod kongen med hovedstyrken af den franke hær Neapel og marscherede nordover igjen. Da endelig hele den brogede masse, hvoraf hæren bestod, for en stor del opløstes efter en seirrig og blodig kamp mod Venetianerne og deres forbundne ved Fornuovo, 6. juli, ved floden Taro i Parma, blev morbus gallicus snart spredt rundt om ved de tilbagevendende soldater. De franske krigsfolk førte sygdommen med sig til sit fødeland[3], hvor sygdommen allerede var udbredt. Schweizerne og de tyske landsknægte forplantede den til sine forskjellige hjemsteder. Paa italiensk side bragte albanesiske krigsmænd og andre leietropper, de saakaldte Stradioter[4], der fandtes i den venetianske hær, sygdommen østover.

---

[1] Karl 8's modstander pave Alexander 6 († 1503) synes efter nogle, forøvrig yderst vredne ord, som hans læge Pintor kommer med i slutningen af sit verk (Luisinus l. c. s. 115) ligeledes at have havt morbus gallicus. Iste morbus occultus, som Pintor udtrykker sig! Naar Hensler imidlertid (l. c.; s. 59) af Pintors slutningsord vil finde ud, at paven endog et par gange har havt sygdommen, kan en saadan fortolkning neppe være rigtig. — Hans „to galante sønner" — Juan og Cæsar — blev ogsaa angrebne af sygdommen. (Schnurrer l. c. 2; 43.)

Pintor omtaler endvidere (l. c.; s. 108—109), at han har behandlet en nevø af paven, Petrus Borgia, for den samme sygdom; ligeledes en kardinalbiskop af Segovia, „som led af de voldsomste smerter og af den grund i lange tider ikke kunde finde hvile". Senere blev som bekjendt — siger Michelet (l. c; s. 320) — baade kong Frants 1 og pave Leo 10 smittede. Den franske konge skal være bleven helbredet ved brug af de dengang høit skattede, saakaldte „pilulæ Barbarossæ". Disse piller, „der bestod af metallisk kviksølv, terpentin og mel, bar navn efter den berygtede sjørøver Chaireddin Barbarossa i Algier, da han med held havde brugt dem. Nu sendte den gamle pirat dem i nødens stund til sin herre sultanens ven, den allerkristeligste franske konge.

Om en kirurg i Paris i 16. aarh., Thierry de Mery, der havde samlet sig en stor formue ved en udbredt praxis iblandt syfilitikere, fortælles det, at han valfartede til Karl 8's gravkammer i St. Denis for at takke ham som sin store velgjører, der havde skaffet ham en saa indbringende virksomhed.

J. H. Baas: Geschichte der Medizin. Stuttgart, 1876. S. 328. Smlgn. Haeser l. c. 3; 288.

[2] Kongen blev syg under et ophold paa et aabent galleri, „le plus deshonneste lieu, car tout le monde y pissait (!), idet han sammen med dronningen saa paa et boldspil, som gik for sig i slotsgraven; ved indtrædelsen paa galleriet stødte kongen sit hoved mod en dørkant. Efter anfaldet turde man ikke flytte ham; og medrette kunde vel derfor Comines (l. c. 13; 225) klage over, at en saa mægtig skulde finde sin død paa et saa „miserabelt" sted.

[3] I slutningen af oktober var Karl 8 igjen i Grenoble.

[4] Af saadanne fribyttere var der ogsaa en hel del i den franske hær. (Lavisse l. c. 5; 26). Meget andet pak fandtes ogsaa her, siger Brantôme, — „folk, som var løbet væk fra strikken, og som bar liliens prydelse paa skulderen" ɔ: brændemærket som forbryder. Lavisse & Rambaud: „Histoire générale". T. IV. 1894. S. 48.

I Paris var lues i fuld gang noksaa tidlig paa aaret 1495, maaske endog en god tid før.

Fra Frankrige kom sygdommen snart over til England og Skotland. Karl 8 var forøvrig under felttoget i Italien omgivet af en skotsk garde[1], hvoraf vel ogsaa enkelte bragte lues med tilbage til fædrelandet.

I Tyskland udbredte morbus gallicus sig overmaade hurtig; den gik frem med »en catarrh's vinger« for at bruge SCHNURRER's eiendommelige udtryk[2].

Allerede i August 1495 omtales sygdommen her offentlig, nemlig i et kraftigt edikt, som keiser Maximilian lod udgaa i Worms — 7. august — imod de ugudelige, contra blasphemos. Heri heder det, at til de mange forskjellige himmelens straffedomme, som i tidernes løb var overgaaede verden for dens syndigheds skyld, saasom jordskjælv, hungersnød, pestfarsoter o. m. a., »er der i besynderlighed i vore dage opstaaet en ny og svær sygdom — malum Francicum, — som ingen kan mindes nogensinde tidligere at have hørt nævne«[3].

. . . . præsertim novus ille et gravissimus hominum morbus nostris diebus exortus, quem vulgo malum Francicum vocant, post hominum memoriam inauditus . . .

Hvormange mennesker der i det hele blev angrebne i de første aar, er det selvsagt ikke muligt at angive med nogensomhelst sikkerhed. Beretningerne herom er ogsaa høist forskjellige. LACUMARCINUS mener[4], at »halvparten af de dødelige« blev angrebne. SABELLICUS[5] indskrænker antallet til omtrent en tyvendedel af befolkningen. Det rette tal turde ligge etsteds imellem dissse to angivelser.

Til *Norden* kom sygdommen antagelig ikke før et par aar senere end til Tyskland[6]; ialfald kan den — efter de foreliggende, sikre beretninger — neppe have optraadt i en mere epidemisk faretruende form i Danmark[7] og Sverige tidligere end fra omkring aar 1500. —

[1] MICHELET l. c. 7; 2.
[2] L. c. 2; 38.
[3] FUCHS l. c.
[4] L. c. ca. 1505 — LUISINUS I; 140.
[5] L. c. S. 1037.
[6] Til det mere afsidesligende Øst-Friesland skal sygdommen først være kommen 1498. HAESER l. c. s. 258.
[7] Smlgn. fremstillingen hos F. V. MANSA: „Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedspleiens Historie i Danmark." Kbhvn. 1878. S. 120 o. a. st.
C. F. ALLEN: De tre nordiske Rigers Historie. 4 Bd.; 1 afd. 1871. S. 265 fg.

Ganske eiendommeligt er det imidlertid, naar det i en enkelt optegnelse heder: »1493 kom den horeske sygdom, Francosser til Tyskland og Danmark« [1].

Dette stemmer dog ikke ganske godt med tidsangivelserne andetsteds fra; og under alle omstændigheder kan der som før antydet heller ikke for de nærmest følgende aars vedkommende være tale om andet end mulig enkeltstaaende tilfælde som forløbere for den epidemiske optræden [2].

Aldeles urigtigt maa det selvfølgelig være, naar det i en krønike [3] siges, at 1483 rasede morbus gallicus iblandt de kristne, ... sevit super christianos. Dette gjentages i den saakaldte Roeskilde Aarbog, hvor det heder: »1483 kom thenne suare frandzoske siuge oc kranchedt, som kaldis pocker eblandt Christet folch« [4].

Rigtigere, om end noget ubestemt, heder det hos den gamle danske historiker HANS SVANING († 1594): »Efter den strengeste vinter [5] optraadte om sommeren (1495) en voldsom smitsot, ukjendt og uhørt for Germaner og Daner før den tidt, kaldet den galliske scabies, hvilken dræbte mange tusinde mennesker« (!).

Om sagen i sin almindelighed siger ALLEN forøvrig udenvidere: „Det er beviisligt, at sygdommen herskede baade i Italien, Spanien og Frankrige flere aar før Karl 8's tog."

Beviserne herfor har ALLEN desværre ikke anført.

I en kortere artikel om „den amerikanske teori om oprindelsen af syfilis" („Ugeskrift for læger", 5. r., 1. b., no. 2, 1894, s. 34 fg.) bestrider dr. EHLERS kraftigen denne mening: „en *gjenganger*, der *med passende mellemrum* har vist sig i medicinens historie, og som prof. C. Binz (1893) atter har bragt liv i". — I Ugeskriftets no. 6 slutter korpslæge GORDON NORRIE sig til dr. E. og minder om en større afhandling af kirurgen G. HEUERMANN (1767), der gaar i samme retning.

1 „En Unævnts Danske Krønike". — Optaget i SUHMS „Samlinger til den danske Historie". 1. b., 2. h., s. 164.

2 Om den frygtede sygdoms fremtrængen nordover kunde have sin del i et eiendommeligt paabud, som kong Hans lod udgaa i 1496, faar staa derhen. Der udkom nemlig da „et almindeligt bud och befalning offuer alt Danmarck, at almindelige (ɔ: offentlige) quinder och skiøger skulle bere paa deres hoffueder en fordeelt huffue half rød och half sort, och indtet klede bedre end deventersk och intet lærit bedre end alnen for 1 ß". — Enhver skulde aabenbart strax forstaa, hvem han havde for sig, og tage sig ivare derefter!

3 PETRI OLAI Minoritæ Roskildensis „Annales rerum Danicarum". I LANGEBEKS „Scriptores rerum Danicarum medii ævi". T. I; s. 195.

Hvor har forfatteren dette fra? Han skulde dog vel ikke have læst Pintor's skrift og misforstaaet dette derhen, at P. havde ment, at sygdommen begyndte allerede 1483?

4 „Monumenta Historiæ Daniæ. H. RØRDAM: Historiske Kildeskrifter" 1873. I; s. 318. — Aarbogen er, som Rørdam udvikler, væsentlig kun et uddrag paa dansk af den ovenfor nævnte krønike.

5 Mange landsbyer blev næsten fuldstændig nedsneede, fortælles der. — „Chronicon Joannis regis Daniæ". LANGEBEK l. c. T. I; s. 195.

»Denne sygdom, som vi har faaet til straf for vore synder, har lidt efter lidt bredt sig ud til alle folk saa stærkt, at intet slags sygdom er mere almindelig end denne«.

Hos ARILD HUITFELDT, som her vistnok kun følger SVANING, heder det (6. part, s. 118): Sommeren 1495 begyndte udi Kong Carls leyr for Neapolis en ny Siugdom, Frantzosen eller Pocker, som mand aldrig tilforn havde vist aff, . . . huormet Gud haffuer vilt straffe voris Ondskab, Utuct oc Synder . . .

Fra omkring aaret 1502 er der opbevaret flere breve, hvoraf det fremgaar, at sygdommen da maa have været noksaa almindelig i Norden og have angrebet baade høie og lave.

I Vestergötland var saaledes sygdommen i dette aar saa almindelig udbredt, at bønderne paa egen haand havde forskaffet sig en »pokkæ lækæ«, der fik nok at bestille. »Pocherne« optraadte saa voldsomt, at flere personer døde af dem.

Iblandt høitstaaende mænd, der blev angrebne paa denne tid, synes den svenske rigsforstander Svante Nilsson Sture at have været.

I et brev fra januar 1502 [1] udtaler nemlig en udsending fra Sture sin beklagelse over, at han ikke kunde faa den omtalte pokkæ lækæ op til marsken, da bønderne, som selv havde tinget lægen, derfor heller ikke vilde give slip paa ham.

Svante Sture døde apoplektiformt paa Vesterås slot 2. januar 1512; dette skeede saa hastig, at „man hann icke att enligt tidens sed sätta et brinnande ljus i hans hand, innan hans lif var utslocknat" [2].

I et opraab, — der efter tilskyndelse af den bekjendte energiske biskop Heming Gad 3. mai 1507 blev afsendt fra et landsting i Moratorp (Småland) til indvaanerne i det nordlige Sverige, og hvori der mindes om al den elendighed og alle de ulykker, der var kommen over Sverige i kong Hans's tid, — omtales bl. a. særlig: »oaarom och *frömdhe* siwkdom« (uaar og *fremmede* sygdom) [3].

Man talte i Norden som andetsteds ligefrem om, at man havde havt denne sygdom som enhver anden, og undskyldte sig i et vanskeligt tilfælde freidigen med den.

En dansk foged skriver saaledes i 1502 til Henrik Krumedike, befalingsmand paa Bahus, at han ikke efter dennes ønske var kommet op til ham, fordi han (fogden) havde „Svogersyge" — swowersiuge [4] — „och Verk af de Pokker".

[1] MANSA l. c., s. 131.

[2] „Bidrag till Skand. hist. ur utländska arkiver". 5. d. Stockholm 1884. Pag. CLXVI. Smlgn: EMIL HILDEBAND: „Sveriges Historia". Bd. 1, afd. 2; s. 583. Om syfilis's første optræden i Sverige i denne tid nævnes her intet. Heller ikke findes noget herom i „Scriptores rerum Suecicarum medii ævi".

[3] C. G. STYFFE: „Bidrag til Skandinaviens Historia". 5. b., no. 131, s 175.

[4] Dette eiendommelige udtryk, som kun findes paa dette ene sted, og som synes enstydigt med „pokker", har maaske kun været brugt i en enkelt egn. ALLEN l. c., 4. b.; s. 313 & anmærkning 54.

Fra Finland beder en Aake Jørgensen 1508 rigsforstanderen, Svante Nilsson, tilgive, at han ikke havde kunnet efterfølge hans befaling, da han havde faaet »pokker«[1].

Det fortælles fra c. 1505, at kong Hans ogsaa led af »de pocker«. Noksaa usikkert forøvrig[2].

Det heder nemlig kun i et brev fra den svenske ridder Åke Hansson[3] (Thott) til rigsforstanderen, at „then gamle kong (ɔ: Hans) skal wære siwgh i the pochker, hvadh ther ær om weth jac ey til skels". Hr. Åke siger sig imidlertid stadig at have sine bud i Danmark.

Naar der i dette brev ogsaa nævnes, at en Anders Erichssen maatte holde sengen, da han var bleven »siwk af pestilentia«, da er vel dette antagelig den samme sygdom, — den han havde paadraget sig i Kjøbenhavn.

I 1533 klager kanniken Christiern Pedersen over, at »menniskene for sine synder er blevne straffede met mange suare Sotter oc Siugdome, met Pocker oc andre atskillige plager, aff huilke de gamle forfædre viste plat intet at sige[4].

Paacker oc Verck ær saa megit almindig i disse land oc Rige, ath hver maa see stor ynck paa syn ieffn christen«[5].

Henrik Smith († 1563) kommer med den samme klage i sin lægebog[6]:

»Paacher eller Frantzoser[7] er nu saare almindelig udi adskillige land oc besynderligen her udi vore lande, saa at mand ser stor ynck paa mange«.

S. taler endvidere om en »Breck, som kaldis Snerling«, hvorimod der skal gjøres indsprøitninger i lemmet. Vel nærmest gonorrhoe[8].

En gammel lære om leveren som sygdommens egentlige sæde gaar igjen hos Smith: ». . Paacker de haffue deris begyndelse af det forgifftige, onde, forbrende Melancholiske flod, huilcket som giffuer sig til Leffueren,

---

1 Allen l. c., 4. del; s. 26.

2 „Danmarks Riges Historie". 3. del; s. 66.

3 „Diplomatarium Norvegic.". 16. b.; no. 343. Styffe l. c., s. 31.

Smlgn. dr. A. Lübbers: „De Oldenborgske Kongers og deres nærmeste Families Sygdomme". Det fremgaar af hans fremstilling, at man ved de forskjellige undersøgelser, der fra tid til anden er bleven gjort af Kong H.s kranium i anledning af et par huller i samme, ialfald ikke der har fundet noget, der tyder paa syfilis. „Dsk. Ugeskrift f. Læger". 29. marts 1903; s. 289 fg.

4 Af fortalen til: „En nøttelig Lægebog faar Fattige och Rige" etc. Malmø 1533.

5 L. c., 86. blad.

6 I Første afdeling i udgaven af 1577. — Til forebyggelse af sygdom anbefales efter samleie at „toe lemmet med eget vand, eller tilsat med tre gange saameget edike".

7 Denne sygdom, siger han, førtes (fra Italien) til Tyskland ved det unyttelige, skadelige og fordærvelige folk, hvilke kaldis Landtzknecte, som selge deris Helbrede, Liff oc Siæl faar Penninge".

8 Efter O. Kalkar's „Ordbog til det ældre danske sprog" (bd. 4, s. 22) betyder derimod ordet „byldesygdom, bubones".

Oc hun driffuer det fra sig — veldelige ind imellem huden og Kiødet oc først til den lønlige lem oc faare panden . . .[1]«

I Sverige har vistnok sygdommen ligeledes været meget udbredt paa denne tid, baade i Stockholm o. a. st., at dømme efter udtalelser af Erik 14's livlæge og høit betroede mand BENEDICTUS OLAUS[2], der er den første, som i Sverige omhandler sygdommen nærmere.

Til Norge maa vel sygdommen være kommen omtrent til samme tid som til Danmark eller lidt senere; men mærkværdig nok mangler saavidt bekjendt alle oplysninger herom. Selv de bergenske krøniker fra hine tider nævner ikke denne sygdom; og dog maa jo efter al rimelighed en by som Bergen med dens livlige og udbredte handelsforbindelser — og med de løse sæder, som dengang herskede — være bleven smittet forholdsvis tidlig[3].

Det eneste sted i den kjendte literatur, som man har villet tyde i denne retning, findes i ABSALON PEDERSENS dagbog, hvor det heder: 26. august 1563 døde Kastibrog, den gamle skjøge, som i fordums tid havde tient muncker, kanniker . . oc andre, mett aff alder . . och var hun full af . . . Her følger et ulæseligt ord paa ti bogstaver, som udgiveren N. Nicolaysen foreslaar at skulle betyde „Frantzoser".

Island. I aaret 1528 hjemsøgtes Island af en »Sårasott, som var farlig og vanskelig at læge«. Denne sygdom har ikke usandsynligen været syfilis; ialfald bruges det samme navn om en sikkert kjendt epidemi af syfilis i Reykjavík i 1756[4].

Sygdommens navne.

Foruden det førstnævnte almindelige fællesnavn paa sygdommen, morbus gallicus, fik denne efterhaanden ogsaa i de forskjellige lande mangfoldige andre[5], hvoraf de vigtigste her skal hidsættes:

Scabies epidemica, — Pustulæ malignæ, las Bubas og Curiales (TORELLA), — Patursa, et udtryk, som ifølge den lærde og fornemme spanske

---

[1] L. c. Første afdeling. Kap. 106.

[2] Citeret efter professor E. WELANDER: „Bidrag till de veneriska Sjukdomarnes historia i Sverige". 2. Uppl. Stockholm 1905. S. 94.

W. opregner (s. 49) forskjellige folkenavne paa den nye sygdom, — „den onde, fule sjukan" = det norske „radesyge"; Uting (Ystad), — Klin Kensen (!) (Jemtland) o. a.

En fremstaaende svensk læge JOHAN LINDER mente 1713 („Tanker om then smittosamma sjukdomen Frantzoser"), at *„Frantzoser förmodligen ther igenom utsprungit, at folket i varma länderna af sin stora kåthet haft beställning med the stora Apijner och Markattor, eller så kallade Babianer"*. — WELANDER l. c., s. 25.

[3] Paa denne maade udtaler professor L. DAAE sig i en artikel i „Morgenbladet" (16. februar 1879) om: „Ældre Epidemier i vort Land".

[4] P. A. SCHLEISNER: „Island, undersøgt fra et lægevidenskabeligt synspunkt". Kbhvn. 1849. S. 58.

[5] Der skal være opfundet 400 forskjellige navne paa sygdommen.

læge JUAN ALMENAR's udsagn[1] var sammendraget af ordene »passio turpis Saturnina« ɔ: Saturns hæslige lidelse; mal de Castilla (Portugal), den spanske syge i Nordafrika, hvorhen Spanierne forplantede lues i 1526; la Gorre (gor, gml.fr. = en so) eller Scor, hvoraf dannedes det latinske ord Scorra; böse Krätze; böse Blattern; planta (= plancta, jammerklage) nocturna[2]; Pochen, Frantzoser, pocker o. m. a.

Høist eiendommeligt er et gammelt irsk udtryk »bolgach francach« ɔ: fransk udslet — pustel. Dette navn, som indtil den sidste tid har været brugt i Irland om syfilis, skal i aarhundreder før Amerikas opdagelse have været en betegnelse paa øen for et eget hududslet[3].

Endvidere anvendtes forskjellige arabiske betegnelser for hudlidelser, som Saphati, Bothor[4] o. a.

Det navn, som tilsidst blev det endelige i medicinen, det nu almindelige udtryk Syfilis, skriver sig som nævnt fra GIROLAMO FRACASTORO i Verona. Det varede dog længe, inden navnet trængte fuldstændig ind i den medicinske verden.

Ordets egentlige betydning er ukjendt, hvorfor det ogsaa er blevet fortolket paa mangehaande vis.

FALLOPPIO, — som roser FRACASTORO ganske overordentlig og kalder ham for Medicus, Mathematicus et Poëta excellentissimus, — mener, at navnet maa udledes af græsk: *σύν* = med og *φιλεῖν* = elske, — fordi sygdommen som oftest opstaar af mandens og kvindens forening i kjærlighed.

. . . quia morbus ex amore et conjunctione Veneris inter hominem et fæminam ut plurissimum suboritur.

Digtet selv, siger F., er saa behageligt og yndigt — jucundum et venustum, — at de fleste sammenligner det med de gamle forfatteres verker[5].

Andre har udledet ordet af *σῦς* = et svin, og *φιλεῖν* = elske, en mening, hvortil ANDRÉ DU LAURENS († 1609), livlæge hos Henrik 4 af Frankrige, sluttede sig[6].

I det førnævnte skrift af PFLUG hævder denne, at navnet maa være af arabisk oprindelse[7] og maa stamme fra et ord »sufl« eller »sifl«, der

---

1 „Libellus de morbo gallico". 1502. LUISINUS I; s. 359 fg.

2 Tysk udtryk. — SUDHOFF: Arch. f. Gesch. d. Med. Bd. II; marts 1909.

3 Efter dr. WALLACE: en række forelæsninger over „syfilis's natur og behandling", holdte i Dublin i 1836, gjengivne hos dr. BEHRENDS i „Syphilidologie". 1. Th. Leipzig 1836. W. er af den mening, at syfilis allerede existerede i den antike tid. 4de forelæsn. l. c., s. 496.

4 Skorpet udslet, — pustler.

5 L. c., kap. 2.

6 Efter PFLUG l. c., s. 13.

7 PFLUG minder i denne forbindelse om, at den samtidige lærde, GREGORIO GIRALDI (1478—1552) siger, at Fracastorius kaldte sygdommen Syfilis med et barbarisk udtryk, — *a barbara voce.*

med tyrkisk-arabisk udtale bliver til »süfl«. Dette betyder det lave, — nedre, og svarer i det astrologiske sprog til det latinske »inferior (mundus)« ɔ: jorden. Betydningen skulde da efter PFLUG være »jordens sygdom« = »verdenssygdommen«.

Anraabelse af Helgener.

Forskjellige helgener blev anraabte om hjælp mod den frygtelige plage, saaledes foruden St. Dionysius (St. Denis) og St. Minus som nævnt, ogsaa fader Hiob, hvorfor ogsaa sygdommen flere steder — særlig i Frankrige — kom til at bære dennes navn[1]. Hiob, der hidtil havde været de spedalskes patron, maatte nu ogsaa tage sig af de stakkels syfilitiske.

I et bønneskrift[2] til St. Denis bedes denne om at bevare alle mennesker »von der erschrecklichen Krancheit, mala Franzos genannt«.

I Tyskland var det meget almindeligt at vende sig med bønner til den ærværdige, gamle Benno, der i længst forsvundne dage havde været biskop i Meissen († 1100), Slavernes apostel, som hans hædersnavn var. B. kom i denne tid snart i ry ved sine talrige helbredelser af syfilitiske, lige fra det nyfødte barn og op til oldingen[3].

Hyppigst blev dog vistnok jomfru Maria's bistand paakaldt i denne nød. I Grimmenthal i Franken var der et overmaade anseet, undergjørende Mariabillede, hvorom en prest LINTURIUS fortæller fra 1503[4], at der altid strømmede en vældig skare af syge did for at søge helsebod; — »særlig var der mange af dem, der led af malum Franzosiæ, som nu har varet paa det tiende aar, — men ogsaa af spedalske«. — Hid kom endog, fortæller L., i det nævnte aar tre hundrede syge mauriske eller æthiopiske riddere (!) for at finde lægedom.

---

[1] Man gik gjerne ud fra, at denne sygdom havde været en af Hiob's plager. Smlgn. dr. J. KNOTT (New York Medical Journal 31. oktbr. 1908): The origin of syphilis etc. *Kn. bekjæmper kraftig den amerikanske theori.*

[2] Paa den smukke titelvignet, gjengivet hos H. PETERS (l. c.), sees et sygt par, — en mand og en kvinde, — knælende for jomfru Maria og St. Denis, den sidste som almindelig bærende sit afhuggede foran sig paa en bog. — K. SUDHOFF antager (l. c.), at dette skrift er forfattet i tiden mellem 1496 og 1500. S. offentliggjør (l. c.) ogsaa indholdet af et nyt saadant bønneskrift, et nyt „Syfilisblad" fra den samme tid, som han har opdaget. Dette mener S. er rimeligvis trykt i Wien, men stammede i virkeligheden fra Frankrige. Det heder her udtrykkelig: „in Franckreich nannt man dise plag, die platern. Job." —

[3] En række af saadanne mirakuløse kure er gjengivne hos FUCHS l. c., s. 329 fg.
Benno blev tilsidst som følge af alt dette o. a. høitidelig kanoniseret i aaret 1523.

[4] GRUNER: „Aphrodisiacus" etc. S. 119 fg.

Meget berømt for sin store lægedomskraft mod denne sygdom var en kilde med et usædvanlig klart vand i nærheden af Krembs i Nedre-Østerrige. Vandet blev forsendt langveis og solgt som balsam[1].

Den fromme biskop og læge TORELLA[2] formaner tilsidst alle til at følge den hellige DAMIANUS's[3] exempel, der aldrig gav en syg en lægedrik, uden at han ledsagede den med en bøn.

---

[1] SCHNURRER l. c., 2. del., s. 47, anmærkn.

[2] „Consilia quædam particularia adversus pudendagram". Kap. 5, slutningsord. LUISINUS I; s. 554.

[3] Damianus og Cosmas, der efter legenden var to lægekyndige brødre paa Sicilien, og som blev henrettede som kristne i aaret 303, blev begge senere lægekunstens helgener. — I en Damian tillagt bøn anraaber han den almægtige Gud om at give lægemidlerne sin naadige velsignelse, saa at den hele behandling kunde vorde til den syges gavn baade til sjæl og legeme.

. . . . da benedictionem tuam sanctam super hanc medicinam, ut in cujus corpore introierit, sanitatem mentis et corporis suscipere valeat. Per Christum Dominum nostrum, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen. (TORELLA l. c.)

II.

Nogle af de tidligste forfatteres anskuelser om morbus gallicus.

Den nye lues blev mærkelig nok tidligst offentlig omhandlet i Tyskland, hvor Wormserediktet er det første i sin art. Snart fulgte dog alle andre folk snart efter, og en overvældende mængde skrifter saa i forholdsvis kort tid dagens lys. En række af mænd i de forskjelligste stillinger, læger og lægmænd, geistlige og verdslige, syge og sunde, alle greb de til pennen for at fremkomme med sine meninger angaaende denne hidtil ukjendte sygdoms væsen og aarsager, dens forebyggelse og behandling.

Iblandt de vigtigste af disse ældste skrifter og udtalelser herom skal — ved siden af de allerede førnævnte — følgende her lidt nærmere omhandles.

1) *Vaticinium in Epidemicam scabiem,* et kort hexametrisk digt af den anseede physicus i Nürnberg THEODOR ULSENIUS, — »civis philosophus et vates apollineus«, som en ven kalder ham i et brev[1], der allerede udkom i begyndelsen af august 1496, — er vistnok, som gjennemgaaende almindelig paa hin tid, opfyldt med astrologisk-mythologiske betragtninger angaaende sygdommens dybere aarsager; men ved siden heraf udhæver ULSENIUS kraftigen smitte fra kjønsdelene som det sædvanlige, umiddelbare udgangspunkt for denne »skorpedannende sygdom«.

. . . . spurco (urene) primum contagio peni . . . og fra dette lem spredes igjen . . . crustosi nova semina morbi[2] . . .

Denne ULSENIUS's opfatning, at sygdomssmitten havde sin indgang i kjønsdelene og derfra videre forgiftede det hele legeme, trængte kun lang-

[1] Udgivet 1850 af professor C. H. FUCHS, som et tillæg til det tidligere samleverk af ham: „Die ältesten Schriftsteller über die Lustseuche in Deutschland". Göttingen 1843.
Det smukt udarbeidede titelblad — billedet af en syg mand, dyrekredsen o. a., som prydede det oprindelige arbeide, og som er tilskrevet den store maler Albrecht Dürer († 1528), var paa FUCHS's tid tabt og er først ganske nylig gjenfundet. Det er nu blevet gjengivet i VIRCHOW's Archiv; bind 162, 1900. S. 371—373. — Den foranstaaende gjengivelse af digtets titel er taget herfra.

[2] L. c., s. 73 fg.

somt igjennem. At der kunde komme genitalsaar efter et urent samleie, det havde man jo længe vidst, og det var man daglig vidne til; men da dette nu var hændt i saa mangfoldige tilfælde, uden at der af den grund var opstaaet nogen lidelse andre steder paa legemet, tænkte man heller ikke gjerne nu strax paa nogen saadan indre forbindelse mellem de stedlige og de almindelige symptomer. Disse blev i begyndelsen nærmest betragtede som to ligeløbende lidelser, der optraadte hver for sig, men begge fremkomne ved den samme fælles aarsag. Man antog nemlig, at smitten fra en syg person saa at sige med en gang trængte lige ind i en andens legeme og forgiftede dette. Sygdomsstoffet satte sig, som før antydet, efter den gjængse mening fast i leveren, — blodtilberedningens sæde, — og derfra udgik der igjen en putredo, som forplantede sig gjennem blodkarrene til de forskjellige ydre legemsdele og da først og fremst til genitalia.

Af ti personer, som har omgang med en kvinde, der lider af gallisk sygdom, bliver stundom ikke mere end fire smittede, siger FALLOPPIO; de andre sex gaar fri, og det kun fordi de har en kraftig lever og modstandsdygtige livsaander. . . . sex non inficiuntur, . . . quoniam habent hepar robustum et spiritus potentes non facile aptos pati, sed paratos hosti resistere [1].

Den samme mening om leveren udtaler en genuesisk læge JACOBUS CATANEUS DE LACUMARCINO i begyndelsen af 16. aarh. Der findes endog mænd, lægger han til, som ustraffet kan gjøre, hvad de vil: de kan styrte sig ind i sordes venereas, de kan omfavne feminas immundas, og de bliver dog selv aldrig smittede [2].

Det hele akute sygdomsbillede artede sig saaledes for datidens opfatning nærmest ligt det, der optraadte ved de saa almindelige børnekopper; anfaldet var kun saameget voldsommere. Den nye sygdom fik derfor ogsaa navnet »la grosse vérolle« i modsætning til de gamle kopper, som fra nu af gjerne kaldes »la petite vérolle«, — smaakopper.

PINTOR betegner uden videre den nye sygdom som et tredie slags variolæ [3] og kalder den med et arabisk ord Aluhumata; denne form er dog i modsætning til de to andre sjelden forbundet med feber, tilføier han [4].

Samleiet ansaaes vistnok som den hyppigste foranledning til sygdommen; men denne kunde ogsaa komme paa mangfoldige andre maader.

---

1 L. c., kap. 22; s. 779.

2 „Tractatus de morbo gallico" — LUISINUS I; s. 141. „Priviligerede mennesker", som SWEDIAUR — fast med et lidet hjertesuk — kalder saadanne personer. Introduction II; s. 38.

3 Mæslinger ansaaes nemlig ligeledes for en farlig afart af variolæ.

4 LUISINUS I; s. 87 fg.

Man talte derfor som nævnt hyppig nok ligefrem om, at man havde faaet denne sygdom som enhver anden[1]. Syfilis maa ogsaa overensstemmende med alle beretninger have været langt mere smitsom i begyndelsen, end den senerehen blev. Sygdommen maa ligeledes have havt et mere akut og sammenhængende forløb. Om længere frie mellemrum og nye udbrud var der mindre tale! »Jeg har ofte seet«, siger FALLOPPIO[2], »mange blive smittede, ikke igjennem pudenda, men ved kys, ved slikning(!), ved berørelse og omfavnelse, igjennem den syges sved(!), ved brug af en saadans klæder, endog kun ved at gaa med hans støvler«, — caligulæ sanie imbutæ.

Ifølge TORELLA[3] blev en mand smittet ved at ligge i samme seng som en syg broder. CATANEUS forsikrer[4], at der kunde finde smitteoverførelse sted blot ved langvarig omgang med en syg.

Saa ængstelig var man for at færdes sammen med de syge, at ULRICH VON HUTTEN priser det som en særlig stor og høimodig handling, at en navngiven ven ikke som alle andre svigtede ham (H.) i hans ulykke, men stod ham bi trods hans stinkende saar.

„. . . quum ob morbi foeditatem spurcissime foeterem[5]. . . .

Lignende mærkelige historier findes der nok af fra hin tid. Men hvad skal man tilsidst sige, naar som ovenfor antydet DIAZ DE ISLA ganske alvorlig meddeler som sin sikre erfaring, at hvis man besprøiter kaalplanter i en have med vand, hvormed man har vadsket de smittedes tøi, faar kaalen derefter et slags pustler, der ganske er lig dem, som optræder i morb. gallic.[6].

Skarpt og bestemt udtaler derimod en ellers ukjendt læge TANUS[7] sig derhen, at skjøger, koblere og svirebrødre faar sygdommen snarest, og tilføier han, *dette har skeet ikke blot efter, men ogsaa for Karl 8.s indfald i Italien*[8]. De personer derimod, som er kyske og afholdende — casti et sobrii —, er ligesaa trygge for smitte som bjergboerne i Alpedalene.

»Efter min erfaring«, siger FALLOPPIO, »smittes ældre folk mindre let end yngre, fordi deres legemsvæsker ikke gjerne bliver saa heftigen ophedede som de unges.«

---

1 Det var derfor ganske vist i tidens øine intet paafaldende i, at mange skrifter om den nye sygdom tilegnedes geistlige, selv paven, — ja, endog kvinder. De geistlige selv optraadte jo som forfattere paa dette omraade.

2 LUISINUS II; s. 778 fg. Kap. 22.

3 LUISINUS II; s. 550.

4 LUISINUS I; s. 143.

5 FUCHS: „Die ältesten Schriftsteller" etc. S. 345.

6 Se gjengivelsen i CANSTATT's „Jahresbericht" 1867, I; s. 368.

7 I et skrift tilegnet pave Leo 10 († 1521). Optaget i GRUNERS samleverk: „De morbo Gallico Scriptores medici et historici, partim inediti, partim rari". Jena 1793. S. 4 fg.

8 TANUS synes altsaa her i al stilhed at medgive, at udbruddet af den nye lues var indtruffet tidligere end Karl 8.s tid, — siger GRUNER i en anmærkn. l. c.; s. 71.

. . . quia humores (senium) non facile incalescunt, . . . quoniam friget Venus in eis [1]. . .

Men paa den anden side siger en forfatter JOHANNES BENEDICTUS GERMANUS (1483—1564)[2], bliver ogsaa gamle folk, naar de engang er blevne smittede, vanskeligere helbredede end unge, thi de har en svagere uddrivende kraft ved siden af en tilstopning af porerne og tykkere legemsvæske. B. paaberaaber sig her »prognostikernes konge« (ɔ: Hippokrat antagelig), der udtaler, at under lige omstændigheder helbredes ynglinge lettere end de, som er i en mere fremskreden alder.

En ung mand, paastaar FALLOPPIO[3], smitter lettere sin hustru som nygift, — quia tunc amor est, — end han gjør det som ældre ægtefælle. En kvinde smittes ogsaa lettere ved omgang med en elsker end med sin husbonde, fordi „hun da gløder af elskov".

. . . quia adultera fervet amore et ita inficitur [4] . . .

De mænd, som ikke er for paagaaende — duri in coitu —, og som non tarde emittunt semen, smittes ikke saa let som de, der har det paa den modsatte maade.

I en af sine sygehistorier siger TORELLA[5], at en 24-aarig ung mand spurgte ham om, hvorledes det kunde gaa til, at han (den syge) var bleven smittet ved den første berøring med en syg kvinde, medens han dog lige bagefter havde havt omgang med flere kvinder (!) uden at smitte disse. Intet under, mente TORELLA, da manden er saameget hedere end kvinden og derfor ogsaa bliver inficeret saameget lettere!

Til ULSENIUS's opfatning slutter sig nærmest den førnævnte JACOBUS CATANEUS[6], der siger, at sygdommen af nogle er bleven kaldt pudendagra, fordi den begynder i pudenda efter omgang med en smittet kvinde — fæmella infecta, — hvilket han nærmere udvikler. Dette betegner han som en causa inferior, idet han forøvrig holder paa stjernernes indflydelse som en causa superior et universalis »til denne nye sygdom, der gaar igjennem alle lande og har angrebet mere end halvdelen af de dødelige«.

---

1 L. c. kap. 22. LUISINUS III; s. 779 fg.

2 LUISINUS I; s. 167 fg. — Forfatteren, der var tysk af fødsel, kom tidlig til Polen, hvor han blev livlæge hos kong Sigismund 1 og hans søn Sigismund August. Syfilis trængte tidlig ind i Polen og skal allerede være optraadt i Krakau i aaret 1495. (HAESER III; s. 257.)

3 L. c.

4 FALLOPPIO l. c.

5 „Consilia quædam particularia adversus pudendagram". LUISINUS I; s. 545 fg.

6 LUISINUS I; s. 139.

2) Omtrent til samme tid i 1496 udkom et digt: *Eulogium de Scorra pestilentiali* af SEBASTIAN BRANT[1], professor utriusque juris i Basel, — mere bekjendt imidlertid som forfatter til et dengang meget opsigtvækkende, moraliserende skrift »Narreskibet«. Denne nye forfærdelige og hæslige sygdom — morbus horrendus, foedus, pestiferus — *førte Francia*, siger BR., *over til Ligurerne* ɔ: Genueserne, og fra dem gik sygdommen alle lande over. Derfor kaldes den ogsaa paa den romerske tunge: Mala de Franzos(!)

3) Fra denne tid — eller maaske endnu lidt før — skriver sig videre et noksaa udførligt skrift[2] af CONRAD SCHELLIG, professor i medicin i Heidelberg: *In pustulas malas, quem malum de Francia vulgus appellat, salubre consilium*[3]. Sygdommens egentlige aarsag mente han laa i abnorme luftforhold i forbindelse med store feil i den hele levemaade. I den anledning giver han derfor ogsaa tilbedste mange gode og mange forunderlige, almindelige og profylaktiske raad til friske og syge angaaende alle mulige forhold i det daglige liv.

Luften. Meget varm og fugtig luft, som udbrænder væskerne og bringer tilbøielighed til putredo, er ikke god at leve i. Men fremfor alt maa enhver sky den luft, som de smittede — infecti — opholder sig i.

Man maa holde sig borte fra de smittede som fra de spedalske, er TORELLA's raad[4].

Føden. Enhver overfyldning af maven maa undgaaes, selv med spiser, som i sig selv frembringer gode væsker. Ikke at rose er det i sin almindelighed at spise baade kjød og fisk i samme maaltid; heller ikke bør man nyde melk og fisk sammen, ligesaalidt som melk og vin paa en gang. Ferskt øl og ung vin maa alle holde sig fra at drikke!

Under selve sygdommen maa diæten være sparsom og af en varm sammensætning, da sygdommen nærmest er af den modsatte natur; en liden retning mod det kjølige og fugtige maa diæten dog ogsaa have. Vandfugle, som gjæs og ænder, der holdtes for kolde, maatte ikke spises, hvad ogsaa FRACASTORO fraraader. Til drikning skal man, siger SCHELLIG, kun nyde bygsuppe eller vin blandet med vand.

ULRICH VON HUTTEN fortæller, at man i sin tid ogsaa fraraadede folk at spise kjød af svin, fordi disse dyr skulde kunne have de samme eller

---

[1] C. H. FUCHS: „Die ältesten Schriftsteller“ etc. S. 4 fg.
Scorra er som nævnt latinisering af det franske ord for sygdommen gore — score. — BR. udleder imidlertid ordet af det græske σκώρ ɔ: skarn.

[2] Ganske bestemt kan man ikke fastslaa trykningstiden for dette skrift. SUDHOFF l. c. Smlgn. PAGEL i HIRSCH's „Lexikon der Aerzte“. Bd. 5.

[3] FUCHS l. c.; p. 71 fg.

[4] „Dialogus de dolore in pudendagra“. LUISINUS I; s. 504.

en lignende art saar som de, der optraadte i morbus gallic.[1] Under Guajakkuren, den han saa vel kjendte af egen erfaring, maatte de syge ikke nyde salte spiser, i det hele føre en sparsom diæt samt afholde sig fra vinum og Venus(!).

Den førnævnte GIOVANNI MONTE († 1551) advarer ogsaa kraftig imod nydelsen af svinekjød og ligeledes som FRACASTORO mod at spise kjød af sumpfugle.

I et brev[2] til en Galeotto Pico, greve af Mirandula, der synes at have lidt af sygdommen, advarer han denne saameget mere mod at spise svinekjød og flæsk, som grevens anliggender oftere førte ham til „Gallien, hvor landets indbyggere alene æde mere heraf end fire andre folk forøvrig tilsammen“.

Ganske eiendommeligt anbefaler CATANEUS som et godt diætetisk middel mod morbus gallicus at drikke en suppe, kogt paa hugormens kjød[3].

Bevægelse og hvile. Før maaltidet skal man røre paa sig; efter samme skal man hvile en stakket tid. At sove liggende paa maven gavner fordøielsen, men skader øinene(!). Man skal sove ind paa høire side, derefter vende sig over paa den venstre og tilsidst igjen dreie sig tilbage til den høire side, — alt til fordøielsens store fremme.

Under sygdommen maa ingen foretage stærke bevægelser. Badning virker skadelig i sygdommens begyndelse, men senere i forløbet gavnlig.

Coitus excessivus et violentus er særlig at undgaa! Melior hora est versus mane, circa auroram. BARTHOLOMÆUS MONTAGNANA[4] raader ogsaa til „coitus temperatus“.

Sjælsaffekter. Den syge, heder det videre hos SCHELLIG, maa undgaa alle oprivende sindslidelser, saasom: bedrøvelse, fortvivlelse, skræk, had, misundelse, tankens anspænding(!), ja selv stor og pludselig glæde o. m. a.

Behandlingen af »pustlerne« blev bedst gjennemført ved en tredobbelt fremgangsmaade, nemlig: 1) ved diæt, — der tidligere er omhandlet — 2) ved *lægedrikke* og 3) ved *kirurgiske handlinger.*

Lægedrikkene — potiones — skulde virke til at uddrive sygdomsgiften af den syges legeme og samtidig at styrke dette. Som tjenlige midler hertil opregnes afkog af mange forskjellige planter: Malva, Viola, Cassia o. s. v., der skulde tages indvendig, idet dog ogsaa klysterer af disse stundom blev anvendte.

---

1 Tinte? „Svinekjød øger lepra“, — heder det i en middelaldersk lægebog, physica, — der er tillagt den hellige abbedisse Hildegard († 1178).

2 LUISINUS I; s. 580.

3 Ormen maatte tages fra bjergegne og være af en lys farve. LUISINUS I; s. 155 fg. Nydelsen af hugormkjød havde fra gammel tid af staaet i anseelse mod spedalskhed og vedblev endnu længe at gjøre det. En suppe kogt paa kjødet ansaaes til langt ind i den nyere tid som et godt styrkende og skjønhedsbevarende middel.

4 LUISINUS II; s. 963. — M. citerer her et kapitel af et verk „Doctrina Principis“, „de horis coitus“.

Under den kirurgiske behandling omtales en hel del salver, — deriblandt blysalver — og plastre, som skulde paalægges genitalsaarene og pustlerne, og som væsentlig var tilberedte af de førnævnte planter.

Udslettet blev ogsaa gjennemrøgt med forskjellige plantestoffe, bl. a. med røgelse og myrrha; »thi derved udtørres pustlernes foetide virulents«[1]. Undertiden blev disse ogsaa i den samme hensigt brændte med det glødende jern[2].

Aareladning omhandles ikke, ligesaalidt som brug af kviksølv. Det sidste undskylder Schellig dermed, at dette stof maa anvendes med særlig omhu, for at det ikke skal skade mere end gavne[3].

Almenar er ligeoverfor kviksølv af en ganske anden mening. Som en af de tidligste foregangsmænd søgte han systematisk at udvikle smørekuren; »thi den er den rette behandlingsmaade for denne sygdom«.

Fracastoro var heller ikke bange hverken for aareladning eller for indgnidning »med det flydende sølv, det levende metal«.

Den førnævnte Tanus anbefaler ligeledes i høi grad smørekure med Hg. over hele legemet. Dette gjordes bedst under tiltagende maane, fordi sygdomsstoffet da helst søgte ud imod legemets overflade!

4) I 1497 — eller 1498 — udkom et skrift: *A mala Franczos, morbo Gallorum præservatio ac cura*[4], — af en anseet læge i Wien, Bartholomæus Steber, der tidligere havde beklædt rektorstillingen ved universitetet.

Idet St. først beder om undskyldning, fordi han, om end efter opfordring, havde indladt sig paa at behandle en saa vanskelig sag, hævder han mod andres mening, at morbus gallicus hverken er Lepra, Morphæa, ignis persicus eller andre kjendte sygdomme, men noget for sig. De ilde udseende pustler, som menneskene dengang plagedes af, opstod ved en fordærvelse, ikke af en enkelt legemsvæske, men af flere paa en gang. Saaledes stammede nogle af dem fra slimet, andre fra den sorte galde[5].

---

[1] Fuchs l. c., s. 90.

[2] Man kommer i denne forbindelse til at mindes den fremgangsmaade, den anseede svenske syfilidolog, professor S. Welander i en aarrække heldig har anvendt ved bløde chankre, nemlig at lade hedt vand — ca. 80° C. — strømme igjennem smaa blyrør, der let bliver bøiede rundt om det med lidt bomuld dækkede saar: „um die Virulenz der Schankergeschwüren tödten zu können".

Dr. E. Welander: „Versuche weiche Schanker mittelst Wärme zu behandeln". — „Nordiskt medicinskt arkiv". B. 3; no. 20. 1893. S. 1 fg.

[3] Fuchs l. c., s. 93. (Forskjellige slags excrementer — faareskarn i edike o. a. — anvendte S. derimod uden betænkelighed . . . valet stercus ovinum cum aceto non forti mixtum; similiter stercus vaccinum . . .).

[4] Fuchs: „Die ältesten Schriftsteller" etc. S. 113 fg.

[5] Den samme opfatning kommer ogsaa frem hos den italienske læge Leonicenus, — fra hvem maaske St. har dette, — hvorom nedenfor.

5) I 1498 udkom som nævnt et digt af lægen LOPEZ DE VILLALOBOS[1], der taler om »melankolske safter« (ɔ: blandede med den sorte galde), der ophober sig i leveren og derfra breder sig ud til alle legemets dele. Om sygdommens oprindelse tales ikke; men han opfatter den som noget for sig og taler særlig imod den mening, nogle havde, at den var AVICENNA'S Saphati. Skal man endelig give denne smertefulde sygdom et navn, siger han, kan man kalde den »ægyptisk scabies«(!). Under behandling nævnes foruden aareladning, afføringer, svedekure, faste og forskjellige indvendige midler.

6) Et par aar senere — ca. 1500 — udkom et, forøvrig ubetydeligt, digt[2] af en tysk abbed REITER, der her kun nævnes, fordi det med et høist besynderligt udtryk anraaber om „den høieste tordners moder, — genetrix supremi tomantis (!), — jomfru Maria's naadige bistand[3] mod den galliske sygdom, der hjemsøger det ene folk efter det andet, besudlende alle, gamle og unge.

7) Et andet senere digt (!), der udkom 1540 i Frankrige, skal her nævnes blot for sin mærkelige titels skyld: „Triomphe de la très haulte et puissante dame Vérolle, reyne du puits d'amour".

8) En anden abbed, den for sine magiske kundskaber viden bekjendte JOHANNES TRITHEMIUS († 1516), udtaler sig paa lignende maade[4]. Denne nye, frygtelige sygdom, som Gallerne kalder malum Hispanicum, angriber alle i by og paa land. Han taler forøvrig, ligesom den førnævnte DE ISLA, om, at ogsaa dyr blev smittede, uden at dog heller ikke han gaar nærmere ind herpaa.

. . . oriebantur subito in corporibus humanis pustulæ turgentes et ulcera nimis horrenda, quibus infecti homines et *jumenta* passiones præferebant incredibiles . . .

9) Sent paa aaret 1496 udkom et par skrifter, et paa latin — »Tractatus de origine pestilentialis Scorræ« — og et paa tysk — »Ein hübscher Tractat von dem Ursprung des bösen Franzos, das man nennet die Wylden Wärtzen«[5] af den førnævnte magister JOSEPH GRUNPECK, der dog selv siger, at han her kun holder sig til BRANT og oversætter ham.

---

1 V. roses overordentlig for sit tidlig udviklede smukke kastilianske sprog. FINCKENSTEIN l. c., s. 26.

2 FUCHS: „Ulsenius" etc. S. 6.

3 En for den tid noksaa karakteristisk sammenblanding af hedenske og kristne udtryk!

4 „Chronicon Spanheimiense". — TR.s udtalelse ligger før aaret 1511. — FUCHS: „Die ältesten Schriftsteller" etc. S. 347.

5 Gjengivne hos FUCHS l. c. — K. SUDHOFF antager („Archiv für Geschichte der Medizin". Bd. I; heft 5. Leipzig 1908), at den latinske traktat var færdig udarbeidet i oktober og trykt i november 1496. Den tyske traktat blev antagelig trykt omkring midten af december. S. afbilder det smukke træsnit, der prydede det oprindelige latinske verk, og hvor man ser syge tilbedende jomfru Maria.

I 1503 udgav Grunpeck en selvstændig[1] *Libellus de mentulagra, alias morbo gallico*[2], et skrift, der i betydningsfuldhed overgik alle førnævnte. Han havde nu til ulykke for sig haft god anledning til at studere sygdommen nærmere, idet han havde paadraget sig den i mellemtiden.

„Alt havde hidtil gaaet vel for ham“, siger Gr. her, „og han kunde rose sig af at staa i Cæsars ɔ: keiser Maximilians, naade og personlige tjeneste, da ulykken brød ind over ham. I et festligt gilde i Augsburg, hvor ikke blot Bacchus og Ceres, men ogsaa Venus var tilstede, ramte denne foeditas ham med sin giftsvangre pil in glande priapi“. Sygdommen brød snart ud, og Gr. maatte strax forlade hoffet for i ensomhed at gaa sin sørgelige skjæbne imøde. Med bitterhed klager han over, at hans bedste venner — amantissimi — flygtede for ham som for den værste fiende.

I sin opfatning af sygdommens aarsager staar Gr. paa et fuldstændig astrologisk standpunkt. Efter en længere, lærd udvikling af konstellationernes betydning i sin almindelighed for menneskeslægten opstiller han som grundaarsag — causa principalis — til sygdommens fremkomst en uheldsvanger konjunktion af Jupiter med den mod menneskene ildesindede Saturn i Mars's hus[3] under skorpionens tegn — en conventus seu coitus, der indtraf 25. november 1484, kl. 6′ 4″ eftm.

At en saadan skjæbnesvanger konstellation af stjernerne var den egentlige, dybe grund til sygdommens epidemiske opstaaen, derom var vistnok de allerfleste enige; denne betragtningsmaade gaar derfor igjen hos den ene forfatter efter den anden. Almindeligvis er det den her nævnte konstellation, som hyppigst gives skylden; enkeltvis nævnes da ogsaa en forbindelse af et par andre stjerner. Jupiter[4] er menneskene huld, men overvindes af Saturn, infortuna major, i forening med Mars, infortuna minor.

Kjønsorganerne stod under skorpionens tegn, — scorpio dominat pudibunda, — siger den venetianske læge Bartholomæus Montagnana[5] († 1525), idet han er forvisset om, at en conjunctio stellarum og en deraf følgende fordærvelse af luften var grundaarsagen til denne baade epidemiske og pandemiske sygdom.

Pintor[6] udleder ligeledes sygdommens udspring — exordium — fra en uheldsvanger konstellation, der henlægges til oktober 1483 mellem Merkur,

---

1 Astruc (I; s. 30) kalder ham Grundpeckius, Medicus (!) Germanus.

2 Af mentula = penis! — Tidligere havde Gr. kaldt sygdommen „mentagora“ af mentum = hage, idet han jevnførte den nye sygdom med den epidemiske Lichen, der hjemsøgte den antike verden i keiser Claudius's dage.

3 Eget nok ansaaes ifølge den berømte franske kirurg, Guy de Chauliac († 1368) en lignende „Constellatio major“ af Saturn, Jupiter og Mars, der indtraf i Vandmandens tegn 24. marts 1345, som en *causa agens universalis* til den ødelæggende *Sortedød*, der optraadte et par aar efter i Europa.

4 Jupiter er mild, heder det hos Ptolemæus (2. aarh. e. Kr.), men staar midt imellem den kolde Saturn og den hede, rødt skinnende, udtørrende Mars.

Smlgn. A. Lehmann: „Overtro og Trolddom“ etc. Kbhvn. 1893. 2. del. S. 51.

5 I et længere consilium til primasbiskopen og vicekongen af Ungarn, — „der plages af den sygdom, der kaldes morb. gallic.“ Luisinus II; s. 958 fg.

6 Gruner: „Aphrodisiac.“ etc. l. c., kap. 4; s. 90—91. — Hensler (l. c. p. 58) antager med urette, at det er Pintors mening, at han har iagttaget sygdommen lige siden 1483. Han var dengang læge i den spanske by Valencia og kom først til Rom 1493.

Jupiter og Mars. Sygdommens udbrud paa legemet maa atter tage sin begyndelse i kjønsdelene, da disse staar under skorpionens herredømme.

. . . quia scorpius habet dominium in his locis[1].

ALMENAR siger[2], at der er to hovedgrunde til sygdommens opstaaen: den ene er en almindelig fordærvelse af luften — aëris corruptio, — der maa komme først, den anden er smitte ved en eller anden legemlig berøring. Den første grund kan endog yderst sjelden frembringe sygdommen alene; det maa man ialfald fromt — pie — tro, naar man ser, at denne rammer munke og nonner i deres stilhed (!)[3].

Det første tegn paa sygdommens udbrud er en „beskadigelse eller saarhed af lemmet“, som er lig „Caroli“[4].

. . . signa sunt læsio sive nocumentum in virga et præcipue corrosio sive nocumentum, quod assimilatur carolis.

Med gribende, malende ord skildrer GR. sygdommens frygtelige natur. Neppe kan nogen menneskelig tunge udsige, hvilken raaddenskab — putredo — der gjennemtrænger de syge, hvilke smertens pinsler de maa lide. Nat efter nat, — indtil firti, sexti, hundrede nætter paa rad — flygter søvnen fra de ulykkeliges øine for de voldsomme smerters skyld.

Af smertefornemmelser opregner TORELLA i sin almindelighed — efter AVICENNA — 15 forskjellige; dolor pruritivus, — pungitivus (stikkende), — frangitivus (slaaende), — perforativus (borende), — pulsativus (bankende), — stupefactivus (lammende) etc.

Pustler og skorper dækker det ganske legeme, og hos alle angrebne har sygdommen særlig præget sit tydelige mærke paa deres pande og ansigt.

. . . omnibus est frons certa insignita menda.

„Gemmæ orientales“, som FALLOPPIO taler om[5].

Ikke faa bortrives af døden! Aldrig har nogen dødelig hørt eller seet noget lignende paa denne jord!

Hvorledes øine og syn kunde angribes, omtaler andre forfattere, saaledes en NICOLAI MACHELLI[6] fra Modena; ligeledes den anseede genuesiske

1 I et stort astrologisk verk — „De judiciis“, der tillægges den bekjendte spanske læge og astrolog ARNALD AF VILLANOVA († 1312), men som maaske (HAESER) er forfattet af en læge af samme navn i Montpellier (14. aarh.), heder det med et slags ordspil, at skorpionen maa beherske kjønsdelene, da den har sin styrke i halen, og disse udgjør menneskets svansdele . . . quia tota virtus Scorpionis est in cauda et ista (ɔ: genitalia) sunt caudalia hominis. A. LEHMANN l. c. II; s. 78, anmærkn.

2 LUISINUS II; s. 361.

3 ALMENAR er en stor skalk, det mærker man tydelig, mener HENSLER. Andre kommer imidlertid for fuldt alvor med samme paastand. (L. c. p. 150).

4 Herved faar man jo en utvetydig udtalelse om, at middelalderske „Caroli“ var en genitallidelse. — LUISINUS l. c. kap. 3, I; s. 361.

5 L. c. 2; s. 769. — En senere tids saa berygtede „corona venerea“.

6 „Tractatus de morbo Gallico“. LUISINUS I; s. 729 fg.

kirurg JOHANNES DE VIGO, der siger, at han har helbredet mange tilfælde af morbi oculorum[1].

FALLOPPIO nævner fra sin tid, at der hyppig optraadte en uudholdelig klingen og susen for ørene.

. . . tinnitus aurium insuperabilis[2] . . .

Haar og skjæg faldt oftere ud, et symptom, der forøvrig blev meget mere fremtrædende i en senere periode af sygdommen.

Under alt dette bevarede de syge gjerne en paafaldende god appetit, der endog kunde stige til graadighed. Man vilde ogsaa have iagttaget, at de, som var blevne helbredede, havde en vis tilbøielighed til at blive fede bagefter.

Om sig selv fortæller GR., at lemmet svulmede saa stærkt op, at det tilsidst endog neppe kunde omfattes med begge hænder (!).

. . . vix utrisque manibus comprehendi potuit . . .

Efter fire maaneders vedholdende lidelse paa dette sted brød endelig almenlidelsen frem paa legemets overflade i form af sorte pustler[3], skorper og verrucæ fra øverst til nederst[4].

Pustlerne er gjerne meget tørre og indeholder kun lidet materie, siger PINTOR[5].

. . . pustulæ sunt valde siccæ cum paucissima puris humiditate, ut in pluribus, in aliquibus major quantitas puris emanat.

Dette mellemrum, som GR. her angiver, at fire maaneder mellem den lokale lidelse og udbrudet af konstitutionelle symptomer, var, om angivelsen er rigtig, meget længere, end det sædvanligvis var tilfældet i denne sygdoms første tid. Dette tidsrum siges nemlig gjerne kun at have varet fra fjorten dage — eller mindre — indtil en maaned.

Genitalsaaret selv viste sig allerede dagen efter smitten, siger TORELLA.

Om den førnævnte unge mand fortæller T. saaledes dette[6]. I saaret kom der endvidere meget hurtig en „haardhed". Sex dage senere fik han de voldsomste smerter i hovedet og lemmerne, og efter yderligere ti dage brød pustlerne frem.

. . . sequente die (post coitum) apparuit ulcus in virga cum quadam duritie longa, tendente versus inguina. — Post sex dies ulcere semicurato (!)

---

[1] LUISINUS I; s. 450.

[2] LUISINUS II; s. 769.

[3] Ordet „pustler" synes som nævnt tydelig hos alle den tids forfattere at have været brugt som et langt mere omfattende udtryk for hududslet, end i en senere tid. Der menes hermed vistnok baade papler, store og smaa pustler, kondylomer o. a. (HAESER).

[4] FUCHS l. c., s. 59.

[5] GRUNER: „Aphrodisiac." l. c., s. 93.

[6] „Consilia quædam" etc. l. c.

correptus fuit ab intensissimis doloribus capitis . . brachiorum . . tibiarum . . . Elapsis postea X diebus apparuerunt multæ pustulæ . . .

Med hensyn til pustlernes udseende angives det af andre, at de lige efter frembrudet oftest var mere gulagtige, men at de snart blev mørke og sorte.

Behandling af lues. Imod denne sin kvalfulde tilstand kjæmpede nu GRUNPECK ihærdigen paa alle maader. Der var stor uenighed iblandt lægerne angaaende behandlingen [1], siger han; og fandt han derfor ikke raad og hjælp nok hos de lærde, gik han til de ulærde: thi, siger han, det var bestemt fra oven (!), at de sidste i besynderlighed skulde forstaa sig paa at helbrede denne sygdom.

. . . præcipue quia divinitus ordinatum est, quod soli rustici et barbari hunc morbum curare possint [2].

En lignende udtalelse findes hos en samtidig spansk geistlig VILLALBA [3].

Fra Sevilla fortæller DIAZ DE ISLA, at da lægerne der ikke kunde finde noget virksomt middel imod sygdommen, gav Ferdinand og Isabella behandlingen fri for hvemsomhelst. En tæppevæver traadte da frem med en salve, hvormed han gjorde mange angivelig vellykkede kure [4].

TORELLA klager dog haardelig [5] over de mange vagabundi og impostores (bedragere), som under alskens markskrigerske løfter paatager sig at behandle den galliske sygdom.

Endelig lykkedes det GRUNPECK til hans usigelige glæde at vinde seir over sygdommen, efter to aars uafbrudte lidelser og kamp; og tilsidst fik han atter sin stilling tilbage som sekretær hos keiseren.

Ved siden af forskjellige dekokter o. a. indvendige og udvendige midler, — deriblandt emplastrum ex argento vivo, — anvendte GR. især jævnlige, kraftige svedebad og gjentagne rigelige aareladninger. Disse blev almindeligvis foretagne paa »de blodaarer, som kaldtes venæ hepaticæ«

---

1 PARACELSUS skildrer levende den store forvirring, som herskede blandt datidens læger, ligeoverfor behandlingen af denne nye, ukjendte sygdom . . . volget daraus mechtiger yrrsal, in welchem schmirben, reuchen, weschen, schwitzen, höltzen, etzen etc. eingefürt werden. „Vom Holtz Guajaco. Præfatio. Chirurg. Bücher u. Schriften". Strassburg 1605. S. 323.

2 FUCHS l. c. S. 60.

3 SCHNURRER l. c. II; s. 47.

4 Antagelig en kviksølvsalve, — hvilket snart syntes at være bleven bekjendt. — FINCKENSTEIN l. c., s. 26 fg.

5 LUISINUS l. c. I; s. 502.

ɔ: antagelig hudvenerne i lever- og navleregionen. Herved blev der angivelig udtømt et »forbrændt blod«, — sanguis adustus.

Til at skaffe ro for de frygtelige smerter om natten brugte TORELLA gjerne syrupus papaveris[1]. Han fortæller forøvrig, at han i et vanskeligt tilfælde fik en kraftig, 30-aarig mand til udenvidere at sove den første nat efter raadslagningen, blot ved fast og bestemt at love ham, at han skulde blive smertefri. Dette skeede virkelig ogsaa paa grund af »mandens sterke indbildningskraft og forhaabning om hjelp«, siger T.

. . . ex sola imaginatione firma et ex spe salutis.

Imod smertefornemmelserne maa man sætte alskens fryd og gammen — deliciæ, — der virker ved sin modsætning. Som et godt beroligende og smertestillende middel roser T.[2] meget paalægning af den menneskelige haand; „thi denne hjælper stedse mod al slags smerte, hvad enten denne er kold eller varm, eller er opstaaet efter en sønderrivning".

PINTOR[3] raader til, hvis smerterne er særlig stærke i issepartiet, panden og øinene, at sætte et „cauterium" i nakken hos de syge.

En anonym forfatter, der omkring aaret 1510 udgav en traktat[4] om sygdommen paa fransk, anbefaler de syge vel at rense de første veie regelmæssig et par gange ugentlig og indgnide de smertefulde steder med en blanding af terpentin og mandelolie. En konjunktion af de ulykkebringende stjerner Saturn og Mars i Fiskens tegn 6. januar 1486 anser han som sygdommens hovedgrund.

Allerværst, siger GRUNPECK o. a., havde dog de ulykkelige krigsmænd i den franske hær det under det omtalte, nødtvungne tilbagetog fra Neapel, mai 1495. Uhørte var deres lidelser, hvad alligevel ingen tog eller kunde tage noget hensyn til. Møisommeligen maatte de trods alt slæbe sig fremover, skyede af sine krigsfæller og visse paa, om de blev tilbage, at falde som sikre ofre for de hevngjerrige Italieneres dolke. Enda kunde mange stramme sig op til at gjøre fyldest for sig i felttogets kampe og farer! Den førnævnte Alessandro Benedetti, som dengang gjorde tjeneste som kirurg i den venetianske hær, fortæller, at han gjentagende havde seet vældige svulster — buboner — i lyskerne paa de ubegravede lig af de franske soldater, der var faldne i slaget ved Fornuovo[5].

---

[1] „Consilia quædam particularia" etc. Consil. III. LUISINUS I; s. 549.

[2] „Dialogus de dolore in pudendagra". LUISINUS I; s. 510.

[3] L. c., p. 114.

[4] Remède très utile pour ceulx, qui ont la maladie appellée en Hebreu(!) Mal Franzos. et en Latin Variola et de François la grosse Verolle. ASTRUC (II; s. 581) anser det som sandsynligst, at forfatteren er fra Montpellier.

[5] A. BENEDETTI: „De omnibus morborum causis". I; s. 24. — SCHNURRER l. c. 2. d.; s. 41, anm.

. . . nuda erant cadavera, quorum inguina supra modum magnitudinis intenta erant . . .

Sandelig beundringsværdige folk paa sin maade!

En samtidig af Benedetti, den dygtige kirurg MARCELLUS CUMANUS[1], der ligeledes tjenstgjorde i den venetianske hær, fortæller, at han har helbredet mangfoldige buboner, opstaaede paa grund af pustler i lemmet og store anstrængelser.

. . . bubones infinitos, causatos ex pustulis virgæ et ex nimia fatigatione et labore curavi . . .

Lignende jammerfulde beskrivelser af farsoten gaar igjennem hos alle datidens forfattere. Sproget havde ligesom ikke ord tilstrækkelige til at udtrykke, hvor frygtelig sygdommen var. Den er grusom, hæslig, stinkende, giftig, forvolder de ulideligste smerter, udtærer legemet og matter sjælen! Den skaaner ikke barnet ved moders bryst, ei den kraftige yngling, ei oldingen, den angriber alle, mand og kvinde, fyrste og tigger, folk efter folk! Den er værre end nogen anden lidelse, ja forfærdeligere end selve Lepra!

[1] Testis fide dignissimus, siger GRUNER i „Aphrodisiac." etc. s. 52 om ham. I sin opfatning af det almindelige aarsagsforhold staar CUM. paa astrologisk grund; om noget amerikansk udspring af sygdommen tales ikke.

III.

Sygdommens bekjæmpelse. Offentlige foranstaltninger.

Ligesom den nye lues som nævnt først blev omhandlet i Tyskland, saaledes var ogsaa dette land iblandt de første, hvor de offentlige myndigheder traf forskjellige foranstaltninger for at hindre udbredelsen af denne sygdom, som man jo lige fra begyndelsen havde erkjendt for at være saa smitsom og farlig.

I Nürnberg lod saaledes magistraten, — man tør vel antage paa ULSENIUS's tilskyndelse, — allerede i 1496 udgaa et forbud mod, at de personer, som var »beflecket und kranck an der newen Kranckheit, malen Frantzosen«, besøgte de offentlige badstuer, noget bademestrene skulde paase[1]. Disse var ligeledes paalagte, naar de havde klippet eller aareladt en smittet person, aldrig at bruge det samme instrument til et friskt menneske.

Lignende anordninger som i de tyske byer foreligger ogsaa fra de schweiziske kantoner, hvorhen smitsoten selvfølgelig ogsaa meget snart blev overført ved hjemvendende landsknegte. De syge blev forbudt adgang til de offentlige badstuer, til vertshusene og endog til kirkerne. I kanton Baden blev alle de syge uden videre jagede ud af landomraadet, og enhver fremmed blev forment at komme ind i kantonen[2].

Tidlig blev der ogsaa paa forskjellige steder i Tyskland indrettet særegne bygninger til optagelse af fattige syge, hvem alle — endog de spedalske — skyede, og som derfor ogsaa tidt led den største nød. Til dette øiemed anvendtes gjerne gamle, nu ubenyttede, saakaldte »pesthuse«, hvor man tidligere havde anbragt fattige pestsyge.

---

[1] FUCHS: „Die ältesten Schriftsteller" etc. S. 306.

[2] MEYER-AHRENS: „Geschichtliche Notizen über das erste Auftreten der Lustseuche in der Schweiz". Zürich 1841. S. 17. — Her fortælles bl. a. (s. 54) som en kulturhistorisk mærkværdighed, at det ikke var saa sjelden, at der i det samme hus fandtes en skole i første stokverk og et bordel i andet.

I Augsburg stiftede den rige Fuggerfamilie i aaret 1512 et sygehus, med den udtrykkelige forpligtelse, at alle skulde der behandles med Guajak, et middel, hvis nytte forøvrig allerede dengang var omtvistet [1].

I staden Bamberg omtales fra 1497 et forholdsvis rigt udstyret »Frantzosenhawss« [2], der antagelig var bestemt for begge kjøn, og som meget hensigtsmæssig og med et sikkert instinkt var lagt lige ved siden af »dass Frawenhauss«.

Anstalter af den sidstnævnte art vrimlede det af i middelalderen [3]; de stod gjerne under opsigt af barbererne eller af skarpretteren, stundom ogsaa under geistlighedens tilsyn. Dette sidste var saaledes tilfældet i London, hvor biskopen af Winchester havde med den sag at gjøre(!). Fra denne by er der endog opbevaret gamle, reglementariske bestemmelser for saadanne „stuer" fra 1162; efter disse, som i det nævnte aar fik offentlig bekræftelse, var det forbudt værten — the stew-holder — at have nogen kvinde i bordellet, som led af den farlige syge „the burning".

En engelsk læge, William Becket, i 18. aarh., der i et par indgaaende afhandlinger [4] ivrigen bekjæmper den amerikanske lære, nævner dette og tilføier, at „det gamle ord burning igjennem aarhundreder har været anvendt som udtryk for, hvad vi nu ligesom før i daglig tale kalder „a Clap" ɔ: gonorrhoe.

Fra et lupanar i Avignon er der opbevaret et reglement, som angivelig er affattet i aaret 1347 [5], og som — maaske med tvivlsom ret — er bleven tillagt dronning Johanna I af Neapel († 1382).

I reglerne, der er skrevne paa provençalsk [6], var det paabudt, at forstanderinden, — Abbatissa, som hendes klingende navn lød, — skulde hver

---

1 Schnurrer l. c. II; s. 67. — Smlgn. det tidligere anførte (s. 18).

2 Fuchs: „Ulsenius" etc. S. 5.

3 I et slags moraliserende, meget løierligt digt fra 1533 — „Von den welschen Purppeln" (ɔ: morb. gallic.), tilegnet „die ritterbrüder des purpelschen ordens" — opregner den ellers ukjendte forfatter, en Johan Haselbergk, med en forbausende lokalkundskab de mest bekjendte saadanne steder i mangfoldige byer baade i Tyskland og nabolande og angiver nøiagtig deres beliggenhed i staden. — R. Fuchs: „Die ältesten Schriftsteller" etc. S. 363 fg.

4 a) „An attempt to prove the Antiquity of the Venereal Diseases, long before the Discovery of the Westindies". Philosophical Transactions. London 1717—1719. Vol. 30; s. 839 fg.

b) „A letter concerning the Antiquity of the Venereal Disease". L. c. Vol. 31. a. 1720. S. 51.

Becket (31; s. 37) minder her ligeledes om, at John Gaddesden i sin udmærkede „Rosa anglica", — affattet mellem 1307 og 1315 — tilraader enhver, som maatte frygte for ved et samleie at have paadraget sig en „excoriatio et arsura", strax efterpaa at vaske lemmet med edike og vand eller med egen urin; da gaar man fri for ondet. — Disse raad kommer stadig igjen.

5 Meget vilkaarlig sætter Astruc (I; s. 50) tiden for affattelsen af de her nævnte bestemmelser til c. 1430. — Dupouy siger (l. c., s. 108) tvertimod, at reglerne i sig bærer præget af en næsten uomtvistelig sandsynlighed for at være ægte.

6 De er i sin helhed gjengivne hos Astruc (I; s. 58 fg.) tilligemed en latinsk oversættelse. Abbedissen sees at være udvalgt for hvert aar af stadens konsuler. Blandt andre pligter havde hun ogsaa den, nøie at passe paa, at *ingen Jøde fik adgang* til lupanaret. Jøderne havde forøvrig forskjellige steder heller ikke adgang til de offentlige badstuer.

lørdag sammen med en barber foretage en legemsundersøgelse af alle kvinder, som var i huset. Hvis det da viste sig, at nogen havde paadraget sig en *sygdom paa grund af sin skjøgehaandtering*, skulde hun fjernes for at forebygge, at sygdommen skulde overføres videre til de besøgende unge mænd[1].

§ 4. Jubet Regina, — nostra optima Johanna — Sabbato quolibet ab Abbatissa una cum Barbi tonsore a consulibus mulieres meritorias singulas lustrari, quotcunque in Lupanari prostant; et si qua scortatione — paillardiso — ægritudinem ullam contraxerit, a cæteris seponi, ut seorsim habitet, (ne sui copiam facere possit) ut morbi præcaveantur, qui a Juvenibus possent concipi.

For at faa sygdommen udryddet opfordrer TORELLA til, at myndighederne overalt skulde ansætte »paalidelige matroner« til at undersøge de offentlige kvinder og strax fjerne de smittede personer fra bordellerne for at lade dem behandle. »Paa denne maade vil sygdommen kunne tilintetgjøres med den almægtiges bistand!«[2]

Dette i sig selv saa fornuftige raad blev selvfølgelig af mange forskjellige grunde aldrig gjennemført.

I en ballade[3] fra 1512 af en Franskmand JEAN DROYN — raader han de unge mennesker til ikke at give sig af med nogen kvinde, uden at han havde forvisset sig om hendes sundhed[4].

En del aar senere klager VON HUTTEN[5] over, at man i det hele ved undersøgelse af de smittede kvinder gik altfor overfladisk tilværks, idet man sædvanligvis kun nøiede sig med at besigtige de ydre fødselsdele. Der bliver nemlig ofte, siger han, længe efter udslettets ophør tilbage indenfor de ydre dele smaa saar — ulcuscula —, der er saameget farligere, som de er meget vanskelige at opdage. Der er dog ogsaa tegn

---

Ordet „bordel" staar sandsynligvis i forbindelse med „bord", grænse, da saadanne anstalter gjerne laa i en udkant af byen. I Frankrige brugtes „borde" fra begyndelsen af om afsidesliggende smaahuse, som var opførte for der at optage spedalske; senere gik navnet over til kun at betegne et lupanar. DUPOUY l. c., s. 91.

[1] Heller ikke af disse bestemmelser — siger ASTRUC freidigen (I; s. 61) — kan man slutte, at der har været veneriske sygdomme til paa den tid. Her tales nemlig om concubitus cum muliere leprosa (!).

En støtte for denne eiendommelige paastand tror han mærkelig nok at kunne finde ved at henpege paa den milde behandlingsmaade, en bekjendt engelsk kirurg John Ardern — omkring midten af 14. aarh. — anvendte imod saadanne tilfælde, nemlig: indsprøitning i lemmet af melk fra en guttefødende kvinde (urgammelt, ægyptisk lægedomsmiddel), tilsat med ol. violæ, lac amygdalar. o. a.

[2] Udtalelse af „lægen" paa „lægmandens" forespørgsel i dialogen mellem disse: „De dolore in pudendagra". LUISINUS I; s. 518.

[3] Den digteriske form anvendtes, som det sees, mærkværdig hyppig til omtale af morb. gallicus.

[4] DUPOUY l. c., s. 119.

[5] „De ligno Guajaco". LUISINUS I; s. 280.

til, at man er gaaet nøiagtigere frem. Enkelte forfattere, saaledes v. Huttens samtidige, kirurgen PETRUS MAGNARDUS[1] i Padua, nævner som vigtige sygdomstegn frembrudet af pustler hos kvinderne i vulva eller i *moderhalsen,* in collo matricis.

For virkelig at kunne have paavist dette maa man efter al sandsynlighed have brugt et eller andet moderspeil. Der tales om saadanne — secundum Avicennam — i middelalderen. I den senere oldtid var de vel kjendte.

Forfatterne giver sig dog beklagelsesvis i det hele kun langt mindre af med at skildre sygdommens gang hos kvinderne end hos mændene[2].

Man skulde nærmest tro, at udslettet — ialfald i ansigtet — maa have optraadt senere efter den lokale smitte hos dem end hos mændene, været mindre fremtrædende eller forsvundet hurtigere. Det bliver ellers lidt vanskeligt at forstaa, hvorledes der saa let kunde finde direkte smitteforplantelse sted fra person til person. Det afskrækkende ydre maatte dog vel ellers have hindret dette.

BENEDICTUS GERMANUS fortæller, at man kunde se kvinder, der overstraalede Venus selv i fagert aasyn, men som dog ved sin afskyelige omfavnelse havde bragt saamange, altfor lystne personer til en for sildig anger.

. . . videres foeminas ore Venerem pulchritudine superantes, quæ suo foedissimo complexu infinitos libidine intemperantes sera poenitentia afflixere[3].

I en vis selvbehagelig tone udtaler FALLOPPIO[4], at han ikke skulde kunne rose sig af at have udrettet nogen ting paa dette omraade, om han ikke, som dog tilfældet var, havde lært folk at beskytte sig imod smitte, og det selv efter samleie med Sirenes pulcherrimæ, sed infectæ. Simpel vadskning af lemmet efterpaa var vistnok hensigtsmæssig, men forslog ikke altid. F. tilraader derfor, at man, efter først at have gjort dette, bagefter skulde ombinde den blottede glans med et stykke lærred, der var blevet indsat med visse stoffe, som tilintetgjorde sygdomsgiften. Lues selv var nu bleven saa mild — familiaris, — at den med stor lethed kunde overvindes (!)[5]. Han (F.) havde udfundet medikamenter, som trods alle vanskeligheder kunde helbrede certo, cito et tuto[6], saavidt ske kunde.

Bedst var hertil et spirituøst afkog af Gentiana, Aloë, Guajak, Aristolochia o. a. F. kalder endog Deus immortalis til vidne paa, at dette med

---

[1] „Tractatus duo de morbo Gallic.". LUISINUS I; s. 392.
[2] Paa de førnævnte træsnit er der som nævnt gjerne afbildet pusteludslet i ansigtet baade hos mænd og kvinder; paa et enkelt har dog kvinderne ingen.
[3] „De omnibus a vertice" etc. GRUNER l. c., p. 39.
[4] LUISINUS l. c., kap. 89. II; s. 818.
[5] LUISINUS II; s. 763.
[6] Den græske læge Asklepiades i Roms berømte valgsprog (1. aarh. f. Kr.).

held var blevet prøvet i tusinde tilfælde(!). Flere gange har han seet, føier han imidlertid til, at personer, som var blevne helbredede, paany fik sygdommen[1].

En tidlig, forøvrig ukjendt forfatter[2] giver iblandt andre forsigtigheds-regler for at undgaa smitte ogsaa det raad at tage ind en gang om ugen ved sengetid en vis mængde »Mithredatum«[3] eller et pulver af enhjørningens horn[4] i et afkog paa Scabiosa[5].

I et edikt, som i parlamentet i Paris lod udgaa 6. marts 1497[6], siges, at paa grund af en vis »maladie contagieuse«, kaldet »la grosse verole«, der nu havde hersket to aar i Frankrige, skulde alle fremmede, smittede personer, kvinder som mænd, forlade Paris inden 24 timer og det kun igjennem to bestemte porte. De fattige skulde faa en liden tærepenge med paa veien; men ingen maatte vende tilbage, før han var fuldstændig helbredet.

Udpaa høsten — i septbr. — 1497 udstedte kong Jakob 4 af Skotland lignende forordninger for sin hovedstad Edinburgh[7]; for at hindre den overhængende fare for udbredelse af »the contagious sickness, callit Grandgor«, skal alle dermed heheftede forlade Edinburgh og begive sig hen til et bestemt nævnt sted, hvor de skulde forblive, til de var blevne helbredede.

---

1 Luisinus II; s. 378.

2 Maaske en Flamlænder. Verket antages at stamme fra før 1497. — Fuchs: „Die ältesten Schriftsteller" etc. S. 308.

3 Det er: antidotum Mithridaticum, modgift, hvis oprindelige sammensætning var tilskrevet kong Mithradates. I en noget forandret form fik medikamentet i den første keisertid under navn af theriak den største anseelse og bevarede denne til langt ud i den nyere tid.

4 Hornet af den mythiske enhjørning — rimeligvis narhvalens stødtand — stod ligeledes fra gammel tid af i høi pris som en almindelig modgift. — Da de Franske efter indtoget i Florents (17. novbr. 1494) plyndrede den forjagede Piero af Medici's hus, fandt de der et helt „enhjørninghorn", som Comines (l. c. 13; s. 50) værdsatte til 6—7000 dukater. Desuden fandtes der større stykker af et andet horn.

5 Antagelig planten Scabiosa succisa (Dipsaceæ), en plante, hvortil der var knyttet forskjellige overtroiske meninger. — Scabiosa holdtes for at være et godt „rensningsmiddel" ved kløende udslet, — deraf navnet.

Smlgn. „Dictionnaire de Botanique par H. E. Baillon".

Fr. Schübeler: Viridarium norvegicum. I; s. 689. 1886.

6 Arreste du parlement de Paris portant reglement sur le fait des malades de la grosse verole. Gruner, — Luisinus III; s. 69. — Dupouy sætter *aarstallet til 1496.*

7 Proclamation of King James 4. Gruner. — Luisinus III; s. 71.

I en instrux for forskjellige hofbetjente[1], som Kristian 2 lod udgaa, findes der nogle bestemmelser, som vistnok tager sigte paa den nye farlige sygdom.

. . . Item er ok saa, (at) nogen af Capellanen blifuer befengt med *Pestilentze*, skulle the ey komme op at tiene, førendt sex Ugger forgangen er, effterat de haver fangett bod, og skulle dog (give det) Marsken eller Kiøgemesteren tilkiende, førendt the præsenterer thennom uti theris tieniste. Desligest om nogen af thennom blifuer siug aff den *meenige plage* eller nogen slig urenlighedt[2].

»Pockerne« fik som ovenfor nævnt hurtig en ganske betydelig udbredelse i Danmark. Den bekjendte, stridbare karmelitermunk, Povel Helgesen siger saaledes fra 1527[3], at »Gud haffuer paa mijnt werdhen met ny oc forfærlige siugdomme, som ere pocker, St. Johannis plage (eller) then faldende soot oc andre«[4].

»Pockerne« var blevet et almindeligt onde, klager han over, og de havde i besynderlighed udbredt sig sørgeligen i menigheden ved de fælles, offentlige badstuer.

. . . . huad skade ther (ɔ: i badstuerne) er affkommen i nogre aar, haffue wij alle seet oc kunne thet nu dagligen begræde, — dog thet er nu for sylde met mange. Thi skulde ther være forskjellige badstuer i then menighet, som er skickelig, saa at siuge oc karske bade ikke tilhobe udi eet hus[5] . . . .

P. H. forlanger derfor ogsaa, at ligesom de spedalske blev afsondrede i et hospital for sig, saaledes skulde det ogsaa ske med dem, der led af „pokker".

Biskop Peder Palladius († 1560), fortæller[6] fra sin barndom, at man da maatte lukke de offentlige badstuer for at standse »pockernes« udbredelse.

---

1 „For Kiøgemesteren, Skienken, Forbitzeren (ɔ: forskjæreren), Dorsvenden (dørvogteren), Capellanen". Maaske fra omkring 1520. „Nye danske Magazin" I; s. 307 fg.

2 Ordet „Pestilentze" anvendtes som nævnt om morbus gallicus. Den „menige plage" er vel ogsaa udtryk for en eller anden venerisk lidelse.

3 I en betænkning: „Huore krancke, mislige, saare, arme oc fattige mennisker skulle tracteris oc besørgis" — aldeles mærkværdig god for sin tid; — afgivet 1527 af P. H. paa foranledning af Kjøbenhavns borgermester, Niels Stemp. — C. E. Secher's udgave af P. H.s skrifter. I; s. 143 fg.

4 „Faldende sot" — brothfallingsoeth, som Henrik Harpestreng kalder sygdommen, — har selvfølgelig som vel kjendt været en gammel sygdom i Norden; men man skulde næsten tro, at sygdommen dengang af en eller anden grund var blevet saameget hyppigere, siden P. H. kan anføre dette.

5 L. c. I; s. 152.

6 I sit skrift om „den lappede og forkludede Hosedjevel". — (Mansa l. c., s. 180). — Dette skrift, en bearbeidet oversættelse af et lignende af en samtidig brandenburgsk geistlig

I aaret 1546 lod Kristian 3 udgaa et forbud mod, at kvinder, som i deres ungdom og vellevnet havde levet i aabenbar skørlevnet og var *blevne fordærvede af Pocker, Frantzoser* og andre sygdomme, skulde optages i de almindelige hospitaler. Dette skulde fra prædikestolene forkyndes for den menige almue[1].

Noget eget sygehus for de veneriske syge synes dog ikke nu at være kommen istand, og alt blev vel derfor snart omtrent ved det gamle[2].

Efter nogen tids rasen tog syfilis tydelig af i voldsomhed, og som det synes først i Italien; allerede paa Fracastoros tid — ca. 1540 — var den blevet meget mildere i sin optræden, hvad baade han o. fl. a. var bleven opmærksomme paa. Fr. siger saaledes, at i den første begyndelse var sygdommen saa smitsom, at den kunde forplantes igjennem luften paa grund af en abnorm tilstand af denne; derefter kunde sygdommen alene overføres ved smitte fra den ene person til den anden. Det var nu at tro, at sygdommens alderdom allerede var begyndt, saa at den om ikke ret lang tid ikke engang skal kunne forplante sig ved contagium[3].

Som før omtalt fremholder Falloppio det samme; paa lignende maade udtaler ogsaa Italieneren Bernhardinus Tomitanus († 1576) sig fra omkring 1560[4].

Musculus, hvori der tordnes mod tidens overdaad i klædedragt o. a., gav anledning til, at forfatteren af en lidt senere udkommen læsebog („Børnespeil", 1568), rektor N. Bredal, i denne skrev følgende vers:

Siden Danske fik *engelske Klæder* at drafve
Monne de og *engelske Svedesyge* have.
Da *frantzoske Klædebon* kom her i Land
Kom og *frantzoske Pokker* blandt Kvinde og Mand.

Troels Lund: „Sundhedsbegreber i Norden i 16. aarh." Kbhvn. 1900. S. 55.

1 „Danske Magazin". 4. r., b. 1.

2 Smlgn. Mansa l. c., s. 183. — Ingerslev: „Danmarks Læger og Lægevæsen". I; s. 124.

3 „De morbis contagiosis". II; s. 2.

4 „Libri duo de morbo Gallico". Luisinus II; s. 1016 fg. B. Med hensyn til sygdommens oprindelse kan T. ikke opgjøre sig nogen bestemt mening. — Luisinus, som tilegner T. anden del af sit samleverk (16. aarh.), roser ham i en lovtale ganske overordentlig:

„Aldrig har studierne blomstret som i vor tid", heder det; „i fordums tid kunde en mand alene blive taler, en anden historiker, en tredie digter, atter en filosof o. s. v. Men i vore dage har menneskene til sin forbauselse seet, at en og samme mand (Tomitanus) forener alt i sig. Hvem ved ikke, at han er en god taler, en udmærket historiker, en berømt digter, en skarp dialektiker, en enestaaende filosof, en dybtgaaende mathematiker, den bedste læge, orthodox theolog o. m. a."!

Sygdommen blev efter nogle aars forløb noget mildere i hele sin optræden, siger han; og dette var blevet endnu mere fremtrædende paa hans tid. Pustlerne var ikke længere saa udbredte, smerterne var aftagne i pinefuldhed og voldsomhed; men til gjengjæld var gummata(!) blevne desto hyppigere, ligesom affaldning af hovedhaar, skjæg og øienbryn var blevet meget mere fremtrædende.

Denne haaraffaldning, og fornemmelig tabet af øienbrynene ansaa BRASSAVOLA[1] fast som et pathognomonisk tegn, især hos dem, som man gjerne vidste omgikkes meretricula o. lign. „Saadant følger ikke med nogen anden stor sygdom", mener han. „At miste haaret faar jo regnes iblandt de mindre onder, sygdommen fører med sig; men dette prisgiver dog de syge til menneskenes latter"! Den store skaldethed gjør folk stundom rent naragtige at skue, siger ogsaa FRACASTORO[2].

At haaraffaldning var tiltaget ganske betydelig i sygdommens løb, fremhæver ligeledes FALLOPPIO[3] kraftigen. Dette foranledigede igjen, at folk nu paa den tid atter som i fortiden begyndte at bære langt skjæg for at undgaa mistanken om at have havt sygdommen. „I de sidste 40 aar har vi nu ikke barberet os", siger F.; „før den tid var der ingen haaraffaldning(!), og dengang ragede folk sig. Tre uting har Spanierne bragt over Italien: slaveri, tyrannis, — morb. gall. og det lange skjæg" [4].

Som en anden eiendommelighed ved sygdommen paa den tid anfører TOMITANUS videre, at der fast hos hver syg optraadte gonorrhoe. Lues var alligevel nu i det hele gaaet saa tilbage i styrke, at »det for sanden tør siges, at den er sin afslutning nær«.

. . . pro certo asserere possumus, eum (sc. morbum) jam proximum esse terminationi[5].

Lidt spottende tilføier han, at menneskene paa grund af denne formildelse af sygdommen derfor ogsaa for en stor del havde tabt sin tidligere skræk for den. Man var ikke længere nu saa ængstelig for at omgaaes de syge; og om nogen vilde gifte sig, spurgte man kun efter medgiften, og ingen tænkte som før paa, om den anden part kunde have den galliske syge.

Den hyppige optræden af gonorrhoe udhæver ogsaa FALLOPPIO[6], der tillige paastaar, at dette symptom først var begyndt femten aar tidligere. Den

---

1 LUISINUS II; s. 677.
2 LUISINUS I; s. 199.
3 LUISINUS II; s. 780.
4 Denne nye skik og dens hemmelige aarsag hentyder aabenbart Brantôme til med en bemærkning i hans „Vie des galantes dames". Discours II. Nouvelle édit. Paris 1872. S. 60.
5 LUISINUS 2. bog; kap. 2.
6 LUISINUS II; s. 780. — Hvad der her menes med gonorrhoe, er ei ganske klart; rimeligvis baade sædtab og gonorrhoe i den nuværende betydning. Nærmere at gaa ind paa denne uheldige sammenblanding af forskjellige sygdomme, som herved opstod, og som for lange tider medførte stor forvirring i opfatningen, hører ikke hid.

førnævnte tinnitus havde ingen hørt tale om før i de sidste ti aar! „Jeg (F.) har først iagttaget den for otte aar siden; men nu optræder den hos de fleste personer, naar sygdommen først har sat sig fast, — in morbo confirmato. — Lues gallica's væsen er saaledes vexlende, — vi kan vente NYE tilfælde. Maatte de blive lette![1]"

Den førnævnte ANTONIO MUSA BRASSAVOLA fra Ferrara var af den samme mening[2] som TOMITANUS med hensyn til sygdommens ophør. Den er, siger han, i fuldstændig tilbagegang, — in declinatione universali —, og den vil tilsidst aldeles forsvinde og ikke mere plage nogen, saaledes som det er gaaet med flere andre, nye sygdomme.

Aldeles mærkværdig for sin tid er en skarpsindig forklaring, som Italieneren ALEXANDER PETRONIUS, pavelig livlæge († 1585), opstiller angaaende denne formildelse af sygdommen. Syfilis, siger han, er efterhaanden blevet saa udbredt iblandt alle folk, at det i virkeligheden kun er de færreste mennesker, som ikke nu i nogen, om end i meget forskjellig grad — direkte eller ved arv nedigjennem slægten — har optaget sygdomsgiften i sig og paa den maade er blevne mindre modtagelige for ny smitte[3]. Giften selv er bleven svækket i styrke ved at forplantes fra den ene slægt til den anden, paa samme maade som vin taber i kraft ved at gaa igjennem flere lædersække. Som bevis paa, at sygdommen i det hele var bleven mildere paa hans tid, anfører PETRONIUS, at dødeligheden for afkommets vedkommende var minsket, og at de nyfødte, levende børn viste mildere udbrud af sygdommen end tidligere.

Lues gallica's farlighed for afkommet var man selvfølgelig længst kommet paa det rene med. Man troede, at faderen igjennem sin semen corruptum og moderen ved svangerskabet kunde forplante sygdommen. Smitte fra moderen var farligst, siger den flanderske læge HASCHAERT[4], fordi da inficeres afkommet paa to maader, baade under svangerskabet og senere ved modermelken. (Dette sidste kunde da ialfald undgaaes!)

Kvinder, som havde rigelig menstruation, eller som havde hyppige fødsler, blev ifølge PETRONIUS gjennemgaaende mindre stærkt angrebne

[1] LUISINUS II; s. 780.

[2] „Tractatus de radicis chinæ usu cum quæstionibus de ligno sancto". Venedig 1566. LUISINUS I; s. 658 fg. — Af indførelsen af Guajak i behandlingen havde Br. stor fortjeneste. Hans beskrivelse af sygdommen er god, men meget udtværet, idet han opstiller ikke mindre end 234 afarter. Et unyttigt arbeide kalder FALLOPPIO dette medrette. — Den franske konge Frantz 1, hvis læge Br. havde været, gav ham det ærefulde tilnavn Musa, da kongen mente, at han i dygtighed stod lige med keiser August's berømte livlæge af dette navn.

[3] „De morbo gallico libri septem". Ca. aar 1535. LUISINUS II; s. 1167 fg.

[4] PETRUS HASCHARDUS: „Tractatus de morbo gallico". Ca. 1525. LUISINUS II; s. 989 fg. H. minder om Hippokrats udsagn („Om luften, vandene og stederne"), at sæden stammer fra alle legemets dele, en sund fra friske, en fordærvet fra usunde dele — *ἀπό τε τῶν ὑγιηρῶν. ὑγιηρὸς, ἀπό τε τῶν νοσερῶν. νοσερὸς.* LITTRÉ l. c. II; s. 60.

end andre. Men, føier han endelig til slutning til: kommer sygdommen til nye folkeslag, til saadanne, som tidligere ikke paa nogen maade er kommen i berørelse med den, da viser smitsoten sig fremdeles lige ondartet som nogensinde før. Det er imidlertid at haabe, at selv om sygdommen bliver bestaaende, vil den dog tilsidst igjen gaa op i mæslinger og børnekopper!

. . . ad morbillos et variolas redeat[1] . . .

Naar en forfatter, dr. E. Rotscuh (Aachen), i det allersidste vil finde en støtte for den amerikanske lære deri[2], at de indfødte i Centralamerika efter hans erfaring gjennemgaar syfilis let, skyder han sikkerlig over maalet. Dette forhold skulde efter hans mening pege paa, at lues havde hersket her igjennem mangfoldige slægtled; men mon dog ikke et tidsrum af tre—fire hundrede aar skulde være tilstrækkeligt til ogsaa der at frembringe et saadant resultat? Ikke at tale om, at syfilis overhovedet forløber mildere i de varme lande end i de koldere, noget der ogsaa omtales i R.s eget skrift.

„Die Syphilis in Nicaragua verläuft kürzer und milder als in Europa“[3].

I skarpeste modsætning til alle disse saa forhaabningsfulde meninger om sygdommens snarlige forsvinden siger Franskmanden Jean Fernel († 1558)[4], Katharina af Medici's bekjendte livlæge: Nei sandelig, medmindre der sker et naadigt under fraoven, eller menneskene lærer at styre sine tøilesløse lyster, vil denne sygdom ikke gaa tilgrunde, men til alle tider blive slægtens uforgjængelige følgesvend.

. . . hanc (luem), nisi Deus Opt. Max. ipse extinguat aut effrenem hominum libidinem temperet, nunquam extinctum iri, sed fore humano generi comitem et immortalem, crediderim.

---

1 Luisinus II; s. 1214.

2 E. Rotschuh: „Die Syphilis in Zentralamerika“. „Archiv für Schiffs- und Tropenhygiene“. Bd. 12; h. 4, 1908. S. 116 fg.

3 L. c., s. 111. Smlgn. dr. Hugo Zechmeister: „Die Syphilis in den Tropen, deren Verlauf und Behandlung“. „Arch. für Schiffs- und Tropenhygiene“. B. 12; h. 11. S. 350 fg.

4 „Dialogus de lue Venerea“. Luisinus I; s. 611. Klart og bestemt siger F. forøvrig om sygdommen: den smitter aldrig gjennem luften, men kun ved en eller anden legemsberørelse, og fra et saadant udgangspunkt breder den sig lidt efter lidt ud til det hele legeme, paa samme maade, som giften fra en gal hund eller en skorpions bid gjør det. L. c.

IV.

Nicolaus Leonicenus.

En noget enestaaende stilling iblandt de tidligste verker angaaende morb. gallic. indtager et skrift, der udkom i Venedig[1] sommeren 1497, — »Libellus de epidemia, quam Itali morbum gallicum, Galli vero neapolitanum vocant«, — og som var forfattet af en da allerede noget ældre, anseet læge Nicolaus Leonicenus (1428—1524), den første forfatter i Italien om dette emne[2].

Denne mand, der var en ivrig modstander af Araberne og deres efterfølgere, banede efter al sin evne veien for en ny retning inden medicinens studium. L. søgte nemlig forbi Avicenna og Arabernes Galen for at øse umiddelbart af de gamle klassikeres rige kilder. L. oversatte selv Hippokrats Aforismer, idet han samtidig udtalte sin beklagelse over, at der paa hans tid endnu var bleven oversat for lidet af denne »lægekunstens fader«. Men nu blev rigtignok til gjengjæld Hippokrats lærdomme, forsaavidt han kjendte dem, den omtrent ubetingede rettesnor — en ny »kanon« — for L. Ganske at frigjøre sig for den gamle tids scholastiske aand og autoritetstro formaaede heller ikke L., som rimeligt kunde være. Han blev dog en kraftig forløber for en nyere tid og kom et godt stykke fremad paa den rette vei.

Uden at L. gaar nærmere ind paa at beskrive sygdommens gang, — den han vel mente var kjendt nok — udmærker hans verk sig ved en nøgtern, kritisk bedømmelse af de nye, ukjendte sygdomsforeteelser; og hvad der fremfor alt her har sin store betydning, er, at L., som antydet, paa sin maade ganske bryder med de gamle overleveringer og i saa henseende overragede alle tidligere forfattere om dette emne. I modsætning til

---

[1] In domo Aldi Manutii (M. var en meget fremstaaende humanist og bogforlægger i Venedig), — Mense Junio MIIID. — Denne ældste udgave, der er meget sjelden og kostbar, har forfatteren af det foreliggende arbeide velvillig faaet udlaant fra det Kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn, hvorfor jeg er dette megen tak skyldig.

[2] Efter en af hans disciples udsagn, hvilket Astruc finder troværdigt. L. c. II; s. 553.

sin samtid hævder L. saaledes bestemt, at lues gallica ikke skyldtes astrologiske konstellationer eller andre mystiske aarsager, men at den kom af mere nærliggende grunde, dem han søger at udforske. Sygdommen var for ham — i modsætning til saamange andre — heller ikke nogen saakaldet »omdannelse« af tidligere kjendte sygdomme, men en særegen, sluttet lidelse for sig, den han mente at gjenkjende hos de gamle.

L.s skrift gjorde snart megen opsigt, men vakte tillige stærk modstand hos flere. Forholdsvis hurtig blev det dog anerkjendt som et virkeligt grundlæggende arbeide; og for lange tider maatte alle, som beskjæftigede sig med sygdommen, stadig gaa tilbage til dette som det faste udgangspunkt.

Skriftet blev, som ovenfor antydet, i visse maader banebrydende, men det ikke netop fordi det kastede saameget mere lys over selve sygdommen end mange andre arbeider, men fordi der her gjorde sig en ny medicinsk grundopfatning gjældende. Det turde saaledes have sin historiske interesse her at give et kort uddrag af dette Leonicenus's verk[1].

I en fortale, der er tilegnet illustris vir Franciscus Mirandola[2], siger L., at da der nylig var bleven holdt en offentlig disputation i Ferrara om denne sygdom, og da Fr. M., som ei havde kunnet være tilstede, ønskede at erfare, hvad der var foregaaet, havde L. skrevet det foreliggende arbeide. »Og eftersom, — heder det videre, — det ikke er skjult for dig (Franciscus), at naar der holdes disputationer om vigtige emner af læger og filosofer, bliver de ikke afsluttede med sandhedens erkjendelse, men med trætte og skrigen — jurgiis et clamoribus (!) —, synes Du at vente af mig, at jeg ikke blot skal tilkjendegive dig, hvilken anskuelse der blev holdt for den rette blandt de disputerende, men at jeg tillige skal komme med min egen afgjørelse mellem de stridende meninger.« Dette havde han lovet Fr. M., hvem han skyldte saameget! L. beder om undskyldning, fordi arbeidet kom saa sent, men haaber til gjengjæld, at det vil give saameget større udbytte »eftersom jeg (L.) efter min ringe evne — pro mei ingenii imbecillitate — har stræbt at gjendrive ikke blot de meninger, der blev forsvarede i Ferrara[3], men ogsaa forskjellige fra andre steder, — og endelig ogsaa fordi jeg har stadfæstet min egen anskuelse ved exempler, fornuftgrunde og de ypperste lægers autoritet. Mange af Avicenna's udtalelser

---

[1] HAESER (l. c.) tager i sin fremstilling af syfilis's historie ikke synderligt hensyn til bogen.
Denne er forøvrig ikke let at komme igjennem baade paa grund af de ofte meget dunkle udtryk og for de mange vanskelige forkortelser af ordene i texten.

[2] En brodersøn af den i sin tid viden berømte, høilærde Giovanni Pico, greve af Mirandola († 1494). — Fr. M. var selv forfatter og har bl. a. beskrevet sin farbroders levnet

[3] Hvad netop disse har gaaet ud paa, siges ikke bestemt.

har jeg modsagt; men fordi jeg saaledes har vovet at angribe forfattere med et stort navn, maa læserne dog ikke holde mig for hovmodig og fræk. Vi følger heri kun det exempel, som saamange af de gamle har givet og fremfor alle Aristoteles, summus philosophus, han som for sandhedens skyld endog skrev imod sin egen lærer. Dette forstaar Du, Giovanni, bedre end andre! Saadan tale fører vi til de ildesindede, af hvilke nogle af misundelse river ned paa det, som de i grunden i sit hjerte stiltiende bifalder, og det blot fordi de ikke selv har skrevet det; og der er atter nogle, som paa kvægets vis — more pecudum — altid gaar i andres spor og ikke tør have nogen egen mening. Desto større bifald haaber jeg at høste hos enkelte retsindige og særlig hos dig. Da trænger jeg intet mere!«

L. begynder sin fremstilling med at henvise til den antike tids tro paa muligheden af, at der kunde optræde nye, før en bestemt historisk tid ganske ukjendte sygdomme. Han minder saaledes om, at Plinius, vir eruditissimus, fortæller, at i keiser Claudius's regjeringstid begyndte en eiendommelig hudsygdom, Lichen, at herje i Italien, en lidelse, som indtil da ikke blot havde været ukjendt i dette land, men ogsaa omtrent i hele Europa. Denne opfatning deler dog ikke L., idet han mener, at Hippokrat, auctor Græcus vetustissimus, allerede omtaler sygdommen[1]. Den kunde derfor godt, siger L., have herjet i Italien længe før Claudius's tid, uden at den imidlertid havde været videre kjendt eller faaet noget eget navn, og det fordi der indtil da havde været saa faa græske læger i Rom. Men da den græske medicin under den nævnte keiser stod i kraftigt flor i Rom, blev sygdommen nøiere iagttaget og fik navnet Lichen eller Mentagra!

Noget lignende er nu hændt i vor tid, fortsætter L., idet en sygdom af en usædvanlig natur har angrebet Italien og mange andre egne. Der opstaar i denne pustler, som begynder fra kjønsdelene af og hurtig breder sig udover det hele legeme, særlig over ansigtet, og som medfører ikke blot en stor hæslighed i udseendet, men ogsaa somoftest den største pinsel. Denne lidelse har lægerne i vor tid endnu ikke givet noget virkeligt navn, men kalder den med et almindelig udbredt udtryk malum Gallicum, ligesom om denne kontagion var indført af Gallerne til Italien, eller som om landet paa en og samme tid baade blev angrebet af Gallerne og af denne sygdom.

. . . . Pustulæ sunt a partibus obscoenis incipientes mox totum corpus atque præcipue faciem occupantes, præter foeditatem magnum insuper

[1] Særlig henviser L. til tredie del af Aforismerne, hvor Hippokrat omhandler sommersygdommene. — Skildringen af disse synes dog kun lidet at passe paa den „epidemiske Lichen".

cruciatum plerumque afferentes. Vocant vulgato nomine malum gallicum, quasi ejus contagione a Gallis in italiam (sic) importato, aut eodem tempore et morbo ipso et Gallorum armis Italia infestata . . . .

Nu, siger L. videre, har nogle læger faaet den opfatning, at denne sygdom var den samme som de gamles Elephantiasis, andre, at den var Lichen, atter andre, at den var Avicenna's Saphati, nogle, at den var Pruna s. Carbo, og endelig nogle, at den var Ignis persicus s. sacer. Nogle er ogsaa komne til den mening, at denne smitsot — hæc lues — aldrig er seet af de gamle, og at den derfor heller ikke er opført iblandt sygdomme, som nogen læge før har beskrevet, være sig Araber eller Græker. »Men naar jeg (L.) betænker, at alle mennesker er begavede med samme natur, er fødte under den samme himmel og opdragne under de samme stjerner, tvinges jeg ogsaa til at tro, at de stedse har været underkastede de samme sygdomme; og jeg kan ei faa det i mit sind, at denne nylig opstaaede fordærvelse — labes — har angrebet vor tid paa en maade som ikke nogen sygdom tidligere«. L. bekjæmper nu først i en længere udvikling den paastand, at morbus gallicus skulde være de gamles Elephantiasis. Han gjør opmærksom paa, at Grækernes Elephantiasis ikke er den samme sygdom som Arabernes, idet disse herved mener en lidelse, hvor fødderne og læggene er ophovnede supra modum. Hvad Galen — medicorum facile princeps — og Paulus kaldte Elephantiasis, er derimod det samme som Avicenna's og de yngre lægers Lepra[1].

»Og naar nu dette er saa, at hvad vi kalder Lepra, er de gamles Elephantiasis, da er det ogsaa bevist, at morbus gallicus ikke er Elephantiasis, eftersom alle erkjender, at den galliske sygdom er meget forskjellig fra Lepra«.

. . . . plurimum a Lepra distare . . . .

L. vender sig dernæst mod dem, der antog, at morbus gallicus var de gamles Lichen[2]. Denne sygdom er imidlertid den, som Celsus og med ham de senere læger kalder Impetigo, vulgo Volatica. Da nu den galliske sygdom tydeligvis ikke er vor Impetigo eller Volatica, er den saaledes heller ikke de gamles Lichen, — noget der hævdes igjennem en lang ud-

---

1 Avicenna, siger L., sætter sin Elephantiasis imellem „morbos quantitatis", Galen sætter den blandt „morbos figuræ". — Noget dunkle udtryk!

„Lepra" er dog ogsaa ganske sikkert et antikt udtryk for spedalskhed, om maaske ei saa almindeligt. Herodot (1. b.; kap. 138) bruger det saaledes i sin omtale af spedalskheden hos Perserne. — I det Nye Testamente (Mathæus kap. 8 f. e.; ligesaa et par steder i Lukas's evangelium) forekommer ordet utvivlsomt i denne betydning. „Vulgata" taler om leprosi.

2 Lichen — λειχήν — betyder egentlig en mosagtig udvæxt paa træerne, især paa olietræerne.

vikling. I Lichen, der kun er en hudsygdom og næsten forløber uden smerter, optræder kun en klidformig skjældannelse, men aldrig, som i den galliske sygdom, »store pustler, der ligesom drypper med et gift«. . . .

. . . . pustulæ eminentiores, quoddam veluti virus stillantes. . . .

Da vi nu, fortsætter L., fyldestgjørende — satis — har gjendrevet den paastand, at sygdommen skulde være Lichen, har vi dermed ogsaa for det væsentlige omstyrtet den mening, at den galliske sygdom skulde være Arabernes Asafati. Thi vel holdes ikke disse to sygdomme for at være de samme, men Impetigo staar ikke langt borte fra Safati, siger Avicenna. Denne sidste sygdom er hos ham baade en Tinea sicca og en humida med flere underformer[1].

Vi kan sammenfatte alt dette saaledes, siger L.: Morbus gallicus er ikke Impetigo ɔ: Lichen, — heller ikke Tinea — Asafati —, eftersom denne begynder og vedvarer paa hovedet, medens den galliske sygdom tager sit udspring fra genitalia.

Derfor er ogsaa denne lidelse ligesaa forskjellig fra Asafati, som hovedet er fra lyskepartiet.

Her slaar altsaa L., som det synes, med en gang fast, hvad samtiden i sin helhed endnu langtfra havde paa det rene, at morb. gall. tog sit udspring fra en bestemt ydre legemsdel og da i regelen fra kjønsdelene.

Den galliske sygdom er endvidere heller ikke det samme som den gamle *Pruna seu Ignis persicus*[2].

Her er forøvrig megen forvirring i udtrykkene, siger L., noget han mener Araberne delvis er skyld i.

Som disses ivrige modstander gaar han derfor nu i en længere udvikling strengt irette med dem herfor, — især med Avicenna, som efter L.s mening høilig havde misforstaaet Paulus af Ægina.

Avicenna's feiltagelse bør særlig de betænke, der tillægger ham en næsten guddommelig betydning, — „quandam veluti divinitatem".

---

[1] Ved Tinea forstodes et skorpeagtigt udslet. — Ordet betyder oprindelig en mide eller et møl i bøger og klæder, endvidere snyltende orme paa unge figentræer, i bikuber og andre steder. — Safati synes at omfatte Eczema capitis og maaske ogsaa Favus. Beskrivelsen i A.s Canon passer tildels ogsaa paa Eczema marginatum. L. siger imidlertid udtrykkelig, at Asafati kun er en lidelse paa hovedet, idet han tillige taler om en form, der foraarsages af „en liden myg med en skarp braad", — en „scinifes malignus cum aculeo acuto". (I Georges's latinske lexicon heder det imidlertid, at „scinifes" er en myreart, der angriber figentræerne.) — Favus betyder — ligesom det græske κηρίον, fordreiet til Sirengi hos Araberne — egentlig en med honning fyldt voxcelle (Passow).

[2] Herved er antagelig Zona eller Herpes zoster at forstaa. (Littré). — Leonicenus tror, men neppe med rette —, at ogsaa udtrykkene Carbo & Anthrax er betegnelser for den samme lidelse.

Grækernes Erysipelas kaldes af enkelte romerske forfattere — Plinius f. ex. — Ignis sacer. Dette navn blev igjen senere anvendt om de gjentagne, svære farsoter, der optraadte i middelalderen, og som i almindelighed gjerne kaldtes „St. Antonius's ild". Efter al rimelighed „Ergotisme".

Med Celsus's fremstilling er L. heller ikke ganske tilfreds! „Lad dem", udbryder han, „som kun tager hensyn til stilens fine form og elegantse, — cultus atque nitor — se til, at de ikke kommer til at foretrække en Celsus for en Hippokrat og andre berømte græske læger." — L. føler her aabenbart, at han ved disse mange sidebemærkninger er kommet noget langt bort fra sin egentlige opgave; han trøster sig imidlertid med, at man maa have fuld klarhed i enhver ting.

L. regner sig det til fortjeneste at have paapeget disse iagttagelser, da »jeg derved udfrir de ulykkelige dødelige for en stor fare og pinsel, som jeg hører nogle af dem, der i denne tid har været plaget af den galliske sygdom, har maattet gjennemgaa i sin onde skjæbne. Thi der har (endog) ikke manglet paa læger, der støttende sig til Avicenna har villet med instrumenter fjerne de pustler, som i denne sygdom oftere bedækker det ganske legeme.

Roseola synes ikke at have været særlig fremtrædende i epidemiens første tid; ialfald tales der ikke videre herom hos de tidligste forfattere.

Alt andet træder ligesom i baggrunden for de grufulde „pustler".

At *ignis persicus* er forskjellig fra den galliske sygdom, viser sig foruden paa anden maade ogsaa derved, at pustlerne i den sidste sygdom er meget større, og ved at ignis persic. sædvanligvis er forbundet med en meget heftig forløbende, stundom endog dødelig(!) feber, medens der i den galliske sygdom erfaringsmæssig ikke viser sig nogen eller kun en ringe feber hos de syge.

. . . . febrem magnam experte non habent, vel ita exiguam, ut vix sentiant.

»Naar nogle pustler[1] viser sig mørkfarvede og har lignende skorper, som der findes hos dem, der er forbrændte af ild, da mener jeg (L.), at disse er dannede af den sorte galde. Thi morb. gall. er ikke helt igjennem ensartet, — den er ikke nogen morbus simplex(!), hvor der optræder samme slags pustler hos alle personer, som lider af den[2]. I nogle pustler er den gule galde den overveiende, i andre den sorte og i atter andre det salte slim eller blandinger heraf.

Dette hirsekornstore udslet af pustler, som vulgo kaldes den galliske sygdom, bør, siger L., regnes iblandt epidemierne, det vil sige sygdomme, som vandrer om fra folk til folk. Epidemierne kommer igjen af Ira divina,

---

1 Udtrykket „pustler", der som nævnt dengang var noksaa omfattende, udgjorde heller ikke hos de antike forfattere noget bestemt afsluttet begreb. De kommer, siger Celsus (V; 28, 18), med stærkest udbrud om sommeren og er af forskjellig art: nogle ligner det udslet, som kommer efter brænding med nesler, andre det, som viser sig ved stærk svedning, nogle indeholder en væske, Grækernes flyktaina, andre er igjen haardere o. s. v.

2 Lignende udtalelser findes, som ovenfor omhandlet, hos Steber, der maaske havde taget sine meninger fra Leonicenus.

siger theologerne, af stjernernes indflydelse, paastaar astrologerne, paa grund af en fordærvelse af luften — intemperies aëris —, formener visse medici. Vi, følgende disse i dette stykke, vil her meddele de nærmestliggende aarsager i naturen til sygdommen.

. . . . Nos medicos hac in parte sequentes causas naturæ proximiores assignabimus. . . .

Det er tilstrækkelig bekjendt, at i det aar, i hvilket morbus begyndte at spire frem — pululare —, var der en stor oversvømmelsens tid i hele Italien paa grund af voldsomme regnskyl. Et exempel herpaa var Rom, der som den første fik denne sygdom at føle, og hvor Tiberen tilsidst svulmede op i den grad[1], at den blev seilbar i sin helhed.

. . . . hvert hus i staden blev gjort til en ø. . . .

Lignende fandt ogsaa sted i andre egne af Italien. »Ja, ikke engang paa Deukalions tid overgik der jorden en saadan oversvømmelse!« Jordsmonnet blev herved, siger L., overalt ganske opblødet af stillestaaende vand, og hertil kom udpaa vaaren en varm og fugtig luft, hvilket tilsammen baade læger og filosofer samdrægtig erkjender at være al forraadnelses ophav.

. . . . mater omnium putredinum. . . .

Det samme — eller noget endnu værre — skeede paa den tid, Gotherne hjemsøgte Italien (ɔ: i 6. aarh.), og derefter opstod der en stor pest, efter hvad historieskriveren Blundus[2] fra Forli, »den flittige mand«, udsiger.

Efter stærke oversvømmelser rundt om i Italien opstod der, fortæller han, da floderne endelig gik tilbage til sine gamle leier, forraadnelse i den opskyllede dynd. Sæden vilde ikke spire om høsten, hvorfor der snart kom stor hungersnød; men ikke det alene, thi da baade luften og jorden var blevne fordærvede ved oversvømmelsen, frembragtes der en pestilentse saa voldsom, at den største del af Italiens folk blev bortrevet, og deriblandt pave Pelagius 1 († 560).

---

[1] Denne svære oversvømmelse af floden fandt dog først sted i december 1495 (den femte efter Leonicenus, den fjerde heder det hos Gregorovius). Meget beklageligt er det her, at L. ikke nævner noget bestemt aarstal for „sygdommens fremspiren" (1494?) og heller ikke det tidspunkt, da „Rom først følte lues".

Under alle omstændigheder maa det udhæves, at L. ikke nogetsteds hentyder til, at sygdommen blev indført til staden af de franske soldater, end sige, at han taler om nogen amerikansk oprindelse. Det synes tvertimod af hele L.s fremstilling at fremgaa, at han nærmest maa have tænkt sig Italien som epidemiens hjemsted.

[2] Egentlig Flavius Blondus, der levede 1392—1463. — Bekjendt som forfatter af en „Historia Romæ"; var en tid sekretær hos pave Eugenius 4 († 1447).

Atter igjen kom der under pave Bonifacius 4's pontifikat (608—615) store oversvømmelser, hvormed fulgte fames og pestilentia, hvilket ved-vedvarede en tid under hans eftermand og efterfulgtes af jordskjælv. Ved siden af alt dette opstod der en Scabies, der som PLATINA[1] siger, i den grad nærmede sig i udseende til Elephantiasis, at de syge ikke kunde gjenkjendes paa grund af deres hæslighed.

Mon vi nu ikke, fortsætter L., i vor tid har gjennemgaaet en stor del af disse ulykker, ja alt muligt — oversvømmelse og daarlig høst, flere steder ogsaa pestilentse og jordskjælv? Og disse to sidste ting kan vi kun tilskrive oversvømmelserne, da de især har rammet de steder, der har ligget under den fugtigste himmel. Den paafølgende scabies, om sygdommen kan kaldes en scabies, har optraadt i hele Italien og hersker der endnu og er saa hæslig, at de fleste læger, skuffede af ligheden med elephantiasis, troede, at det var denne sygdom, som paany optraadte. I denne scabies bryder der ud pustler, i begyndelsen i partes obscoenæ og derefter paa det hele øvrige legeme, især i ansigtet. Aarsagen hertil vil vi kunne forklare, dersom vi kan udrede sygdommens natur i det væsentlige. For igjen at kunne gjøre dette bekvemmelig og vinde større tiltro til vor opfatning, maa vi vende os til de to principes medicorum, Hippokrat og Galen.

I tredie afsnit af Aforismerne[2] siger saaledes Hippokrat, at der i hede somre kan opstaa vedholdende heftige febertilstande, tertianfebre, diarrhoer, smerter i øine og øren, saar i munden og *forraadnelse* i genitalia.

. . . . pudendorum putredines, som L. oversætter H.s *σηπεδόνες αἰδοίων* med. . . .

Dette forklarer Galen saaledes: pudendorum putredines opstaar desto lettere, jo fugtigere sommeren er. Ringe forandringer i lufttilstanden angriber pudenda, eftersom disse dele paa grund af sin naturs særlige fugtighed og varme er tilbøielige til at putrescere.

Hvad der skal forstaaes ved disse putredines, er ikke let at sige. Maaske nærmest heftige, erysipelatøse betændelser!

Af dette forhold, mener L., kan man da udlede aarsagen til det resultat, som menneskene nu er faldne i forundring over. Dersom nemlig de pustler, som vi kalder morbus gallicus, ikke er noget andet end *visse*

---

[1] Hans egentlige navn var BARTHOLOMÆUS DE SACCHIS seu SACCUS; kaldte sig PLATINA efter sin fødeby Piadena, nær Cremona († 1451). Efter en meget vexlende livsskjæbne, idet han snart var i naade hos paverne, snart sad i fængsel, døde han som bibliothekar i Vatikanet af en pestsygdom. Har skrevet en „Pavernes historie".

[2] Pkt. 21.

spirer — germina —, som ved sin mængde af overflødige væsker angriber menneskenes legemer, saa er det ikke blot sandsynligt, men hartad nødvendigt, at de legemsdele, som er mest tilbøielige til at »forraadne«, — men dette er især deleshed de obscøne dele formedelst deres varme og fugtighed, som Galen siger, — at disse dele altsaa tidligst maa gjennemgaa forraadnelsen, og først derefter de, som ikke er saa tilbøielige til at blive syge, — aptæ ad patiendum.

Fremdeles, aarsagen til, at de samme pustler ikke blot angriber pudenda, men ogsaa det øvrige legeme, er klar, — est in promtu; — det skyldes nemlig et altfor stort overmaal af sommerluftens fugtighed, — nimia æstivi aëris in humiditate intemperies. — En saadan tilstand, siger Galen[1], bringer ligesom for stor varme ikke blot forraadnelse i pudenda, men ogsaa i hvilkensomhelst anden legemsdel, hvad Hippokrat ogsaa har nævnt[2].

Da vi nu finder, at veirligets uregelmæssigheder i vor tid er omtrent ligt det, som Hippokrat taler om, saa lader os se, om ikke dette forhold kunde frembringe lignende onder. Ganske klart kan dog dette endnu ikke paavises, førend alt det bliver oversat paa latin (!), som H. i sin tid har skrevet om veirliget.

I anden bog om epidemierne[3] heder det saaledes: i staden Krannon[4] regnede det om sommeren vedholdende og stærkt, særlig ved sydvestlig vind. I denne tid dannede sig (hos mange personer) under huden ansamlinger af væsker — *ἰχῶρες* —, som, da de var indestængte, blev hidsige og frembragte kløe; derefter optraadte der blærer paa huden saaledes som hos dem, der er forbrændte af ild, og disse syntes at brænde under huden[5].

I 3. bog om epidemierne heder det[6]: hele aaret igjennem var veirliget fugtigt uden synderlig vind, men med vedholdende søndendrag; udover høsten kom stærk regn. Vinteren var fugtig og blød. Som følge af denne overvættes fugtighed optraadte der udpaa (den følgende) vaar forraadnelsestilstande hos menneskene, saaledes rosen, saar i munden,

---

[1] Kommentar til Hippokrat's Aforismer.

[2] I 2. og 3. bog om epidemierne.

[3] Antagelig ikke af H. selv, men maaske af hans søn Thessalos. 3. bog antages derimod at være ægte.

[4] En by i Thessalien, beliggende i en sumpig egn, hvor der tillige fandtes mange varme kilder.

[5] . . . *ὑπεγίνοντο μεν ἐν τῷ δέρματι ἰχῶρες, ἐγκαταλαμβανόμενοι δὲ ἐθερμαίνοντο, καὶ κνησμόν ἐνεποίεον. ἔιτα φλυκταινίδες ὥπερ πυρίκαυστοι ἐπανίσταντο καὶ ὑπὸ τὸ δέρμα καίεσθαι ἐδόκεον* . . .

[6] Her er fulgt Leonicenus's fremstilling, der vistnok gjengiver indholdet af det vedrørende afsnit (3) lidt frit og vilkaarlig, men dog i det væsentlige rigtig.

lidelser i svælget, pustler ved skamdelene[1], karbunkler, øienbetændelser, udvæxter udvendig og indvendig paa øienlaagene, hvilke skadede synet hos mange, saadanne som kaldes fici o. a. I sommertiden karbunkler in pudendis[2].

Hvem vil nu ikke, udbryder L., af disse Hippokrats ord gjenkjende denne vor tids lignende farsot? Her kommer ogsaa saar i munden, hvilke stundom gaar udover læberne, sorte pustler, der ligner karbunkler[3], der frembringer en utaalelig kløe; desuden mange andre slags knuder, som stundom endog angriber øinene, men som det dog ikke er nødvendigt her nærmere at omtale, eftersom de er af mindre betydning[4].

I en hovedsum, fortsætter L., kan man beskrive den galliske sygdom paa følgende maade. Den dannes af pustler, — morb. gallicus est pustulæ, — der er frembragte ved en forskjelligartet fordærvelse af væskerne formedelst en altfor stor varme i luften og end mere paa grund af veirligets store fugtighed; disse pustler angriber først pudenda, dernæst det øvrige legeme, bringende somoftest stor smerte. Hvorfor pudenda først angribes, har vi ovenfor udviklet overensstemmende med Galen.

Aarsagen til, at denne sygdom frembringer en voldsom smerte — sævum dolorem — hos nogle, er heller ikke vanskelig at forklare, eftersom smerter fornemmelig er iagttaget hos dem, paa hvis ydre hud der ikke viste sig nogen eller i det hele kun faa pustler. Den skadelige væske, som den svagere natur i disse tilfælde ikke formaaede at bringe helt frem til den udvendige hud, angreb da ledenes nerver og frembragte der en stærk smerte. L. holder sig her til Hippokrat og Galen, idet den sidste udtaler følgende: ved sygdomme, som skriver sig fra den sorte galde, saasom sindslidelser, raserianfald, — ægritudines et furores, — epilepsi (morbus comitialis), pleier den trykkede natur at lette sig enten ved at sende den skadelige sygdomsmaterie fra de indre og principale dele ud til hudens overflade eller ved at drive den ind i de ædlere legemsdele, saasom de

---

1 *φύματα* (ↄ: knudedannelser, tuberkler) er egentlig HIPPOKRATS udtryk her.

2 Fici ↄ: H.s *σύκωσες*. Istedetfor karbunkler skulde der egentlig have staaet fici.

3 Unégtelig er der her en vis lighed i forskjellige symptomer; men herfra og til at slutte, at epidemierne har været de samme, er dog et langt sprang. Denne lighed har forøvrig en af de senere, mere betydeligere oversættere af de hippokratiske skrifter, dr. J. F. GRIMM (1827), fæstet sig ved.

Paa syfilis's optræden i sin helhed passer jo H.s fremstilling aldeles ikke. H. synes her neppe at have beskrevet en enkelt „pestilentse", men snarere flere sygdomstilstande af forskjellig art. H. siger, at tilfældene af rosen hyppig var ondartede og dødelige, at der optraadte hidsige febre med delirier, underlivstilfælde med dødbringende diarrhoer o. a.

ASTRUC siger (I; kap. 3), at de, der har udlagt dette sted som gjældende lues venerea, har bedragerisk — captiose — misbrugt Hippokrats vidnesbyrd.

4 Trods disse klare ord regner dog ASTRUC (l. c. I; s. 31) LEONICENUS som en af hjemmelsmændene for, at morbus gallicus er en aldeles ny sygdom, ukjendt i oldtiden.

glanduløse partier og ledforbindelserne. Begge disse maader findes ogsaa antydede hos Hippokrat (3. afsnit af Aforismerne).

Derfor kan i denne sygdom en og samme materie baade frembringe pustler og smerter i ledene. Thi de syge, som ikke har nogen pustler paa legemets udvendige overflade, kan dog have lignende abscesser indvendig, og det stundom med større smerte. Ja, flere læger har (virkelig) ogsaa fundet forholdet at være saaledes hos nogle afdøde, som ilive havde havt den galliske sygdom, og hvis lig de havde dissekeret for at udforske lidelsens væsen.

. . . . Immo nonnulli medici, in quibusdam mortuis, quos morbus gallicus viventes infestarat, ejus morbi explorandi gratia dissectis ita esse deprehenderunt[1]. . .

Disse ligaabninger, — hvis nærmere resultater L. forøvrig ikke omtaler, — viser bedst, hvor stærkt udbruddet af den nye lues havde grebet lægernes sind og opmærksomhed. Dengang hørte jo sektioner til de meget sjeldne ting!

De tidligste bestemte oplysninger om ligfund hos syfilitikere skyldes, saavidt vides, en lidt yngre samtidig af L., den førnævnte, dygtige kirurg Alessandro Benedetti († 1524), som gjentagne gange gjorde sektioner »for at udforske morbus gallicus's ukjendte natur«.

I et tilfælde, som Benedetti selv finder forunderligt, fandt han i liget af en kvinde, at hendes ben var opsvulmede under de forøvrig sunde bedækninger og helt igjennem suppurerende lige ind til marven.

Ved en anden sektion — af liget af en ung, fornem Romer — fandt han, at hele den hinde, som omgiver leveren, var fortæret, uden at dog dette havde foranlediget nogen klage fra vedkommendes side, medens han levede.

. . . . ossa corrumpi novum non est, sed abscessus innasci, mirum est, ut nuper vidimus, dum mulierem quandam gallico morbo interemtam resecaremus, causam morbi perquirendo, ossa sub omentis suis integris tumentia et ad medullam usque suppurata invenimus[2].

. . . . Ex morbo gallico in quodam juvene Romano ex patricia gente, cui totam fere jecoris tunicam ambientem vidimus erosam, de qua nunquam vivens conquestus (klage) fuerat[3].

[1] En hermed ligelydende udtalelse findes i en afhandling fra 1501 — „De causa et cura morbi nunc temporis grassantis, qui Malum Franciæ sive Scorra nominatur" af en Otto Rant, physicus expertissimus in Ulma, som tydeligvis maa have taget denne — og flere andre udtalelser — fra Leonicenus uden at angive kilden. Fuchs l. c., s. 298.

[2] „Historia de partibus corp. humani". I; s. 6. Gruner l. c., s. 39 fg.

[3] „De omnibus a vertice ad plantam morbis". I; s. 16. Gruner l. c.

Dette er, hvad jeg (L.) har havt at skrive om den galliske sygdom, dens væsen og aarsager. Dersom nogen maaske forventede af mig, at jeg skulde betegne lidelsen med et eller andet bestemt navn, som de gamle brugte, ligesom om den var en enkelt species, da maa en saadan endelig forstaa, at jeg ikke har kunnet udtrykke mig paa anden maade, end sygdommens mangfoldige natur — natura multiplex — krævede det; og dette vil han komme til at gjøre, saasandt han lægger mærke til, at Hippokrat, hin store mand i viden, har beskrevet en lignende epidemi med lignende symptomer fra sin tid. Den, som tiltror sig at forstaa mere end H., han kan jo prøve at beskrive den galliske sygdom bedre (!) Vi (L.) har efter vor ringe evne her bragt frem, hvad vi mente om denne sygdom.

Om nogen til slutning endogsaa vilde forlange det af mig, at jeg her skulde forklare, med hvilke midler man skulde hjælpe imod sygdommen, saa vilde dette ikke kunne ske uden megen vidtløftighed, da sygdommen er saa mangfoldig; for hver enkelt art af pustler maatte man da foreskrive særskilte medikamenter, men af saadanne raad er alle lægers verker opfyldte, og derfor er dette overflødigt (!).

I sin almindelighed vil jeg (L.) dog tilholde lægerne, at de maa vogte sig for at følge den daarlige skomagers vis at beskoe alle fødder efter den samme læst, og det vil man gjøre, hvis man vil helbrede morb. gall. med den samme medicin hos alle syge. Lægerne maa heller ikke som de fleste bedragere — deceptores — gjør, indgnide det besmittede legeme med tilbagedrivende salver. Thi ligesom disse vel oftere befrier huden (for udslettet) og letter den for øieblikket, saaledes trænger de sygdommen tilbage til de indvendige dele og gjør den farligere end før. Men for at jeg endelig for en del skal omhandle den rette vei og en fornuftig plan for behandlingen, saa tror jeg ikke, noget gavner saameget i denne sygdom som en rigelig aareladning. Thi ligesom det er hensigtsmæssigt, naar den gule galde er gaaet tilbage og ind i legemet igjen, da at udtømme den ved et eller andet passende middel, saaledes gjælder det samme, naar den sorte galde, det salte slim eller nogen anden overflødig væske tager overhaand (som i morbus gallicus).

Kort iforveien havde L. mindet om, at Galen, der ikke var bange for at bruge dristige midler, i tre forskjellige hovedtilfælde vilde aarelade endog til afmagt — animi defectus, — nemlig ved svære phlegmonøse betændelser, under heftige febertilstande etc. — febres ardentes — og ved særlig voldsomme smerter.

Blodudtømmelser — lige til besvimelse — var nu ogsaa en tidlang et meget anvendt middel mod sygdommen. Det varede dog ikke saa ret længe, før flere og flere læger begyndte at betvivle nytten heraf; de ivrede imod dette

misbrug og tilskrev dette stundom de ikke saa sjelden optrædende dødsfald i den galliske lues.

Forøvrig faar man her bruge forskjelligartede medikamenter, idet der til sammensatte sygdomme maa bruges sammensatte midler.

. . . . ad morbos compositos composita etiam medicamenta sunt adhibenda . . .

Ligesom de samme udrensninger ikke gavner alle, saaledes er det samme ogsaa tilfældet med salverne.

. . . . sicuti non eædem omnibus purgationes, ita neque unctiones prosunt . . . .

Foruden de førnævnte, forskjellige behandlingsmaader, svedebad, fastekure etc., anvendtes ogsaa bolus Armena, theriak o. a. Kviksølv, der var anvendt i salveform af Araberne mod flere hudlidelser, blev her ogsaa som nævnt snart taget i brug, til indgnidning, til røgningskur og tilsidst ogsaa indvendig. En bekjendt kirurg og anatom paa den tid, Berengarius a Carpi († 1550), var efter Falloppio den første, som anvendte merkur paa den maade og derved tjente en stor formue. Dette blev dog først mere almindelig i en senere periode [1].

Naar det gjælder at bestemme den rigtige diæt, fortsætter L., maa man særlig lægge sig paa hjertet to af Hippokrats aforismer i andet afsnit, hvoraf den ene lyder saaledes: »urene legemer, jo mere Du nærer dem, desto mere skader Du dem«[2].

I den anden sætning siges omtrent det samme[3].

Hippokrat lærer os ogsaa, hvorledes man skal kunne adskille fordærvede fra sunde legemstilstande, nemlig saaledes[4]: »dersom — i visse tilfælde — udtømmelserne er galdeagtige, forholder legemet sig ilde; dersom de derimod ser ud, som de skal være hos friske, kan legemet uden fare næres«.

. . . si enim biliosa fuerint excremeta, indicio sunt corpus male se habere; si sanis similia posse corpus sine periculo ali . . .

De næringsmidler, man kan give de syge, bør da være saadanne, siger L., som mindst muligt frembringer slette væsker, eller saadanne,

---

[1] Smlgn. Haeser l. c. III; s. 289.

[2] Pkt. 10: *τὰ μὴ καθαρὰ τῶν σωμάτων, ὁκόσῳ ἂν θρέψῃς μᾶλλον, βλάψεις.* Littré's udgave.

[3] Denne har jeg ikke bestemt kunnet gjenfinde.

[4] Dette er taget fra Aforismernes andet afsnit pkt. 15 og gjengivet lidt frit. Stedet lyder i sin helhed saaledes: Naar svælget er sygt, eller der frembringes udbrud — knudedannelser — paa legemet, bør man undersøge udtømmelserne. Thi dersom disse er galdeagtige, lider det hele legeme med, men dersom de er lig dem hos sunde, kan man trygt nære legemet.

. . . *Ὅκου φάρυγξ νοσέει, ἢ φύματα ἐν τῷ σώματι ἐκφύεται, τας ἐκκρίσιας σκέπτεσθαι. ἢν γὰρ χολώδεες ἔωσι, τὸ σῶμα ξυννοσέει. ἢν δὲ ὅμοιαι τοῖσιν ὑγιαίνουσι γίγνωνται, ἀσφαλὲς τὸ σῶμα τρέφειν.*

som ikke let gaar i forraadnelse, saadanne (altsaa), som i det hele har en natur modsat de aarsager, som frembringer den galliske syge. (Disse næringsmidler nævnes imidlertid ikke.)

»Dette er, hvad jeg (L.) i en kort hovedsum har at sige om behandlingen af denne sygdom. I et senere arbeide skal jeg maaske gjøre det vidtløftigere, dersom jeg forstaar, at denne min første betragtning har været kjærkommen for læserne. Hvad jeg her har sagt, maa dog ikke udenvidere holdes for nogen (min) afgjørende dom; og jeg opfordrer alle lærere — professorer — i lægekunsten til, at de skal rette og gjendrive, hvad de maatte finde urigtigt, beredt som jeg er til, hvad der sømmer sig for en filosof, at tage tilbage, hvad der bliver paavist at være feilagtigt.«

Trykt 5. oktober 1909.